

Elise Majanmaa

VASTUULLISIA PERHEIHMISIÄ KASVATTAMASSA

Sukupuolisuhteiden ihanteet Väestöliiton ja kirkon
valistustyössä 1970–1980-lukujen Suomessa

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2023

TIIVISTELMÄ

Elise Majanmaa: Vastuullisia perheihmisiä kasvattamassa – Sukupuolisuhteiden ihanteet Väestöliiton ja kirkon valistustyössä 1970–1980-lukujen Suomessa

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Historian tutkinto-ohjelma

Toukokuu 2023

Suomalainen yhteiskunta koki maailmansotien jälkeen monia muutoksia, jotka vaikuttivat käsityksiin ihmisten seksuaalisesta moraalista. Hyvinvointiyhteiskunnan rakentuessa nuoriso hullaantui rock-musiikista, muutti suurempiin asutuskeskuksiin ja alkoi aiempaa vahvemmin kyseenalaistaa vanhempiensa arvomaailmaa. Luotettavien ehkäisyvälineiden poistaessa pelkoa ei-toivotuista raskauksista alkoivat avioliitot yleistymään. Seksin ei mielletty enää kuuluvan vain aviovuoteeseen, ja samaan aikaan aborttilakiin lisättiin myös sosiaaliset perustelut raskauden keskeytyksille. Huoli nuorisosta heräsi yhteiskunnallisissa toimijoissa, jotka pyrkivät pitämään kiinni perinteisistä kristillisistä perhearvoista.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen perhekasvatusta toteuttaneiden Väestöliiton ja evankelis-luterilaisen kirkon valistustoimintaa. Avioliittoneuvontaa jo 1940-luvulta asti harjoittaneista toimijoista Väestöliitto tuotti aktiivisesti opasmateriaalia ja tarjosi samalla neuvolapalveluja, joissa suomalaisille annettiin tietoa ehkäisymenetelmistä. Kirkko jakoi nuorille sukupuolietoutta rippikouluopetuksessaan. Aikuistumisriittinä toimivan rippikoulun avulla kirkko tavoittikin lähes koko ikäluokan.

Tutkimus vastaa kysymykseen, millaisia sukupuolisuhteisiin liittyviä ihanteita Väestöliitto ja kirkko tuottivat valistustoiminnassaan 1970–1980-luvuilla. Rippikoulun oppikirjoista ja Väestöliiton opasmateriaaleista on myös tässä analysoitu vapautuneemman seksuaalisuuden ilmapiirin vaikutuksia. Tuloksista käy samalla ilmi, erosivatko näiden toimijoiden arvomaailmat ja aatteet toisistaan. Tutkimuksen keskiössä ovat suomalaisessa yhteiskunnassa vallinneet käsitykset ja odotukset, joita vaikutusvaltaiset toimijat tuottivat valistustoimintansa kautta. Laadullisen sisällönanalyysin avulla tärkeiksi nousevat useat teemat seurustelusuhteista, perheistä, lisääntymisoikeuksista ja väestöpolitiikasta aina avioliiton ja avioliiton vastakkainasetteluun.

Nuoria neuvoessaan pyrkivät Väestöliitto ja kirkko pääasiassa ylläpitämään vanhoja perinteisiksi katsomiaan perhearvoja. Valistustoiminnassa käytetty lähestymistapa oli selkeän ongelmalähtöinen, ja tarkoituksena oli joko normalisoida tai ”mustamaalata” tiettyjä aikakaudelle tyypillisiksi nousseita tapoja olla ja elää. Kirkon keskeisimpänä ihanteena näyttäytyi avioliitto, jonka aseman se pyrki pelastamaan. Vapaampi suhtautuminen seksiin ennen avioliittoa kasvatti avioliittojen määrää, minkä vuoksi huomio kiinnittyi nuorten seksuaalisen käyttäytymisen kontrolloimiseen. Vain avioliiton ajateltiin luovan turvalliset olosuhteet perheelle. Samalla korostettiin vallinnutta heteroseksuaalisuuden normatiivisuutta. Väestöliiton ihanteet painottuivat niin ikään perhe-elämään ja erityisesti ydinperheideologiaan. Avioliittoon kuului myös biologisia lapsia, ja ihanne luonnollisesta äitiydestä oli vahvasti läsnä.

Kirkosta poiketen Väestöliitto seurasi aikakauden mukaista sukupuolten tasa-arvoistumista kodin piirissä ja tuki miehiä omaksuma aiempaa vahvemmin isän roolin. Väestöliitto koki tärkeäksi tukea naisten hyvinvointia tasapainottamalla kotitöiden ja lastenhoidon vastuualueita puolisoitten kesken. Samaan aikaan kirkko korosti tarvetta säilyttää perinteinen sukupuolijako perheessä. Naisten vakiintuminen kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön ei kuitenkaan poistanut dominoivaa äitiyden ihannetta naisten elämäntehtävänä. Keskeisimpänä tutkimustuloksenani voidaankin esittää kirkon ja Väestöliiton ihanteiden yllättävä samankaltaisuus. Vaikka Väestöliitto on aiemmin esitetty kirkkoa vapaamielisempänä toimijana, piti Väestöliitto vielä 1980-luvulle asti kirkon tavoin kiinni avioliiton ja avioseksin ihanteesta.

Avainsanat: abortti, avioliitto, avioliitto, ehkäisyvalistus, ehkäisyvälineet, kirkko, seksuaalisuus, seurustelu, sukupuoli, sukupuolihistoria, seksuaalivalistus, Väestöliitto

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	3
1.1	Tutkimuksen kohteena vapautuneempi seksuaalisuuden ilmapiiri	3
1.2	Aikaisempi tutkimus.....	4
1.3	Tutkimustehtävä ja lähdeaineistot	9
1.4	Tutkimuksen metodit.....	11
2	Sukupuoli ja seksuaalisuus	14
2.1	Sukupuolisuus on seksuaalista	14
2.2	Siveellistä seurustelua	26
2.3	Heteroseksuaalisuuden normatiivisuus	30
3	Rakkauden siviilisäätö	33
3.1	Avoliitto on yhtä kuin perhe.....	33
3.2	Uhkaavat avoliitot	39
3.3	Kun rakkaus ei enää riitä	42
4	Perhe syntyy suunnitteleamalla	47
4.1	Lapsia oikeaan aikaan	47
4.2	Yleistyvät ehkäisyvälineet.....	55
4.3	Paheksuttu abortti	59
	Sukupuolisuhteiden ihanteet	70
	Lähteet ja kirjallisuus	74

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen kohteena vapautuneempi seksuaalisuuden ilmapiiri

Sosiaali- ja terveysministeriön *Perhekasvatusta käsittelevän työryhmän muistiossa* vuodelta 1981 perhekasvatukseksi käsitettiin kaikki ”sellainen inhimillinen kasvua edistävä valistustyö, ohjaus, neuvonta ja henkinen tuki, jolla pyritään perheenjäsenyyden edellyttämien tietojen, taitojen ja asenteiden kehittämiseen”.¹ Sukupuolielämäänsä aloitteleviin nuoriin on kohdistettu määrätietoisesti kontrollia niin yhteiskunnan kuin heitä ympäröivän lähiyhteisön toimesta. Parisuhteiden ulkopuolisiin ja varhaisiin sukupuolikokemuksiin on liitetty pelkoja erityisesti ei-toivotuista raskauksista ja maineen menetyksestä, joka estäisi myöhemmin kunniallisen ja taloudellisesti tuottoisan avioliiton.²

Murrosiän käsitteellistämiseksi koettiin sosiaalista tarvetta yhteiskunnan ollessa murrosvaiheessa 1960–1970-luvuilla. Vallinnut ilmapiiri ja yhteiskunnan ilmiöt myös vaikuttivat suomalaisten käsityksiin nuoruudesta. Yhteisöä muokkasivat mittava maaltamuutto asutuskeskuksiin, ammattirakenteen painottuminen palvelualoille, ihmisoikeusliikkeiden nousu ja hyvinvointiyhteiskunnan laajeneminen. Sukupolvien välille kuilua loivat rock-musiikin rantautuminen ja kaupallisen nuorisokulttuurin yleistymisen, joiden ohella nuoret alkoivat aiempaa vahvemmin kyseenalaistaa vanhempensa arvomaailmaa. Uuden urbaanin nuorisokulttuurisen liikehdinnän nousu ja vaikutukset Suomessa aiheuttivat aikuisissa paheksuntaa. Murrosiästä tuli 1970-luvun puolivälissä kansakunnan tulevaisuudesta koettua huolta ja nuorten muuttunutta käytöstä kuvaava käsite. Murrosiän käsittäminen ohi meneväksi ja kypsää aikuisuutta edeltäväksi vaiheeksi toi helpotusta nuorisosta koettuun huoleen.³

Samaan aikaan muutokset yhteiskunnan rakenteessa johtivat ”seksuaalivallankumoukseen”. Seksuaalisuutta ja seksiä ei enää aiempaan tapaan mielletty vain kuuluvaksi avioliittoon eikä seksin ainoa tarkoitus ollut lisääntyminen. Näin myös avoliittojen määrä alkoi kasvaa ja yleistyä. Ehkäisyteknologian kehittyminen ja uudet ehkäisy menetelmät poistivat pelkoa ei-toivotuista

¹ Perhekasvatusta selvittelevän työryhmän muistio 1981.

² Kontula 1993, s. 58.

³ Aapola 2003, s. 96–97.

raskauksista, mikä vahvisti naisten itsenäisyyttä. Tehokkaiden ehkäisyvälineiden lisäksi yhteiskunta otti vastuuta kehittämällä lastenhuoltojärjestelmää. Nämä lisäsivät osaltaan suomalaisten seksuaalista vapautta. Taloudellisen hyvinvoinnin lisääntyessä myös perinteisen tuomitsevaisuuden on katsottu vähentyneen.⁴ Nuoret alkoivat vaatia oikeutusta ihmisten seksuaaliselle itsemääräämisoikeudelle. Tämä myös tuotti tulosta, sillä 1970-luvulla aborttilakia lievennettiin ja homoseksuaalisuus poistettiin rangaistavien tekojen joukosta.⁵

Nuorten arvomaailman muutoksesta ja sen vaikutuksista perhe-elämään kantoivat erityistä huolta yhteiskunnalliset toimijat, joista tässä pro-gradu tutkielmassa tarkastellaan evankelis-luterilaista kirkkoa⁶ ja Väestöliittoa. Näiden toimijoiden tuottama perheneuvonta on ollut maassamme merkittävää 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Tartun tutkimuksessani seksuaalikutttuurin muutokseen ja tarkastelen sitä, miten kirkko ja Väestöliitto vastasivat valistustyössään näihin yhteiskunnallisiin haasteisiin. Tutkimuksen painoarvoa lisää se, ettei aiempaa Väestöliiton ja kirkon perheneuvontatyötä vertailevaa tutkimusta ole vielä tuotettu paljoa tältä kyseiseltä ajalta.

1.2 Aikaisempi tutkimus aiheesta

Kirkko aloitti työnsä perheiden hyväksi jo 1940-luvulla. Sotavuosien pika-avioliitot olivat alkaneet kariutua ja avioerojen määrä oli kasvussa. Avioon oli saatettu mennä nopeasti kirjeenvaihdon tai lomatuttavuuden pohjalta. Ongelmia ei kuitenkaan ollut vain vastaviihityillä, sillä sodan jälkeen alkanut siviilielämä ei vastannutkaan monien korkeisiin odotuksiin parisuhteesta ja arjesta, josta erityisesti rintamalta palanneet miehet olivat vieraantuneet. Kirkolliset toimijat kokivat avioliiton olevan yhteiskunnan ja samalla myös kirkon asia. Ali Kulhian mukaan osa näki sielunhoidon työkaluna avio-ongelmien ja perheiden sovitteluissa. Auttavan työn koettiin kuuluvan papeille jopa kirkkolain perusteella. Neuvontatyön liikkeellepanijana toimi tamperelainen pastori Matti Joensuu, joka julkaisi vuonna 1944 Aamulehdessä kuuluisan ilmoituksen: ”Älkää ottako avioeroa! Tarjoamme apua vaikeuksissanne. Käännykää pastori Joensuun puoleen [...] Tampereen Kaupunkilähetys.” Tästä alkaneet avioliittoneuvonnat levisivät hiljalleen koko maahan ja muuttuivat vakituiseksi ja resursoituksi toiminnaksi.⁷

⁴ Ritamies 2006, s. 224–230.

⁵ Kontula 1993, s. 58.

⁶ Myöhemmin tässä tutkielmassa käytetään myös nimitystä *kirkko*.

⁷ Kulhia 2011, s. 63–65.

Matti Joensuu kaavaili kirkon työn verkostoitumista neuvoloiden, synnytysklinikoiden, lastensuojelun, huoltoviranomaisten, tehtaiden sosiaalipäälliköiden ja työnjohtajien sekä Väestöliiton kanssa. Papeilla ei aiemmin ollut ollut tapana toimia yhteistyössä psykiatrien ja juristien kanssa tehdessään sielunhoidollista työtä. Neuvontatyöstä haluttiin kehittää vaikeuksien hoidon lisäksi myös ennaltaehkäisevää, jolloin erityisesti kuulutetuille pareille pidettiin avioliittoa käsitteleviä kursseja. Työn luonteesta tehtiin vuonna 1944 analyysi, jossa kuvailtiin toiminnassa olevan kyse ”vastuusta, joka etsi uusia tapoja auttaa vanhassa raskaampia tuhoja kärsivässä asiassa”. Neuvottelukeskustoja alettiin pikkuhiljaa perustaa myös muiden kaupunkien seurakuntiin. Kulhia kuvaa, kuinka yhteiskunnan avio-ongelmista kokema stressi kohtasi kirkon vanhat ja huonoiksikin todetut tavat hoitaa avioliiton ongelmia.⁸

Valtion hyvinvointipolitiikka haastoi kirkon sosiaalista roolia. Pirjo Markkolan mukaan kirkon toimijat totesivat 1960-luvulla haluavansa korostaa perheen olevan edelleen avaintekijä luterilaiselle kirkolle muuttuvassa yhteiskunnassa. Hyvinvointivaltion rakennuksen tuomat uudistukset herättivät myös huolta kirkon toimijoissa. Esimerkiksi piispa Martti Simojoki halusi 1950–1960-luvuilla painottaa yksilön vastuuta, jota ei pitäisi siirtää yksin valtiolle. Vaikka hän piti hyvinvointipolitiikan parannuksia merkittävänä aineelliselle ja henkiselle hyvinvoinnille, Simojoki koki tarpeelliseksi korostaa Jumalan luoneen miehet ja naiset toisistaan erillisiksi. Huolen keskiössä olleet avioliiton ja perheen Simojoki yhdisti miehen ja naisen sukupuoleen perustuviin velvollisuuksiin välittämistä ja palvelemisesta, sillä miehen ja naisen välinen intiimi suhde oli hänen mukaansa ihmisten henkilökohtaisen vastuun ja vastavuoroisen välittämisen ydin. Simojoki ei nähnyt sosiaalipolitiikkaa itsessään pahana, mutta se saattoi heikentää perheen arvoa ja kristillisen maailmankuvan perustaa korvaamalla yksilön velvollisuudet. Heteroseksuaalisen avioliiton ja perhe-elämän turvaamisen lisäksi kriittisesti hyvinvointivaltioon suhtautuivat ne kirkon toimijat, jotka edustivat pietististä maailmankatsomusta tai jotka näkivät kirkon tehtävänä auttaa puutteenalaisia diakoniatyön muodossa.⁹

Toisen maailman sodan aikana ja sen jälkeen naiseen kohdistettiin paljon odotuksia hoivan antajina. Naisten tuli auttaa sodasta palaavia miehiä takaisin siviiliin ja perhe-elämään. Naisten omat tunteet, tarpeet ja hyvinvointi jäivät toissijaisiksi. Avioero olisi tarjonnut monelle pakoreitin pois ahdistavista olosuhteista, mutta tämä näyttäytyi vallinneiden normien valossa epärealistiselta. Antti Malinen on tutkinut pappien sota-aikana tarjoamaa sielunhoidollista työtä, jota he toteuttivat kirjeenvaihdon avulla ahdistuneiden naisten kanssa. Työ oli osa kirkon avioliittoneuvontaa, jonka eri muotoja olivat

⁸ Kulhia 2011, s. 55–65.

⁹ Markkola 2014, s. 77–78.

muun muassa palvelukeskuksissa käydyt keskustelut ja ”Vastauksia sielunhoidollisiin kysymyksiin”-niminen Yleisradion esittämä radio-ohjelma. Kirjeenvaihto pappien kanssa madalsi naisten kynnystä kertoa arkaluontoisesta avioliittonsa tilanteesta ja pyytää neuvoja. Naiset uskoutuivat papeille kasvaneesta työtaakastaan, jota lisäsi jatkuvasti juovuksissa oleva tai väkivaltainen puoliso. Pappien vastauksissa näkyi julistava sielunhoito, jonka apuna käytettiin Raamattua. Papit ottivat kantaa naisten elämäntilanteisiin, mutta työn ydin oli auttaa asiakkaita kestämään kärsimyksiään. Avioeron ollessa kristillisen näkemyksen mukaan epämieluisa vaihtoehto naisia kehoitettiin hillitsemään tunteensa ja lohduttautumaan tulevan taivaspaikan ajattelulla. Pappien vastauksissa korostui ydinperheen ideologia, jota ei yhteiskuntavakauden nimissä pitänyt järkyttää. Malinen nimittääkin artikkelissaan maaseudun emäntiä ristinkantajiksi.¹⁰

Väestöliitto perustettiin talvisodan jälkeen vuonna 1941 ratkaisemaan väestöpoliittisia ongelmia ja edistämään perheiden hyvinvointia. Väestöliiton tavoitteena oli omalla toiminnallaan edistää kansanterveyttä Suomessa.¹¹

”Liiton sääntöjen 2. pykälässä puhutaan väestön laadun merkityksestä kansan aineelliselle ja henkiselle kehitykselle. Niinpä liitto on sitoutunut valistustyötä tekemällä ja yhteiskunnallisia uudistuksia edistämällä vaikuttamaan väestön elinehtojen parantamiseen. Sääntöjen 3. pykälässä todetaan, että liitto harjoittaa avioliiton terveydellisiin kysymyksiin, abortin torjuntaan ja sukupuolikasvatukseen liittyvää neuvonta- ja valistustoimintaa sekä myy ja välittää neuvontaan liittyviä saniteettitarvikkeita.”¹²

Dosentti Riitta Auvinen kirjoittaa Väestöliiton historiikissa liiton mieltäneen jo toimintansa alkuvuosina ihmistä ympäröivän fyysisen ja sosiaalisen elinympäristön olevan vaikuttava tekijä ihmisten terveyteen. Perhe-elämän ja ihmissuhteiden hyvinvointi nähtiin terveyttä edistävinä asioina. Väestöliitto aloitti äitiyssuojelun, abortintorjuntatyön, sukupuolivalistuksen ja avioliittoneuvonnan jo 1940-luvulla. Perhe ja sen hyvinvointi miellettiin osaksi yhteiskunnan terveyttä ja samalla myös elämän peruskysymystä.¹³ Sotien jälkeen liitto huolestui laittomien aborttien selkeästi kasvaneesta määrästä, jonka arveltiin olleen noin 20 000 vuodessa. Neuvolatoiminnassa liitto harjoitti

¹⁰ Malinen 2019, s. 367–391.

¹¹ Auvinen 1991, s. 205.

¹² Auvinen 1991, s. 205.

¹³ Auvinen 1991, s. 205–206.

abortintorjuntatyötään kehottamalla naisia käyttämään väestö- ja perhepoliittisia tukitoimia sekä taivutteli naisia pitämään jo alkaneen raskauden tuottama lapsi.¹⁴

Sophy Bergenheimin mukaan Väestöliitto oli toimintansa alussa melko konservatiivinen järjestö. Liitto onnistui jo ensimmäisinä vuosinaan rakentamaan itselleen vankan ja aloitteellisen asiantuntija-aseman, joka tuotti monipuolisesti julkaisuja, tutkimuksia sekä kurssitoimintaa niin poliittisille päättäjille kuin tavallisille ihmisillekin. Väestöliitto perusti Väestöntutkimuslaitoksen, joka keskittyi väestötieteelliseen ja lääketieteelliseen tutkimukseen. Väestöliitto teki syntyvyyden laskusta yhteiskunnallisen väestökysymyksen, eikä pitänyt lisääntymistä yksilön asiana. Samalla liitto pyrki ihannoimaan ydinperheideologiaa, jota uhkasivat sosiaalisiksi ongelmaksi leimatut avioerot.¹⁵

Väestöliiton historiikkia, sen sisältöä ja kirjoittajien kirjoitusasua tulkinnut Ritva Nätkin kirjoittaa tutkimuksensa muuttaneen hänen käsitystään Väestöliitosta toimijana. Vaikka hän aluksi koki yhdistäneensä Väestöliiton valtiolliseen (väestö)politiikkaan ja -propagandaan, historiikin edetessä hän tuli tulokseen, että Väestöliitto ”oli kansalaisjärjestö, joka harjoitti enemmänkin painostustoimintaa kuin päätös- tai toimeenpanovaltaa”. Väestöpolitiikka näyttäytyi hänen mukaansa pelinä, jossa väestönkasvun ennusteita, tavoitteita ja aloitteita tehtailivat miespoliitikot ja asiantuntijat. Suomalaiset päättäjät heräsivät väestöpoliittisten toimien tarpeeseen maailmansotien välisenä aikana, mikä oli selkeästi muista Euroopan valtioista jälkeen jäänyttä. Väestöliiton perustaminen tapahtui 1940-luvun alussa suomalaisuusaatteen nimissä ”edistämään väestön kasvua ja kohottamaan kansallista itsetuntoa”¹⁶

Selkeä teema väestöpoliittisissa toimissa oli äitiyden korostaminen, jolla pyrittiin vaikuttamaan syntyvyyden kasvuun. Naisten tärkein tehtävä väestöpoliittisesti oli Nätkinin mukaan kasvattaa kunnan kansalaisia eli luoda laadukasta väestöä. Äidit välittivät yhteiskunnan normeja lapsilleen ja näin heidän tuli omistautua moraalisiksi kasvattajiksi. Suomessa naisista muokattiin raittius- ja siveellisyyskysymyksissä kansan ”moraalista selkärankaa”, mitä hyödynnettiin myös sotien jälkeen. Äitiyssuojelua Väestöliitto harjoitti esimerkiksi näyttävällä äitienpäivän vietolla, jolloin osoitettiin julkista huomiota joillekin äitien ryhmälle toukokuun toisena sunnuntaina. Nätkin näkee väestöpolitiikan vaikutuksen naisten asemaan olleen moniselitteinen kysymys, jossa Väestöliiton toiminnalla oli suuri merkitys. Toiminnallaan Väestöliitto korosti äitiyttä ja lisäsi avioliiton arvostusta

¹⁴ Nätkin 1997, s. 127.

¹⁵ Bergenheim 2018, s. 142–150.

¹⁶ Nätkin 1997, s. 63–65.

keskusteluissaan, minkä Nätkin näkee olleen edellytys rakkausavioliiton ja modernin parisuhteen luomiselle.¹⁷

Tarkastelemani ajankohta sijoittuu *toisen hedelmällisyyden transition aikaan*, jota käytetään väestötieteessä kuvaamaan 1960-luvun puolivälistä alkanutta ajanjaksoa. Marketta Ritamies on koonnut toiselle hedelmällisyyden transition kaudelle määrittäviksi tekijöiksi muun muassa väestön kokonaishedelmällisyyden laskemisen alle uusiutumistason, muiden elämisen muotojen vakiintumisen aviollisen ydinperheen rinnalle sekä näihin vaikuttaneen individualistisen ajattelun yleistymisen, joka merkitsi uutta vaihetta syntyvyydensäännöstelyssä. Nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa myös arvot ja asenteet olivat muutoksessa erityisesti koskien avioliittoa, perhettä ja seksuaalisuutta. Ritamiehen mukaan ajanjaksolle sijoittuvat kulttuuriset muutokset vaikuttivat merkittävästi siihen, millaisia arvoja ihmisillä oli koskien perheenmuodostusta. Tietoinen lapsiluvun rajoittaminen ja ajoittaminen onnistui uusien ja luotettavien ehkäisyvälineiden avulla, mutta samalla nämä edistivät parisuhteiden hyvinvointia ja naisten terveyttä.¹⁸

Murrosikään ja nuoruuteen on liitetty vahvan negatiivinen lataus. Sinikka Aapola on tutkinut näiden käsitysten taustoja ja kulttuurisia ulottuvuuksia sekä pyrkinyt osoittamaan, millaisia sosiaalisia seurauksia ja kytköksiä valtasuhteisiin näillä käsityksillä on ollut. Murrosikää on historiallisesti pidetty ongelmallisena elämänvaiheena, jonka syy ja seuraussuhteiden painotukset ovat kuitenkin vaihdelleen vuosien varrella ja eri tieteenaloilla. Suomea 1960–1990-luvuilla tarkastellut Aapola on tulkinnut, että murrosiän diskurssit ovat vahvasti liitoksissa sukupuolikäsitysten kanssa. Murrosiän määritelmät olivat hyvin erilaisia tyttöjen ja poikien välillä ja erityisesti tyttöjä luokiteltiin sukupuolensa perusteella kun taas ikä näyttäytyi pojille määrittävänä tekijänä. Aikakauden oppikirjoissa biologinen diskurssi korostui, sillä kuvauksissa painoarvoa annettiin erityisesti murrosiän fyysisille muutoksille ja sukukypsyuden saavuttamiselle. Biologinen diskurssi myös Aapolan mukaan korosti sukupuolierojen kehittymistä murrosiässä. Samalla korostettiin heteroseksuaalisuuden normatiivisuutta.¹⁹

Ihmisten sukupuolielämään ja -suhteisiin on pyritty vaikuttamaan käsityksillä oikeasta ja väärästä. Osmo Kontula ja Elina Haavio-Mannila ovat käsitelleet tutkimuksissaan suomalaisten seksuaaliseen käyttäytymiseen ja sukupuolisuhteisiin liittyviä moraalisia käsityksiä. Nykypäivän Suomessa sukupuolimoraalin valvonta tapahtuu sosiaalisen kontrollin kautta. Aiemmin kristillinen moraalinen ja siveyskäsitykset vaikuttivat suomalaisten sukupuolielämän sääntöihin. Kirkon opetukset ovat

¹⁷ Nätkin 1997, s. 183.

¹⁸ Ritamies 2006, s. 213–214.

¹⁹ Aapola 1999, s. 343–350.

vahvasti näkyneet sukupuolielämän liittämisenä vakituiseen parisuhteeseen ja erityisesti pelkästään avioliittoon. Tämä moraaliarvo on ollut vahvimmillaan aikana, jolloin naisten toimeentulo oli sidottu avioliittoon eikä yhteiskunta tarjonnut apua lasten huollossa. Naisille pitäytyminen yhteen kumppaniin oli sekä taloudellinen että sosiaalinen välttämättömyys, jotta hän pystyi turvaamaan lapsilleen pysyvän elatuksen. Toimivan ehkäisyn puuttuessa avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat myös miehille riski joutua vuosikymmenien jatkuvaan elatusvelvollisuuteen. 1900-luvun jälkimmäinen puolisko vaikutti selkeästi suomalaisten käsityksiin sukupuolimoraalista, sillä yhteiskunnan muutokset poistivat edellä mainittuja pelkoja.²⁰

Suomalaisia nuorille tytöille suunnattuja opaskirjoja tutkineen Tiina Männistön mukaan oppaissa on selkeästi ollut nähtävillä Suomen historian ajankohtaisten vaiheiden vaikutus tuotettaessa esimerkiksi naisruumista. Itsenäistyvän Suomen sääty-yhteiskunnassa porvaristo keskusteli salongeissaan kansainvälisistä aiheista ja kasvatti tyttäristään siveellisiä äitejä yhteiskunnalle. Tämän jälkeen nuoren valtion tarpeet niin sodassa kuin rauhassa vaativat naisista suomalaiskansallisia raatajaäitejä, työtyttöjä ja maalaiskaunottaria, jotka kasvattaisivat isänmaalleen uusia sukupolvia. Sotien jälkeen Suomi suuntasi nopeasti kaupungistuvaan ja kansainvälistyvään kulutusyhteiskuntaan, jossa hyvinvointivaltion rakentaminen oli vielä alussa. Tässä kohtaa myös sukupuolten välinen tasa-arvo otettiin valtiolliseksi tavoitteeksi kaupallisen nuorisokulttuurin nostaessa päätään. Kansainvälinen ja kaupallinen kauneus- ja nuorisokulttuuri näkyi projektinomaisena naiskauneuden tavoitteena. Kuitenkaan ihanne ydinperheestä ei väistynyt, vaan synnytystehtävä ja kodinhoidon vaatimukset pysyivät käytännössä muuttumattomina läpi 1900-luvun, vaikka isänmaallinen ruumiillisentyön ihannointi hävisikin näkyvistä. Lopulta ihanteeksi nousi ammatin hankkiminen ja työskentely kodin ulkopuolella, minkä Männistö näkee liittyvän sukupuolineutraalin, modernin hyvinvointivaltion kehkeytymiseen.²¹

1.3 Tutkimustehtävä ja lähdeaineistot

Tutkielman kohteena on erityisesti nuorille ja nuorille aikuisille suunnattu sukupuoli- ja seksuaalivalistus. Yhteiskunnallisista toimijoista tarkastelen Väestöliiton ja evankelis-luterilaisen kirkon toimintansa tueksi ja levitykseen tuottamaa materiaalia. Tutkimukseni keskiössä ovat suomalaisessa yhteiskunnassa vallinneet käsitykset ja odotukset, joita vaikutusvaltaa omanneet

²⁰ Kontula 1993, s.57–59.

²¹ Männistö 2003, s. 239–241.

toimijat tuottivat valistustoimintansa kautta. Tutkimuskysymystä hahmotellessa esille nousevat useat tärkeät teemat seurustelusuhteista, perheistä, lisääntymisoikeuksista ja väestöpolitiikasta aina avioliiton ja avoliiton vastakkainasetteluun.

Ensisijaisesti tutkielma vastaa kysymykseen *millaisia sukupuolisuhteisiin liittyviä ihanteita ja arvoja evankelis-luterilainen kirkko ja Väestöliitto pyrkivät tuottamaan ja ylläpitämään valistustoiminnallaan*. Alakysymysten avulla selvitän, näkyikö vapautuneempi seksuaalisuuden ilmapiiri tuotetuissa ihanteissa sekä missä määrin toimijoiden tuottamat ihanteet ja normit erosivat toisistaan.

Ajallisesti tutkimus kattaa vuodet 1972–1986. Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella Kirkon ja Väestöliiton avoimia ja tarkoituksen mukaisia linjauksia aiheista, joita valistustoiminnassa haluttiin käsitellä. Tästä syystä olen valinnut lähteiksi painettua ja julkiseen levitykseen tarkoitettua opasmateriaalia, josta käy selkeästi ilmi, millaista tietoa nämä toimijat halusivat toiminnassaan levittää. Kirkon osalta tarkastelun kohteena on rippikoulu, joka on toiminut kirkon aikuistumisriittinä jo 1700-luvulta.²² Lähteinä tarkastelen viittä kirkkohallituksen hyväksymää rippikoulun oppikirjaa, joita on käytetty rippikoulun opetuksen tukena tarkastellun ajanjakson aikana. Väestöliiton osalta tarkastelen Väestöliiton tuottamia opaslehtisiä vuosilta 1972–1986. Väestöliitto julkaisi aktiivisesti levitykseen tarkoitettua valistusmateriaalia ja erityisesti 1980-luvulla tuotettu yli kymmenosainen *Perhekasvatussarja* on tutkielman aihepiirin kannalta merkityksellinen. Valistusmateriaalia oli saatavilla liiton neuvoloissa, mutta osa opasmateriaalista oli myös maksullisessa levityksessä.

Taustaa rippikoulun oppikirjoissa ja Väestöliiton oppaissa esitetyille ohjeille ja normituksille on haettu kirkon osalta vuoden 1973 rippikoulun kokonaissuunnitelmasta ja tähän kuuluneesta opetussuunnitelman sisältäneestä liitteestä sekä vuoden 1980 rippikoulusuunnitelmasta. Myös piispojen perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksiin vastannut kirjanen *Kasvamaan yhdessä* (1984) on aiheen kannalta olennainen lähde. Väestöliiton oppaiden tukena on käytetty Väestöliiton toimintasuunnitelmia vuosilta 1973–1986, joista käy ilmi syitä ja tavoitteita liiton harjoittamalle työlle. Alkuperäislähteet antavat kuvan kirkon ja Väestöliiton neuvontatöiden rinnakkaiselosta. Lähdeaineistoa on kerätty sekä Väestöliiton kirjastosta että kirkkohallituksen arkistosta. Aineiston pääpaino on julkaistussa materiaalissa, sillä näiden avulla valistustoiminta tavoitti nuorison yhtäläisesti. Julkaistusta materiaalista saadaan myös luotettava kuva niistä tiedoista, joita Väestöliitto ja kirkko nuorille halusivat levittää. Näiden lähteiden avulla ei kuitenkaan voida arvioida, kuinka

²² Niemelä 2002, s. 7.

tehokasta valistustyö on ollut tai onko esimerkiksi rippikoulussa tässä käsiteltyjä teemoja opetettu tunnollisesti juuri kuten ne oppikirjoissa on esitetty.

Tutkielma etenee temaattisesti ja on jaettu kolmeen käsittelylukuun. Jokaisessa luvussa tuon esille kulloisenkin teeman mukaisia Väestöliiton ja kirkon valistustoiminnassaan tuottamia ihanteita. Ensimmäinen luku käsittelee ihanteita, joita liitettiin sukupuoliin ja seksuaalisuuteen. Luvussa perehdytään myös seurustelun sääntöihin, eli siihen, kuka sai ilmaista seksuaalisuuttaan ja milloin. Luvussa kaksi tarkastelen avioliiton asemaa. Erityisesti kirkon kannalta perinteinen avioliitto oli 1970-luvulle tultaessa saanut kilpailijakseen avoliitot, mutta samalla avioerojen määrä oli kasvussa. Viimeisen käsittelyluvun keskiössä on perhesuunnittelu. Syntyvyyden säännöstelyn olennaisena osana ehkäisyvalistus ja -välineet ovat ansainneet oman alalukunsa, kuten myös raskauden keskeyttäminen eli abortit.

1.4 Tutkimuksen metodit

Tässä tutkimuksessa lähdeaineistoa on tarkasteltu laadullisen sisällönanalyysin keinoin. Analyysi on toteutettu teemoittamalla eli lähdeaineistoista olen etsinyt tärkeiksi nostamiani teemoja kuvaavia näkemyksiä. Tutkimus on rakennettu näiden kolmen teeman kautta, jolloin jokaiselle aineistoista nostetulle teemalle on tutkielmassa oma lukunsa alalukuineen. Koska tarkoituksena on ollut tarkastella ja analysoida tuotettuja ihanteita, on tarkastelun kohteeksi nostettu lähdeaineistoissa korostettuja arvoja ja normituksia. Apuna on käytetty teoriaohjaavaa analyysia, jossa teoria toimii tukena, vaikka analyysi ei itsessään pohjautu suoraan teoriaan. Keskeistä on, että analyysissä on nähtävillä aikaisemman tutkitun tiedon vaikutus.²³ Tällöin lähdeaineistoista korostamiani kohtia on verrattu aiempaan tutkimustietoon. Vertailevuutta on tehty myös eri lähdeaineistojen välillä, joka on mahdollistanut Väestöliiton ja kirkon toiminnan vertailun.

Teemojen ollessa tutkielmani metodin kannalta keskeisessä osassa voitaisiin myös puhua temaattisesta analyysistä. Kuitenkin esimerkiksi Moilanen ja Räihä ovat artikkelissaan pohtineet temaattisen analyysin ja sisällönanalyysin välisiä eroja. He kyseenalaistavat, onko temaattisessa analyysissä oikeastaan kyse aineiston pelkistämisestä tekstien olennaisimpiin asioihin eli teemoittamisesta.²⁴ Tuomi ja Sarajärvi kuitenkin painottavat, ettei tutkimuksen kannalta olennaisinta

²³ Tuomi & Sarajärvi 2018, s. 103–146.

²⁴ Moilanen & Räihä 2010, s. 46–69.

ole analyysistä käytetty nimi, vaan metodin systemaattinen ja selkeä käyttäminen tuottaessa perusteltuja tuloksia.²⁵

Sukupuolihistorialle tyypillisesti tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena ovat vallan, yhteiskunnan ja yksilön väliset suhteet sekä hierarkiat, joiden ylläpitävänä voimana on tiedon välittäminen. Sukupuolen ohella myös seksuaalisuus on nähty sosiaalisena ja historiallisesti rakentuvana ilmiönä, jolloin ihmisten käsitykset seksuaalisuudesta ovat yhteydessä ympäröivään yhteiskuntaan.²⁶ Tutkiessani aineistostani ihanteita on jokseenkin haastavaa pyrkiä tarkastelemaan lähteitä intersektionaalisella otteella, sillä lähteissä aiheita on käsitelty hyvin yleistävällä otteella. Antaessaan ohjeita toimijat eivät eritelleet erilaisia risteämiä kuten erilaisista taustoista tulevia nuoria. Kuitenkin tutkielmassa on pystytty analysoimaan joitakin intersektioita, sillä risteäviä eroja tuotiin esille käsiteltäessä esimerkiksi heteronormatiivisuutta ja lapsettomuutta.

Samalla tutkimus tulee lähelle sosiaalihistoriaa. Natalie Zemon Davis kuvaa artikkelissaan *Sosiaalishistorian haasteet*²⁷ (1996) klassisen sosiaalishistorian olevan kiinnostunut tietoisuudesta, asenteista ja ideologioista yhteiskunnallisissa tilanteissa joskus jäljittäen pitkäikäisiä ajatus- ja käyttäytymismalleja. Tämä tutkielma lähestyy uudempaa sosiaalihistoriaa, jossa tarkastellaan erilaisia esimerkiksi sukupuoleen tai ikään liittyviä ryhmittymiä ja niiden rakentumiseen vaikuttavia prosesseja. Esille nousevat erilaiset suhteiden verkostot, joissa ajatuksia ja vaikutusvaltaa välitetään ja otetaan vastaan. Sosiaalishistorian kannalta tärkeitä ovat myös näihin vaikuttavat tapahtumat, joissa ”kulttuuriset ymmärrykset alituisesti muovaavat yhteiskunnallisia prosesseja”. Davisin mukaan tärkeimpänä näyttäytyvätkin kulttuuriset muuttajat, kuten viestinnän ja vastaanottamisen keinot ja rituaalien sekä muiden symbolisten toimintojen rakenne ja tuottaminen.²⁸ Sukupuolielämän aloittaminen, avioliitto ja perheenperustaminen voidaan helposti lukea tällaisiksi kulttuurillisiksi rituaaleiksi, joilla on myös yhteiskunnassa symbolista painoarvoa.

Seksuaalisuus liitettiin sukupuolia koskevaan tutkimukseen 1800-luvulla. Naisten ja miesten välisiä eroja oli arvioitu anatomian, fysiologian ja biologian kautta, jolloin sukupuolet nähtiin seksuaalisesti toistensa vastakohtina ja toisiaan täydentävinä. Psykologinen näkökulma vahvisti sukupuolieroa korostavana tapana jäsentää seksuaalisuutta, mikä johti seksuaalivietin eriytymiseksi naisellisiin ja miehekkäisiin halun ja nautinnon muotoihin. Tämän tutkimuksen kannalta nämä teoreettiset käsitykset sukupuolista ovat erittäin tärkeitä, sillä samalla kun subjekteja ohjattiin seksuaalisiksi,

²⁵ Tuomi & Sarajärvi 2018, s. 145.

²⁶ Ylivuori, 2022. s. 23–24.

²⁷ Alkuperäinen nimi *The Shape of Social History* (1990). Suomentanut Jyri Kokkonen ja Marjatta Rahikainen.

²⁸ Davis 1996, s. 9–10.

heitä ohjattiin myös usein sukupuolisiksi.²⁹ Susan Kingsley Kent yhdistää muutoksen luokkayhteiskunnan syntyyn sekä liberalismiin nousuun. Naiset yhdistettiin moraalisiin ja uskonnon kanssa, jolloin heille lankesi yhteisön sosiaalisten arvojen vartioiminen. Naisten seksuaalisuudelle oli olemassa kaksi käsitystä: täysin koomassa tai pitelemätön nymfomaani. Toisin sanoen naiskuva oli jakautunut kahtia kunnioitettuun vaimoon ja äitiin tai paheksuttuun prostituoituun. Kumpikaan rooleista ei ollut sopiva yhteiskunnan poliittiseen tai taloudelliseen kenttään.³⁰

Länsimaalaisissa kulttuureissa oma seksuaalinen identiteetti ja toimijuus ovat lähellä minuuden ydintä. Perinteisesti valtasuhteita käsiteltäessä vaientaminen, peitteleminen ja alistaminen nähdään vallan käyttönä. Seksuaalisuuden historiaa tutkinut Foucault kuitenkin huomauttaa aihetta taustoittavassa teoksessaan, että seksuaalisuuteen liittyvän tiedon ja ”totuuden” esiin pakottaminen voidaan nähdä biovallan välineenä. Ihmisiä on Foucault’n mukaan ohjattu länsimaissa oman seksuaalisuuden tunnustamiseen ja tunnistamiseen vapauden nimissä. Ihmisten kannustaminen tunnistautumaan seksuaaliseksi subjektiksi on hänen mukaansa biopoliittinen käytäntö, sillä kaikki tieto seksuaalisuudesta on tuotettu vallan mekanismien sisällä. Tällöin seksuaalisen vapautumisen projekti ja subjektiksi tuleminen tapahtuu valtasuhteiden puristuksessa.³¹ Ihmiset sovittavat itsensä vallan määrittelemiin valmiisiin seksuaalisuuksien muotteihin. Vaikka tässä yhteydessä yksilö on vapaa näkemään itsensä seksuaalisena toimijana, hän rakentaa minuuttaan annetun tiedon rajoissa.

Myös Kent viittaa Foucaultin teorioihin sukupuolitetun toimijuuden ja vallan yhteydestä. Hän nostaa esille Foucaultin ajatuksen siitä, ettei valta ole yksin rajoittavaa vaan myös tuottavaa. Tämän ajatuksen pohjalta myös tutkija Judith Butler näkee sukupuolten rakentumisen. Yhteiskunta puskee yksilöitä identifioitumaan valmiiksi annettuun naisen rooliin. Hän nostaa myös ihannoitujen objektien tärkeyden identiteetin rakentamisessa. Tässä tutkielmassa yksi merkittävä objekti on äitiys. Kuitenkin identifioitumalla johonkin kuviteltuun sukupuolta määrittävään rooliin, tulee itse sukupuolesta esitys. Butlerin mukaan sukupuoli on toisin sanoen tiettyjen valtasuhteiden tuottama tuote.³²

Valtasuhteisiin liittyvät tutkijat ovat erottaneet vallan ja auktoriteetin käsitteet. Vallalla voidaan kuvata yksittäisen toimijan, miehen tai naisen, toimia saada läpi tavoitteitaan. Kuitenkin auktoriteetti on myös mielestäni olennainen käsite tämän tutkimuksen kannalta. Laillisen auktoriteetin voidaan katsoa olevan juridisesti hyväksyttyä tai toimijalla voi olla yleisesti tunnustettu oikeus käyttää

²⁹ Haataja 2019, s. 27.

³⁰ Kent 2012, s. 15–16.

³¹ Haataja 2019, s. 26–27.

³² Kent 2012, s. 70–71.

yhteiskunnallista valtaa, minkä on katsottu yleisesti olevan vain miehille mahdollista.³³ Esitänkin, että Väestöliitto ja evankelis-luterilainen kirkko omasivat yhteiskunnallisina toimijoina auktoriteettiaseman, mikä takasi heille vaikutusmahdollisuuden ihmisten toimintaan. Sukupuolittuneesta vallankäytöstä voidaan vielä todeta, että sekä Väestöliiton että kirkon neuvontatyön ideoijina ja toimeenpanijoina on ollut pääasiassa miehiä.

”Sukupuolta koskeva tieto on luonteeltaan aika- ja paikkasidonnaista ja seksuaalisuuden tavoin myös sukupuolta koskeva tieto lisääntyy, muuttuu ja moninaistuu.”³⁴ Uudempi nais- ja sukupuolihistoria on pyrkinyt osoittamaan 1970-luvulta lähtien sukupuolen tärkeyden nimenomaan määrittelevänä tekijänä miesten ja naisten toiminnan mahdollisuuksille eri aikoina.³⁵

Sukupuoli kulkee käsitteellisenä työkaluna seksuaalisuuden rinnalla läpi tutkielman. Aikakaudelle tyypillisesti käyttämissäni lähteissä seksuaalisuuden synonyyminä käytettiin sanaa sukupuolisuus. 1970 ja 1980-luvuilla ei myöskään puhuttu seksistä tai seksielämästä vaan sukupuoliyhdyntästä ja sukupuolielämästä. Onkin mielenkiintoista huomata, kuinka *sukupuoli* on nimellisesti yhdistetty terminologiaan, jolla on kuvattu erityisesti miehen ja naisen välistä seksuaalista kanssakäymistä sekä romanttisia ihmissuhteita.

2 Sukupuoli ja seksuaalisuus

2.1 Sukupuolisuus on seksuaalista

*”Pojat ovat poikia ja tytöt ovat tyttöjä. Sen sinä olet jo kauan tiennyt. Eivät he ole ihan samanlaisia. Sekin on ollut jo pitemmän aikaa tiedossasi. Kuitenkaan erot poikien ja tyttöjen välillä eivät ole vielä lapsuudessa kovin suuria. Tytöt ja pojat kehittyvät suurin piirtein samalla tavalla aina toiselle vuosikymmenelle saakka. Sitten alkavat erot näkyä. Kehitys jatkuu molemmilla sukupuolilla nyt selvästi omaan suuntaansa. Tytöistä tulee naisia ja pojista miehiä.”*³⁶

³³ Vainio-Korhonen 2012, s. 195.

³⁴ Haataja 2019, s. 27.

³⁵ Vainio-Korhonen 2012, s. 194.

³⁶ Väestöliitto 1979.

Näin kerrottiin Väestöliiton murrosikää käsittelevässä 1970-luvun lopun oppaassa. Lasten kasvaminen omaan sukupuoleensa esitettiin luonnollisena kehityksenä, josta jo lapset olivat tietoisia.

Vuoden 1929 avioliittolaki poisti naittajan vallan morsiamen isältä tai suvulta. Motiivina luoda tasa-arvoisempi suhde aviopuolisoiden välillä oli innostaa ihmisiä avioitumaan ja hankkimaan lapsia. Lakiin sisältyi kotona olevaa vaimoa tukevia säädöksiä, jolloin vaimo ei olisi miehestään riippuvainen. Kuitenkin laki vahvisti sukupuolittuneita rooleja perheissä, sillä tuettaessa oikeudellisesti vaimojen asemaa äiteinä, tuli tästä vallitseva normi naisten roolille.³⁷

1960-luvulta lähtien voidaan katsoa tapahtuneen muutos suomalaisessa sukupuolimallissa. Olosuhteet olivat agraarisessa Suomessa pakottaneet naisista itsenäisiä, sillä miehistä ei yksin ollut perheen elättäjiksi muun muassa matalien palkkojen, sotien ja sosiaaliturvan puuttumisen takia. Vaikka naisia ei suljettu samalla tavalla miesten instituutioiden ulkopuolelle kuin Keski-Euroopassa, määrittyi naisten kansalaisuus Suomessa yksityisen ja äitiyden varaan. Vastaavasti miesten identiteetti rakentui julkisen ja ansiotyön kautta. Kaupungistuvassa Suomessa naisia toisaalta tarvittiin tehdastyövoimaksi, mutta samalla he olivat porvarisnaisten moraalisen paheksunnan kohteena.³⁸

Muutos oli kuitenkin hyvin kaksijakoinen. Kun 1960–1970-luvuilla tyttöjen koulutustaso kasvoi ja näkyi korkeakoulutettujen tilastoissa, odotettiin kaupungistumisen ja vaurastumisen lähentävän Suomea eurooppalaiseen ja porvarilliseen kotiäitimalliin. Yhteiskunnan muutos eli kaupungistuminen, koulutusekspansio, palkkatyön yleistyminen ja keskiluokkaisuus olivat ristiriidassa eliitin ja ideologian kanssa, joiden mukaan naisen paikka oli edelleen kotona lapsia hoitavana äitinä.³⁹

”Mieheksi ja naiseksi kasvaminen ja näissä rooleissa eläminen on koko elämän mittainen biopsyykinen kehitysprosessi.”⁴⁰ Käsitteet seksuaalisista identiteeteistä, ongelmista, nautinnoista ja haluista tavoittavat ihmiset tiedon välityksellä. Samalla tieto muokkaa käsitystämme yksilöiden omasta seksuaalisuudesta. Yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsevat normit ovat sidoksissa seksuaalisuutta koskevaan tietoon. Tämä tarkoittaa sitä, että ihmisiä ohjataan muokkaamaan seksuaalielämäänsä eri aikakausilla vallitsevia normatiivisia ihanteita vastaaviksi levitetyn tiedon

³⁷ Pylkkänen 2012, s. 52–53.

³⁸ Julkunen 1994, s. 179–182.

³⁹ Julkunen 1994, s. 184–185.

⁴⁰ Rippikoulun kokonaisuohjelman liite 1, 1973.

avulla. Koska tieto voi olla vahvasti arvolutautunutta, sisältyy seksuaalisuutta koskeviin käsityksiin myös poliittisuutta.⁴¹

Sukupuolille ominaisten normien ja ihanteiden määrittelemisellä on ollut monia tarkoitusperiä. Käsitykset sukupuolista ovat muuttuneet kuvaamaan kunkin ajan filosofien, uskonnollisten ajattelijoiden, historioitsijoiden, poliitikkojen sekä tieteentekijöiden maailmankuvaa ja kulttuuria, mikä tarkoittaa, etteivät käsitykset sukupuolista synny luonnollisesti. Käsitysten muotoutumisella on yleensä poliittisia, kulttuurisia, taloudellisia tai sosiaalisia tarkoitusperiä.⁴² Ranskalaisen filosofi Michel Foucault'n pohdinnoissa kulki taustalla ajatus vallasta, jolla yhteiskunta säätelee sukupuolta ja seksuaalisuutta. Vallankäytön välineenä on tieto, sillä ihmisillä on ehtymätön ”tiedontahto” ja nälkä tietää totuus. Koska sukupuolta on pyritty määrittelemään käyttäen apuna esimerkiksi lääketiedettä ja psykologiaa, myös ihminen pyrkii määrittelemään itsensä sukupuolensa kautta.⁴³ Vallan tehtäviksi Foucault erittelee alistettavien voimien kiihottamisen, vahvistamisen, valvomisen, ohjailemisen, lisäämisen ja järjestämisen. Tarkoituksena ei ole estää tai tuhota niitä.⁴⁴ Sukupuoleen ja ruumiiseen liittyvien käsitysten pitäminen luonnollisina ja muuttumattomina onkin virheellinen, sillä nämä ovat kulttuurien ja yhteiskunnan muovaamia omassa ajassaan.

Väestöliiton tiedotustoiminnasta huomattava osa keskittyi esitteiden ja opaslehtisten julkaisemiseen yhteistyössä perheasiaintoimiston, neuvoloiden, Väestöntutkimuslaitoksen ja perustamansa VL-markkinoinnin kanssa. Oppimateriaalia toimitettiin myös oppilaitoksille ja järjestöille.⁴⁵ Väestöliitto on koko toimintansa ajan tuottanut aktiivisesti tutkimustietoa väestönkehitykseen liittyen. Väestöntutkimuksen vuosikirjoiksi (Finnish Yearbook of Population Research) kootut vuosittaiset tutkimuskokoelmat sisältävät tilastoja, ennusteita ja odotuksia muun muassa syntyvyydestä, kuolleisuudesta, lisääntymishaluista sekä näihin vaikuttavista tekijöistä.

Vuonna 1979 Väestöliiton perheasiaintoimisto alkoi omana projektinaan tuottamaan moniosaista perhekasvatussarjaa. Liitossa oli havahduttu siihen, että avioliitto- ja perheneuvolat tavoittivat vain murto-osan väestöstä. Palveluiden piiriin hakeuduttiin yleensä vasta ongelmien ilmetessä, joten perhe-elämää koskevan tietouden levittäminen, esimerkiksi perheen eri kehitysvaiheista, koettiin jopa kansanterveydellisesti tärkeäksi. Perhettä myönteisellä tavalla lähestyvät kirjaset tarkoitettiin monipuoliseen käyttöön ja levitykseen ennaltaehkäisevässä mielenterveystyössä muun muassa keski- ja korkea-asteen oppilaitosten terveydenhuollossa, äitiys- ja lastenneuvoloissa sekä työpaikoilla.

⁴¹ Haataja 2019, s. 13–16.

⁴² Kent 2012, s. 2–4.

⁴³ Foucault 2010, s. 61–63.

⁴⁴ Foucault 2010, s. 100–103.

⁴⁵ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1977.

Ensimmäiset neljä osaa julkaistiin vuonna 1980 ja tuotantoa jatkettiin tasaisesti.⁴⁶ Kirjasten vastaanotto nähtiin Väestöliitossa olleen myönteinen ja ensimmäisiä kirjasia tilattiin eri toimipaikkoihin jaettavaksi jo kolmen ensimmäisen kuukauden aikana noin 10 000 kappaletta per kirja.⁴⁷ Perhekasvatussarjan tarkoituksena oli perheen psyykkinen hyvinvointi, myönteisten käyttäytymismallien ja tiedon levittäminen sekä myönteisen tunneilmaston vaaliminen. Perhekasvatussarja syntyi vastaamaan perhekasvatuksen ja ennaltaehkäisevän työn tarpeeseen, johon 1970-luvun Suomessa oli herätty.⁴⁸ Kaikille puolustusvoimissa palveluksensa suorittaneille nuorille miehille jaettiin ”*Ohi on*” -kirjaset, joiden avulla tavoitettiin käytännössä koko ikäluokka.⁴⁹ Väestöliiton tuottamat oppaat olivat virallisesti hyväksytyä terveystieteiden materiaalia.⁵⁰

Sukupuolien ominaisuuksien ja tehtävien määrittely oli ominaista Väestöliiton opaskirjoissa. Opaskirjaset *Kun kasvat mieheksi* (1979) ja *Kun kasvat naiseksi* (1984) ohjeistivat murrosiän mukanaan tuomista muutoksista nuorten arjessa. Nimiltään ja ulkonäöltään toistensa vastinpariksi suunniteltujen oppaiden yhtäläisyydet päättyivät kuitenkin jo kansiin, sillä oppaiden sisällöissä keskityttiin varsin erilaisiin teemoihin.

Miehiksi kasvaville pojille kerrottiin murrosiän tuovan fyysisiä muutoksia kehoon esimerkiksi pituuskasvun, äänenmurroksen sekä rintarauhasten ja sukuelinten kehittymisen myötä. Myös suihkunraikkaana pysyminen tulisi vaikeutumaan, mutta kaikesta uudesta ja oudosta huolimatta jokaisen pojan yksilöllinen kasvu mieheksi olisi normaalia. Muihin poikiin verrattain eritahtisesta kehityksestä ei kannattaisi murehtia tai ottaa paineita. Muutoksia tapahtuisi myös mielenmaisemassa, sillä iän myötä vastakkainen sukupuoli alkaisi vaikuttaa kiinnostavammalta. Hyviä paikkoja tavata tyttöjä löytyisi luontevasti koulusta ja harrastuksista. Poikien oli hyvä tietää, mikä oli seurustellessa sopivaa ja mistä tietää olevansa valmis sukupuoliseen kanssakäymiseen. Miehisyyttä ei esimerkiksi määrittäisi seksuaalisten kumppanien määrä eikä seksin vaatiminen kumppanilta. Murrosikä olisi ohimenevä elämänvaihe, joka tuo mukanaan luonnollisia muutoksia. ”Kaikki pojat kokevat samat asiat, ja kaikki ympärilläsi liikkuvat aikuiset miehet ovat nämä asiat kokeneet”.⁵¹ Rauhoittelevaksi ja kehitystä normalisoivaksi tarkoitettujen yleistyksien loivat samalla mielikuvaa kaikista miehistä samanlaisina ja yhtenäiseen ryhmään kuuluvina. Poikien murrosiässä tapahtuvaa muutosta kuvattiin vaikeana ja monipuolisena fyysisenä sekä henkisenä kehitysjaksona, jonka jälkeen elämä helpottuisi.

⁴⁶ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1980.

⁴⁷ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1981–1983.

⁴⁸ Auvinen 1991, s. 235.

⁴⁹ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1982–1984.

⁵⁰ Bergenheim 2018, s. 151.

⁵¹ Väestöliitto 1979.

Ajatus vaikeasta ja ongelmallisesta murrosiästä muodostui Suomessa 1950–1960-luvuilla. Jo tämän ajan oppaissa nuoruus kuvattiin hämmentäväksi, rasittavaksi ja jopa onnettomaksi ajaksi. Murrosikään liitettiin kaotisuus, kapina ja ailahtelevuus niin tyttöjen kuin poikien käytöksessä.⁵²

Työille murrosikää ei kuitenkaan Väestöliiton oppaassa kuvattu moninaisena joukkona mielen ja kehon uutuuksia, vaan naiseksi kasvaminen ilmenisi yksinomaan kuukautisten alkamisena. Perustiedot kuukautisista olisivat välttämättömät, sillä kuukautiset tulisivat olemaan normaali ja toistuva ilmiö jokaisen tytön elämässä. Kuukautisten alkaminen tarkoittaisi sitä, että tytön keho valmistautuu lasten saamiseen ja äidiksi tulemiseen. Tärkeää tietoa olivat tarkka kuvaus kuukautisten aikana tapahtuvista vaiheista tytön kehossa, yleisin kuukautisten alkamisikä, kuukautiskierron pituus ja valkovuodon merkitys. Tyttöjä saattaisi mietityttää myös epäsäännöllisten kuukautisten vaikutus lapsettomuuteen, ärtyneisyyden ja kipujen yleisyys kuukautisten aikana sekä mitä kuukautisten aikana voisi tehdä. Kuukautissuojina voisi käyttää terveysiteitä tai tamponeja, joista jälkimmäistä suositeltiin erityisesti uinnin aikana.⁵³ Työille ei poikien tavoin kerrottu esimerkiksi seksuaalisen kiinnostuksen heräämisestä tai seurusteluun liittyvistä normeista. Naiseksi kasvaminen tarkoitti kuukautisten myötä kehon valmistautumista äitiyteen. Työille ei kuitenkaan kerrottu, mitä muuta äidiksi tulemiseen kuukautisten lisäksi tarvittiin.

Nuorten ”sukupuolinen kehitys” aiheuttaisi Väestöliiton *Murrosikäinen perheessä* (1982) -oppaan mukaan vanhemmille huolta ja levottomuutta. Sukupuolisuuteen liittyvän tiedon antaminen saattaisi tuntua vanhemmista vaikealta. Kuitenkin kodin ulkopuolelta kuten koulusta, lehdistä ja ikätovereilta saatava tieto voisi ristiriitaisuuksissaan olla hämmentävää. Kodin keskusteluilmapiiri koettiin tärkeäksi, sillä monista asioista niin äidit ja tyttäret kuin isät ja pojatkin luontevimmin keskustelisivat keskenään. Erityisen tärkeänä nähtiin levittää tietoa sukupuolielämään liittyvästä vastuusta, jota nuorten tulisi oppia kantamaan sekä itsestään että seurustelukumppanistaan. Seksuaalisuus ja seurustelu tunnustettiin kuitenkin nuorten yksityisasioiksi, joita nuoret eivät aina vanhemmilleen mielellään jakaisi.⁵⁴ Sukupuolisella kypsymisellä viitattiin nimenomaan seksuaalisuuteen ja tarpeeseen ilmaista tätä. Murrosiässä tapahtuva aikuistuminen liitettiin vahvasti myös seksuaalisuuden kehittymiseen ja pelkoon nuorten tulevasta seksielämästä. Edelleen perinteinen sukupuolitietouden periytyminen samaa sukupuolta edustavien keskuudessa esitettiin tärkeänä tiedon välittämisen tapana.

⁵² Männistö 2003, s. 182–183.

⁵³ Väestöliitto 1984.

⁵⁴ Väestöliitto 1982a.

Perinteisiin sukupuolirooleihin liitettiin vahvasti vanhemmuuden mukanaan tuomat vastuut ja velvollisuudet. Seksuaalisen kanssakäymisen aloittaminen tarkoitti tytöille ja pojille valmistautumista äideiksi ja isiksi.⁵⁵ Odottavat äidit kuvattiin tunteikkaiksi ja mieleltään herkiksi, sillä raskauden aikana nauru vaihtui herkästi itkuun samalla kun pahoinvointi ja voimakas väsymys saattoivat pitää mielen matalla. Naiset puhuvat mielellään raskauteensa liittyvistä asioista toisten naisten kanssa, mikä naiselle turvallisuuden tunnetta luodessaan saattoi jättää tulevan isän syrjään. Isän tulisi kuitenkin saada olla koko ajan mukana odotuksessa ja isän tärkein tehtävä raskauden aikana olisi tukea ja ymmärtää odottavaa vaimoa, vaikka ailahtelevan vaimon voimakkaat tunteenpurkaukset tuntuisivat hämmentäviltä ja ärsyttäviltä. Ymmärtääkseen vaimon käyttäytymistä saisivat tulevat vanhemmat apua äitiysneuvoloissa järjestettäviltä valmennuskursseilta.⁵⁶

Isäksi tuleminen merkitsi vielä 1980-luvun vaihteessa miehelle ryhtymistä perheen elättäjäksi ja ”isälle tyypillisten velvollisuuksien” hoitamista.⁵⁷ Toisaalta Väestöliiton oppaassa *Valmentautuminen vanhemmuuteen* (1982) kerrottiin uuden isyysloman antavan myös isille mahdollisuuden tutustua omiin tehtäviinsä isänä tuoden äidille mahdollisuuden lepäämiseen ja vauvaan keskittymiseen. Isää tarvittiin myös ”suorittamaan” kotitöitä ja hänen olisikin hyvä opetella alusta lähtien vauvan hoitamista. Vaikka vähäisten yöunien uuvuttamat vanhemmat saattaisivat epäillä omia taitojaan lapsen hoitajina, tottavat äidit ja isät nopeasti vauvan hoitamiseen. Lapsen syntymä saattoi sitoa äidin kotiin ja muutoin palkitsevalta tuntuva vauvan hoito saattaisi luoda yksinäisyyden tunnetta. Äidin ei kuitenkaan haluttu potevan huonoa omaatuntoa jättäessään lapsen ”joskus isän tai jonkun muun luotettavan henkilön hoitoon” viettääkseen hetken oman mielensä mukaan.⁵⁸ Neuvoissa oli nähtävillä lastenhoitoon ja kotitöihin osallistuvan isän normalisointia. Isien tuli hyödyntää isyysvapaansa opetellen lastenhoitoa samalla kun äitien tuli muistaa huolehtia myös omasta jaksamisestaan lapsiarjen keskellä.

Väestöliiton oppaiden mukaan miehet eivät välttämättä olleet pitäneet isän rooliaan yhtä merkittävänä kuin työssä menestymistä, horjumatonta urakehitystä tai korkean elintason saavuttamista. Myös varusmiespalveluksesta kotiutuville nuorille miehille tarkoitettussa oppaassa *Ohi on...mutta* (1985) työelämään keskittymisen esitettiin tekevän isyydestä ja puolisona olemisesta toisarvoisen asian miehen elämässä. Isyyttä voisi kuitenkin oppia ja isän tehtävien harjoittelun voisi aloittaa jo

⁵⁵ Väestöliitto 1979.

⁵⁶ Väestöliitto 1982b.

⁵⁷ Väestöliitto 1979.

⁵⁸ Väestöliitto 1982b.

synnytysvalmennuskurssilla. Isä on täysin tasavertainen kasvattaja kuten äitikin. Vain imettäminen olisi isälle tehtävänä mahdoton.⁵⁹

”Kun molemmat puoliset yleensä osallistuvat kodin ulkopuoliseen työelämään, ei vastuu lastenhoidossa enää kuulu vain äidille. Kyky helliä ja hoivata lasta riippuu omasta tahdosta eikä sukupuolesta. Isä on lapselle tärkeä myös miehenä. Hän antaa lapselleen kasvattajana, puolisona ja miehenä olemisen mallin.”⁶⁰

Väestöliitto painotti oppaissaan isien velvollisuutta osallistua lastenhoitoon ja -kasvatukseen siinä missä äitienkin. Erityisen tärkeäksi tekijäksi nostettiin isien oma halukkuus ja oma-aloitteisuus, joka olisi tärkeää myös onnellisen ja tasapainoisen perhe-elämän kannalta. Vanhemmuus toisi myös isälle tyydytystä ja sisältöä elämään.

Dosentti Riitta Auvisen mukaan 1980-luvun Väestöliitto nimesi ”isän vuosikymmeneksi”. Naisen roolin muututtua erityisesti 1970-luvulla vakiintuneeksi palkkatyöntekijäksi oli tullut aika tarkastella myös miehen roolia. Miehiä haluttiin rohkaista ottamaan vastuuta omasta seksuaalisesta käyttäytymisestään, osallistumaan perhesuunnitteluun, lasten kasvatukseen ja kotitöiden tekoon. Tämän katsottiin liittyvän kokonaisvaltaisesti miehen roolikuvan muutokseen. Väestöliiton kampanjaan *Mies 2000* liittyi julkaisuja ja isänpäivän juhlintaa, joiden tarkoituksena oli herättää keskustelua miesten identiteetistä. Vaikka kampanjoilla ei haluttu tarjota valmista ”isämallia”, oli tarkoitus nostaa esille ajankohtainen perheiden tilanne ja nostaa isän tehtävät keskiöön perheen hyvinvoinnin edistämiseksi. Väestöliitto halusi korostaa miehille myös isien olevan äidin rinnalla korvaamaton omille lapsilleen.⁶¹

Työkäisistä naisista yli puolet toimi ansiotyössä 1960-luvun loppupuolella. Osuus kasvoi 1980-luvun puoliväliin mennessä jo 64 %:n.⁶² Perheen ja työn yhteensovittamisessa Väestöliitto ohjeisti tasaveroisuuteen ja molempien vanhempien sekä oikeuteen että velvollisuuteen huolehtia niin ansiotyöstä kuin kodista. *Perhe ja työ* (1985) -oppaan mukaan kodinhoidosta, kuten ruuanlaitosta ja kodin siivouksesta, tulisi molempien puolisoitten luonnollisesti hoitaa oma osuutensa alusta lähtien. Erityisesti lasten syntyessä perheeseen olisi tärkeää, että myös isä osallistuu lapsen hoitamiseen yhtälailla äidin rinnalla. Tämä on myös lapsen oikeus. Lapsuuden kodissa opitut roolit voivat vaikeuttaa vastuun jakamista tasapuolisesti puolisoitten välillä. ”Jos isä lapsuudenkodissa ei osallistunut kotitöihin, saattaa miehen olla vaikeaa ottaa vastuuta näistä. Naisen puolestaan saattaa

⁵⁹ Väestöliitto 1985a.

⁶⁰ Väestöliitto 1985a.

⁶¹ Auvinen 1991, s. 240–242.

⁶² Ritamies 2006, s. 221.

olla vaikeaa antaa miehen osallistua vastuun jakamiseen, vaan hän haluaa tehdä kaiken yksin.” Tämän kaltaisia toimintamalleja tulisi kuitenkin pyrkiä muuttamaan, jos omassa perhe-elämässä se on tarpeellista.⁶³ Väestöliiton ohjeistuksessa oli pyrkimys luoda ihannetta kodin ja lastenhoitoon aktiivisesti osallistuvista miehistä ja isistä. Painokas pyrkimys tasapuoliseen työnjakoon kodinpiirissä kertoo myös vahvasti siitä, ettei tämä ollut vielä 1980-luvun alussa yleinen normi. Sukupolvelta toiselle periytyneet sukupuoliroolit tunnistettiin Väestöliiton neuvonnasta ja näitä haluttiin muokata tasapuolisemmiksi. Tämä nähtiin merkittävänä osana perheiden ja puolisojen välistä hyvinvointia.

Toisaalta työnjaon haluttiin jakautuvan perheen sisällä tasapuolisesti puolisojen kesken, jotta esimerkiksi lastenhoidon ja kotitöiden aiheuttamat huolet eivät kasautuisi vain toiselle osapuolelle. ”Vastuu yhteisistä asioista tulisi jakaa olosuhteiden sekä molempien voimien ja kykyjen mukaan. On tärkeää, että työnjako tuntuu molemmista osapuolista oikeudenmukaiselta. Sitä olisi myös tarkistettava perheen elämäntilanteiden muuttuessa.”⁶⁴ Esimerkiksi kotiäidin/-isän palatessa ansiotyöhön olisi välttämätöntä yhdessä jakaa kodin töitä tasaisemmin.⁶⁵ Väestöliitto ei oppaissaan painottanut esimerkiksi yksin äitien vastuuta tai kotiäitiyttä ansiotyön yli. Vanhempien ansiotyötä ja kotiäitiyttä/-isyyttä tarkasteltiin muun muassa kaaviolla, jossa edut ja haitat koskivat joko ansioäitejä/-isiä tai kotiäitejä/-isiä.⁶⁶

Väestöliiton 1980-luvulla julkaisemat oppaat heijastelivat yhteiskunnan muuttuvia käsityksiä perhe-elämästä. Radikaalina pidetty nuorisoyhdistys pyrki muuttamaan sekä äitiyden liitettyjä käytäntöjä että sukupuolimoraalia tasa-arvoisemmaksi. Samalla kun naisten asema palkkatyöläisinä alkoi normalisoitua, haluttiin miesten ottavan enemmän osaa vanhempuuteen ja keskusteluun sukupuolimoraalista. Yhdessä nämä helpottaisivat naisen kodin ja työelämän yhteensovittamista.⁶⁷

Vanhemmuus ei kuitenkaan menettänyt merkitystään identiteetin määrittelijänä 1980-luvun puolivälissä, mikä näkyi Väestöliiton oppaissa esimerkiksi käsiteltäessä lapsettomuutta. Erityisesti naisille lapsettomuuden kuvailtiin helposti aiheuttavan epäonnistumisen tunnetta naisena. Lapsettomuus olisi läsnä myös naisen kehossa, sillä kuukautiset muistuttavat häntä aina uudelleen alkamattomasta raskaudesta. Miehen voisi olla vaikea ymmärtää ja myötäelää tätä vaimon toiveikkuuden ja pettymyksen kehää. Lapsettomuus voisi vaikuttaa myös miehen kokemukseen omasta miehisyystään, sillä hedelmällisyys ja seksuaalisuus usein sekoitettiin toisiinsa. Mies voisi kokea olevansa huono rakastaja ja seksuaalisesti kyvytön, jolloin hän kaipasi vaimoltaan vakuuttelua

⁶³ Väestöliitto 1985b.

⁶⁴ Väestöliitto 1981a.

⁶⁵ Väestöliitto 1985b.

⁶⁶ Väestöliitto 1985b.

⁶⁷ Nätkin 1997, s. 121–122.

mieheydelleen.⁶⁸ Lapsettomuus näin ollen näyttäytyi Väestöliiton oppaan mukaan naiselle kokonaisvaltaisempänä epäonnistumisena, kun miehelle tämä aiheuttaisi epävarmuutta vain tiettyjen ominaisuuksien suhteen.

Sosiaali- ja terveystieteiden Perhekasvatusta selvittelevässä työryhmän muistiossa vuodelta 1981 kirkon perheasiaintoimikunnan todettiin olevan koko maassa suoritettavan perheneuvontatyön ja perhekasvatustyön johtava elin Suomessa. Kirkon perhekasvatustyön painopisteenä 1980-luvun vaihteessa olivat lapset, varhaisnuoret ja nuoret. Nuorisotyö keskittyi käytännössä koko ikäryhmän tavoittavaan rippikouluun, jossa annettiin ihmissuhdekasvatusta. Eräänä tavoitteena oli erityisesti kasvatusta vastuulliseen vanhemmuuteen.⁶⁹

Kirkon seksuaalikasvatusta painottui rippikouluun sekä siellä käytettyyn materiaaliin ja menetelmiin.⁷⁰ Rippikoulun käytyään nuorista tuli seurakunnan täysivaltaisia jäseniä ja näin aikuistuttuaan kirkko myönsi heille niin kutsutun ”naimaluvan”. Rippikoulu tavoitti lähes koko ikäluokan ja se onkin säilyttänyt poikkeuksellisen vahvan asemansa, sillä vielä 2000-luvulle tultaessa noin 90 % suomalaisista nuorista suoritti luterilaisen kirkon rippikoulun. Jo ennen sotia syntyneen leirimuotoisen rippikoulun kävi 1970-luvulla joka kolmas nuori.⁷¹

Rippikoulua alettiin uudistaa voimakkaasti 1960-luvulla ympäri maailman. Suomi jatkoi luterilaisen kirkon uudistusvimmaa Yhdysvaltojen, Ruotsin, Norjan ja Saksan jalanjäljissä.⁷² Rippikoulun opetussuunnitelmauudistuksen yhteydessä vuonna 1965 piispainkokous antoi Kristillisen kasvatuksen keskuksen tehtäväksi laatia kattava kokonaissuunnitelma rippikouluopetukselle. Suunnitelma valmistui vuonna 1973, jonka jälkeen se hyväksyttiin viiden vuoden koekäyttöön. Ensimmäistä kertaa Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa uudistusta toteutettiin kouluttamalla myös työntekijöitä rippikoulusuunnitelman mukaan.⁷³

Kokonaissuunnitelma edusti uudentyyppistä oppilaskeskeistä uskonnonpedagogista ajattelutapaa, jossa opetuksen sisällön ohella kiinnitettiin huomiota nuorissa tapahtuvaan tiedolliseen, asenteelliseen ja elämysmaailmaan liittyvään kasvuun. Opetuksessa pyrittiin siihen, että nuoret alkaisivat hahmottavamaan kokemuksiaan ja elämän tosiasioita uskon kautta.⁷⁴ Piispainkokous hyväksyi rippikoulusuunnitelman vuonna 1980 muuttaen vuoden 1973 suunnitelman

⁶⁸ Väestöliitto 1986.

⁶⁹ Perhekasvatusta selvittelevän työryhmän muistio 1981.

⁷⁰ Perheneuvontatyön toimintasuunnitelma 1971.

⁷¹ Niemelä 2002, s. 7–13.

⁷² Seppälä 1998, s. 71.

⁷³ Niemelä 2002, s. 13–15.

⁷⁴ Jarva 1998, s. 110–111.

ongelmakeskeistä opetustapaa ”nuorten elämäntilanteista lähteväksi” opetuksiksi. Samalla tavoitteita selkeytettiin tuoden näihin enemmän uskoa herättävää luonnetta. Rippikoulun uudistaminen kesti yhtäjaksoisesti 15 vuotta.⁷⁵ Rippikoulussa opetettiin ymmärtämään kristillistä oppia, mutta samalla tuli oppia soveltamaan tätä sanomaa konkreettisissa elämäntilanteissa. Opetuksen tavoitteena oli vaikuttaa nuorten käyttäytymiseen ja antaa muutokselle suunta. Rippikouluopetusta varten alettiin 1970-luvulla tuottaa kirkkohallituksen hyväksymiä oppikirjoja.⁷⁶

Rippikouluun tuotetut oppikirjat syrjäyttivät perinteisenä kasteopetuksen ja rippikoulun oppikirjana toimineen katekismuksen, jonka mukaiseen kristinoppiin uusienkin kirjojen tuli edelleen perustua.⁷⁷ Vuoden 1973 kokonaissuunnitelman mukaisesti kirkkohallitus hyväksyi kahdeksan oppikirjaa kolmelta eri tekijältä.⁷⁸ Rippikoulun oppikirjoja ja muuta materiaalia alettiin tuottaa tarkemman valvonnan alla rippikoulu-uudistuksen aikana. Piispainkokous valvoi rippikoulun oppikirjojen noudattavan rippikoulun opetussuunnitelmia.⁷⁹ Ajanjakso onkin näin ollen merkittävä, sillä kirkko alkoi selkeästi yhtenäistämään nuorille suuntaamaansa opetuksen sisältöä ja metodeja rippikoulu-uudistuksen yhteydessä vuosina 1973–1980.

Kirkon kasvatustoiminnassa sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta käsiteltiin niin ikään kristinopin näkökulmasta. Vuoden 1973 rippikoulusuunnitelman tavoitteissa edellytettiin, että ”*nuori oppii hyväksymään itsensä miehenä tai naisena*”.⁸⁰ Opetussuunnitelman mukaan opetustunnin *Miehenä ja naisena eläminen* tavoitteena nuorille olisi, että he ymmärtäisivät tarkoituksenmukaisen työnjaon tarpeellisen etsinnän miesten ja naisten kesken. Murrosikäisten nuorten kehitys aikuisuuteen yhdistettiin myös kasvamiseen oman sukupuolensa rooliin:

*”Vaikka ei voidakaan ajatella, että rippikoulussa annettaisiin paljon seksuaalisuuteen liittyvää luonnontieteellistä, terveydenhoidollista, psykologista ja yhteiskunnallista tietoa, voisi olla hyvin merkittävää tarjota jotain mahdollisuutta nuorille tarkistaa omia tietojaan tältä alalta”.*⁸¹

Rippikoululaisten oletettiin jo olevan tietoisia murrosiän vaikutuksista, mutta sukupuolen merkitystä aikuistumisen kynnyksellä koettiin tarpeelliseksi korostaa. Nuoret tarvitsisivat samaistumiskohteita, jotta eivät kadottaisi seksuaalista identiteettiään. Samalla nuorten haluttiin pohtivan, mitä

⁷⁵ Niemelä 2002, s. 13–15.

⁷⁶ Rippikoulusuunnitelma 1980.

⁷⁷ Poutiainen 1998, s. 83–84.

⁷⁸ Kirkon kasvatustieteiden keskus 1980.

⁷⁹ Poutiainen 1998, s. 84.

⁸⁰ Rippikoulu-uudistuksen kokonaissuunnitelma 1973.

⁸¹ Rippikoulun kokonaisuohjelman liite 1, 1973.

perinteisessä roolijaossa olisi syytä muuttaa sekä mitä ei tulisi eikä edes voitaisi muuttaa. Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ja näiden vaikutus perinteisiin sukupuolirooleihin nähtiin olennaisena osana opetusta sekä nuorten onnistumisen tunnetta yksilöinä. Nuorille tuli esimerkiksi korostaa Raamatusta Mooseksen kirjan jaetta ”Jumala on luonut ihmisen mieheksi ja naiseksi”.⁸² Kristillinen maailmankuva perustuukin tähän selkeään sukupuoliseroon. Kumpaakin sukupuolta yhteiskunnassa määritelleet näkemykset soveliaasta naiseudesta ja mieheydestä ovat olleet ilmeisiä myös kristillisessä kirkossa ja herätysliikkeissä.⁸³ Kirkon toimijat näkivät, että sukupuoli ja tähän liitetyt ihanteet sekä normit olivat näin ollen tärkeitä yksilöä määrittäviä tekijöitä.

Rippikouluopetuksessa sukupuolia lähestyttiin ihmisarvon kautta. Miesten ja naisten painotettiin olevan samanarvoisia, vaikka ovatkin erilaisia. Kristittyjen ei tulisi hyväksyä yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta, jossa miehet hallitsisivat.⁸⁴ Jumalan luodessa ihmisen mieheksi ja naiseksi, tarkoitti tämä ero myös heidän taipumustaan rakastaa toista sukupuolta olevaa. Tästä seksuaalisuudesta tuli nauttia. Sitä ei sopisi väheksyä, muttei myöskään ylikorostaa.⁸⁵ Seksuaalisuus oli Jumalan antama lahja, jolla oli myös tärkeä rooli elämässä. Seksuaalisuuden synonyymina käytettiin sanaa sukupuolisuus, joka kuvasi juuri sitä erilaisuutta, joka erotti miehet ja naiset toisistaan. Seksuaalisuuden tarkoituksena oli lasten saaminen ja rakkauden syventäminen. Siksi seksuaalisuudelle olikin tarpeen asettaa selkeät rajat, jotka määrsivät milloin, miten ja kenen kanssa seksuaalisuuttaan sai ilmentää.⁸⁶ Seksuaalisuus oli kirkon oppien mukaan näin ollen tiiviisti yhteydessä sukupuoleen.

Vuonna 1984 piispat kirjoittivat puheenvuoron perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä nimeltä *Kasvamaan yhdessä* (1984). Piispat olivat huomanneet, että oppilaitosvierailuilla nuoret osoittivat heille enenevässä määrin kysymyksiä kirkon kannasta moniin perhe-elämän ja sukupuolietiikan teemoihin liittyen. Puheenvuorossa haluttiin antaa kirkon työntekijöille ja jäsenille vastauksia, jotka auttaisivat moniarvoistuvan yhteiskunnan aiheuttamaan hämmennykseen.⁸⁷

Kirkon käsitys sukupuolista keskittyi 1980-luvun puolivälissä yleistyneisiin arvoihin, jotka näkyivät myös Väestöliiton oppaissa. Aiemmin vallalla ollut käsitys naisen miehelle alisteisesta asemasta ei sopinut tasa-arvoistuvaan yhteiskuntaan. Piispat jopa näkivät, että nykyaikainen demokratian ja tasa-arvoihanteen syntymisessä kristillinen usko oli ollut avainasemassa länsimaisen yhteiskunnan

⁸² Rippikoulun kokonaisuohjelman liite 1 1973.

⁸³ Markkola 2002, s. 14.

⁸⁴ Hietanen et al. 1977, s. 44–45.

⁸⁵ Vuorinen 1980, s. 27; Vuorinen 1984, s. 33.

⁸⁶ Junkkaala 1978, s. 34–35.

⁸⁷ Nikolainen 1984.

kehityksessä. Ovathan kaikki ihmiset tasa-arvoisia Jumalan edessä. Kuitenkin piispat tunnustivat, etteivät kristityt ole aina näyttäneet käyttäytymisellään esimerkkiä. ”Naisen ja miehen tasaveroiselle, toisiaan täydentävälle kumppanuudelle voidaan löytää juuret Raamatusta – vaikka luonnollisesti Raamatun maailma heijastelee voimakkaasti patriarkaalisen yhteiskunnan mallia”. Nainen nähtiin kuitenkin itsenäisenä persoonana, joka miehen tavalla on oma sukupuolensa ja ihminen. Miehen ja naisen tasa-arvoisuutta ja toistensa täydentävyyttä kristinuskossa perusteltiin erityisesti uuden testamentin eri kohtien kautta. Kuitenkin naisella ja miehellä oli osin samoja, mutta myös erilaisia tehtäviä.⁸⁸ Kirkon toimijat kannattivat ajatusta sukupuolten välisestä tasapainosta, mutta samalla he näkivät tarpeellisena säilyttää tiettyjä perinteisiä sukupuolirooleja.

”Miehen ja naisen kumppanuuden keskeisenä piirteenä ja sen kantavana voimana on seksuaalinen vuorovaikutus”. Ihmisen seksuaalisuuden kuvattiin kuuluvan ihmisen alkuperäiseen rakenteeseen ja Raamatun suhtautuminen seksuaalisuuteen sekä ihmisen ruumiillisuuteen yleensä oli kauttaaltaan myönteinen. Ongelmalliseksi kuitenkin koettiin vallitseva seksuaalikäsitys, jossa seksuaalisuus madaltuisi pelkäksi seksiksi ja ”vietin tyydyttämiseksi ilman rakkautta”. Seksuaalisuuden kuvattiin muuttuvan kulutustavaraksi, joka ei enää palvele inhimillistä yhteyttä toiseen ihmiseen eikä hyödytä persoonallista kasvua. Kristillisen käsityksen mukaan fyysisen seksuaalisuuden tuli olla rakkauden ilmaisu. Seksuaalisuuttaan tuli ilmentää vain avioliitossa, sillä kirkon mukaan kypsään seksuaalisuuteen kuuluva kokonaisvaltainen antautuminen toiselle oli mahdollista vain, jos molemmat osapuolet luottivat toistensa rakkauden jatkumiseen.⁸⁹

Erityisesti väestöpoliittisessa ajattelussa oli sota-aikana ja sotien jälkeen korostunut ”kaksijakoisen kansalaisuuden” käsitys, jossa naisiin vedottiin korostamalla äitiyttä biologisena ja luonnollisena kutsumuksena kun miesten rooli oli selkeästi ollut perheenelättäjänä.⁹⁰ Miesten ja naisten välillä nähtiin olevan ratkaisevia fyysisiä ja psyykkisiä eroja. Tämä erilaisuus oli Jumalan luoma hyvä asia. Erityisesti psyykkisissä ominaisuuksissa todettiin olevan kulttuuripiirittäistä vaihteluita, mutta miesten ja naisten välinen jännitteinen vastakkaisuus oli kirkon mukaan tosiasia.⁹¹ Kirkon toimijat eivät eritelleet Väestöliiton tavoin sukupuolten ominaisuuksia tai tehtäviä. Kuitenkin naisten ja miesten nähtiin eroavan toisistaan, mikä myös vaikutti siihen, että heillä myös olisi omia ”luonnollisia” tehtäviä.

⁸⁸ Nikolainen 1984, s. 15–17.

⁸⁹ Nikolainen 1984, s. 18–23; 26.

⁹⁰ Nätkin 1997, s. 129.

⁹¹ Nikolainen 1984, s. 22–24.

2.2 Siveellistä seurustelua

Porvarillinen ydinperhe ja puolisoitten väliseen rakkauteen perustuvan avioliiton ihanne alkoivat vakiintua 1800-luvun kuluessa. Vuonna 1930 uusi avioliittolaki ilmensi aikakauden muuttuvia ihanteita. Avioliitossa ei enää ollut kyse perheiden tai sukujen välisestä sopimuksesta ja juridisesti aviopuolisot olivat asemaltaan tasaveroisia.⁹² ”Paremmissa piireissä” seksielämä kuului ehdottomasti aloittaa vasta avioliitossa.⁹³ Naima-aikeissa olevien sukupuolisuhteita ei vielä 1900-luvun alussa pidetty siveettöminä kansan keskuudessa, mutta yhteiskunnalliset tahot pyrkivät kitkemään tämän tavan ja tavoittelivat tiukempaa sukupuolimoraalia kansan ihanteeksi. Esimerkiksi papisto, kansanopistot, nuorisoseurat ja Suomen naisyhdistys alkoivat levittää yöjuoksupapaa kritisoivia kirjasia ja kiertää maaseudulla esitelmöimässä siveellisyyskysymyksistä. Nyt rakkauden innoittaman yhteiselämän katsottiin alkavan vasta kirkollisesta vihkimisestä ja tähtäävän perhe-elämään. Porvarillisesta itse lapsensa kasvattavasta kotiäidistä tuli ihanne kaikissa yhteiskuntaluokissa.⁹⁴

Vuonna 1971 satunnaisotannalla toteutettu kyselytutkimus antoi aikalaistutkijoille viitteitä suomalaisten seksuaaliasenteista. Lomakkeella toteutetussa kyselyssä selvitettiin esimerkiksi vastaajien käsitystä seurustelusuhteiden etenemisestä ja rakkauden yhteydestä seksiin. Raportissaan tutkijat sijoittivat vastausten perusteella Suomen ”seksuaaliasenteiden maailmankartan” nelikenttään, jossa Suomea kuvasi sukupuolten tasa-arvoisuuden korostaminen ja seksuaaliasenteiltaan salliva yhteiskunta. Tälle vastakohtaksi katsottiin ”kristillinen sukupuolimoraali”, jonka kuitenkin nähtiin edelleen käyvän ajankohtaista kamppailua sallivan suhtautumisen kanssa.⁹⁵ Kristilliseen uskonnolliseen sääntelyyn onkin olennaisesti kuulunut seksuaalisuuden kontrollointi. Määriteltäessä hyväksyttävää ja tuomittavaa käyttäytymistä on kirkko pystynyt säilyttämään valtaansa yhteiskunnassa.⁹⁶

Noin 70 prosenttia opiskelijoista piti sukupuolielämän onnistumista mahdollisena vain avioliitossa, sillä seksiä pidettiin osoituksena loppuelämän kestävästä rakkaudesta. Suomalaisten seksuaalinen vapaus alkoi kuitenkin lisääntyä 1960-luvulla. Vähitellen sukupuolielämää ei enää aiempaan tapaan liitetty vain avioliittoon. Muuttuneeseen suhtautumiseen vaikuttivat naisten taloudellinen itsenäistyminen, tehokkaat ehkäisy menetelmät sekä yhteiskunnan osavastuu lasten huollosta.⁹⁷

⁹² Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, s. 190–191.

⁹³ Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, s. 201.

⁹⁴ Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, s. 190–191.

⁹⁵ Taavetti 2021, s. 327–330.

⁹⁶ Pylkkänen 2012, s. 11.

⁹⁷ Ritamies 2006, s. 228–229.

Nuorten seurustelusuhdeet ja näihin liitetty seksuaalinen herääminen olivatkin tärkeitä teemoja suunniteltaessa rippikoulun opetusta. Seurustelusuhdeet koettiin ”väistämättömiksi” tyttöjen ja poikien välillä. Seurustelu myös edesauttoi nuoren itsetuntemusta sekä mahdollisuuksia rakentaa myöhemmin merkittävä ja elinvoimainen aviosuhde. Rippikoulunuorille koettiin tärkeäksi välittää tietoa siitä, millaisia ”erilaisia eettisiä arvostuksia ja ratkaisumalleja, jotka liittyvät seurusteluun ja seksuaaliseen käyttäytymiseen” on olemassa. Korostettaessa Jumalan tarkoittaneen rakkauden ja seksuaalisuuden tuovan iloa ja onnellisuutta ihmisen elämään on ”seksuaalisuuden aiheuttama kärsimys, ahdistus ja pelko sekä toisen painostus ja hyväksikäyttö tarkoituksestaan irtautunutta”.⁹⁸ Rippikoulussa haluttiin opettaa nuorille seurusteluun liittyneitä normeja ja arvoja, joita he soveltaisivat omissa ihmissuhteissaan toista kunnioittaen. Seurustelusuhdeita pidettiin olennaisena osana nuoruutta ja persoonan kasvua. Seurustelun tuomista ihmissuhdetaidoista olisi myöhemmin hyötyä solmittaessa avioliittoa. Seurustelun tarkoitus olikin valmistaa nuoria myöhempään avioliittoon.

Nuorten seurustelulle asetettiin selkeästi ilmaistuja rajoja ja vastuita. Kirkon kanta pysyi myös johdonmukaisesti ja selkeästi ilmaistuna rippikoulun oppikirjoissa 1970-luvun lopusta 1980-luvun alkupuolelle. *Uskomme, Rippikoulun oppikirjassa* vuodelta 1977 seurustelu oli tyttöjen ja poikien tapa opetella huomioimaan toinen toistaan. Seurustelun säännöt säilyivät hyvin samankaltaisina vuonna 1984 painettuun *Uskon aapiskirjaan*. Ihastuminen ja rakastuminen nähtiin jokaiselle terveelle ihmiselle luonnollisena osana elämää. Kuitenkaan ei ollut yhdentekevää, miten nuoret toimivat seurustellessaan. Tilapäisiin sukupuolisuhteisiin antautumisen ei katsottu olevan Raamatun oppien mukaista, vaan seurustellessa yhdyntään päätyvien opetettiin rakastavan nautintoaan enemmän kuin seurustelutoveriaan. Erityisesti irrallisissa suhteissa tapahtuva ”sukupuolivietin satunnainen tyydyttäminen” kuvattiin ihmisarvoa loukkaavaksi. Seksi kuuluisi vasta avioliittoon, sillä vasta silloin ihminen ottaa vastuun toisesta ihmisestä ja takaa lapsille turvallisimman kasvu ympäristön. Ihminen sai iloita seksuaalisuudestaan ja sen tuottamasta mielihyvästä, mutta irralliset sukupuolisuhteet irrottavat sukupuolisuuden muusta elämästä ja tekevät toisesta ihmisestä mielihyvän välikappaleen.⁹⁹

Timo Junkkaalan oppaassa *Tunnetko tien? Rippikoulun oppikirja* (1978) muistutettiin, ettei ihmisen sukupuoliviettä tulisi aliarvioida. Monelle nuorelle kuvattiin käyneen huonosti ”joutuessaan” sukupuoliyhteyteen ja esimerkiksi tanssipaikkoja tulisi välttää ”alkoholilla maustetun seksikyllästeisen ilmapiirin” takia. Sukupuolisuuden tarkoitus oli lasten saaminen ja rakkauden

⁹⁸ Rippikoulun kokonaisuohjelman liite 1, 1973.

⁹⁹ Hietanen et al. 1977, s. 46–48; Vuorinen 1984, s. 32–33.

syventäminen, jotka toteutuisivat vain avioliitossa.¹⁰⁰ Rippikoulussa nuorille näin ollen opetettiin, että oman seksuaalisuuden ilmaiseminen vaati luottamusta, joka rakentuisi vasta naimisiin menon myötä. Seksuaalisuus itsessään ei ollut tuomittavaa, kunhan seksuaaliset halut ja tarpeet ilmaistiin vasta avioliitossa loppuelämän kumppanin kanssa. Rippikoulun oppikirjoissa hyvin yhtenevästi ilmoitettiin, että liian nuorena ennen avioliittoa aloitettu seksielämä pilaisi ihmisen käsityksen rakkaudesta ja sukupuolisuudesta. Nuoria peloteltiin säästämään seksuaalisuutensa avioliittoon aidon rakkauden kokeakseen.

Ehkäisyvälineiden yleistymisen nähtiin muuttaneen suhtautumista seksiin avioliiton ulkopuolella. Koska ehkäisyvälineet poistivat pelkoa raskaaksi tulemisesta, nähtiin kirkossa tämän johtavan esiaviollisten sukupuolisuhteiden hyväksymiseen. Kirkon toimijat eivät kuitenkaan nähneet tätä riittävänä perusteena perinteisen kannan hylkäämiseksi. Nuorten poikien kerrottiin hakevan seksuaalisista kokemuksista itsevarmuutta ja todistusta kykeneväisyydestään. Tytöt taas saattoivat sortua vastoin perimmäistä haluaan poikaystävän painostukseen, sillä pelkäsivät kieltäytyessään tulevansa torjutuksi. Kirkko painotti opetuksessaan kaupallisen viihteen vaikutusta ajan seurustelukulttuuriin, mikä vääristi nuorten käsityksiä seurustelusta. Vääränlaisten esikuvien ajateltiin kannustavan vastuuttomaan käyttäytymiseen. Erityisesti viihde-elokuvia ja -lehtiä syytettiin näiden odotusten ja paineiden luomisesta nuorille. Tällaisen kevyin perustein aloitetun ”sukupuolisen seurustelun” nähtiin aiheuttavan vain pahoja muistoja. Kirkon kantaa perusteltiin myös lääketieteellisten tutkimusten perusteella, joiden kerrottiin todenneen liian nuorena aloitetun seksielämän aiheuttavan tulevalle sukupuolielämälle häiriöalttiin pohjan sekä jopa vakavia elimistön vammoja, jotka lisäävät syöpäriskiä.¹⁰¹

Myös Väestöliitto piti seurustelusuhteita luonnollisena osana nuoruutta. Vastakkainen sukupuoli alkaisi normaalisti kiinnostaa ”toisen ikäkymmenen kuluessa”, jolloin hyviä tutustumispaikkoja olisivat koulun ohella esimerkiksi urheilu ja harrastukset. Kävelyjen ja jutustelun lisäksi kuuluivat herkät hetket hyväilyineen ja suukkoineen lämpimään ystävyYTEEN. Tämän tapainen läheisyys kuitenkin riittäisi pitkäksi aikaa, sillä ”aikainen ja taitamaton sukupuoliasioilla leikkiminen voi pilata kaiken”. Ensimmäiset kokeilut usein epäonnistuisivat ja liian varhaiset sukupuolikokemukset jättäisivät vain ikäviä muistoja. Seksiä ehdittiin harrastamaan sitten hieman vanhempana. Nuorten intoa ja paineita harrastaa seksiä pyrittiin hillitsemään vakuuttamalla, että ikätoverit usein paisuttelivat omaa kokeneisuuttaan tai käyttivät mielikuvitustaan kehuskellessaan kokemuksillaan.¹⁰² Koettu

¹⁰⁰ Junkkaala 1978, s. 34–35.

¹⁰¹ Nikolainen 1984, s. 43–44; Junkkaala 1978, s. 35; Korpinen 1984, s. 57.

¹⁰² Väestöliitto 1979.

tarve seksuaalisen aktiivisuuden aloittamiselle saattaisi näin ollen aiheutua ulkopuolelta tulevasta paineesta. Nuorten usein kokemat syyt seksille eivät olleet Väestöliiton oppaissa vielä tarpeeksi painavia.

Ollakseen valmis seksiin tuli nuorten olla valmiita kantamaan myös tästä seurannut vastuu. Sekä tytön että pojan tulisi tiedostaa, että huolimatta ehkäisyvalmisteiden tehosta olisi raskaus aina mahdollinen seuraamus seksistä. Seksiin ryhdyttäessä tulisi miettiä, onko vielä valmis vanhemmaksi. Vastuullista olisi myös tiedostaa molempien osapuolten oikeus kieltäytyä seksistä ilman pilkkaa, jättämishuikailua tai painostamista.¹⁰³ Aviollisen seksin ihannetta ylläpidettiin useissa eri Väestöliiton oppaissa. *Nuoripari* (1981) -oppaassa sukupuolielämä kuvataan luonnolliseksi osaksi avioliittoa. Ensimmäiset vuodet vaatisivat ”seksuaalista sopeutumista”, jonka aikana kokemattomuus voisi aiheuttaa jännitystä ja epävarmuutta. Sopeutuminen tähän uuteen elämän osa-alueeseen vaatisi oman aikansa, mutta asiallinen tieto esimerkiksi sukupuolielinten rakenteesta ja toiminnasta vapauttaisi harhaluuloista ja peloista. Lopulta puolisoiden välinen avoin keskustelu auttaisi sukupuolielämänkin alkuvaikeuksien ylitse.¹⁰⁴

Seksi itsessään nähtiin kuitenkin tärkeänä osana avioliittoa, sillä esimerkiksi raskaudenkin aikana molemmat puoliset kaipaisivat edelleen hellyyttä ja läheisyyttä. ”Raskauden aikana nainen on usein väsynyt ja ehkä haluton sukupuoliseen kanssakäymiseen. Mies puolestaan voi aluksi vierastaa ajatusta vaimon äidiksi tulemisesta ja seksuaalinen mielenkiinto saattaa laimeta.” Sukupuolielämää ei kuitenkaan kannattaisi unohtaa raskausaikana, vaan toiveista ja odotuksista kannattaisi keskustella avoimesti väärinkäsitysten välttämiseksi. Lapsen saamisen jälkeen sukupuolielämän aloittaminen uudelleen voisi tuntua vaikealta, sillä erityisesti vaimon kiinnostusta seksiä kohtaan vähentäisivät väsymys sekä omistautuminen äidin tehtäviin. Ymmärtäväisen puolison ansioista seksuaalinen mielenkiinto kuitenkin yleensä palaisi ajan myötä.¹⁰⁵

Väestöliiton oppaissa naiset esitettiin luontaisina äiteinä, jotka muuttuisivat raskauden aikana tunteikkaiksi, väsyneiksi ja haluttomiksi. He omistautuisivat äitiydelleen ja pelkäisivät antaa vastuuta puolisolleen, sillä haluaisivat tehdä kaiken itse. Miehen tuli yrittää ymmärtää vaimonsa tunnemyrskyjä samalla totutellen ottamaan tasapuolisesti vastuuta kodista ja lastenhoidosta.

¹⁰³ Väestöliitto 1979.

¹⁰⁴ Väestöliitto 1981a.

¹⁰⁵ Väestöliitto 1982b.

2.3 Heteroseksuaalisuuden normatiivisuus

”Parhaimmillaan seksuaaliyhteys on miehen ja naisen kokonaispersoonallista antautumista toisilleen ja toistensa vastaanottamista.”¹⁰⁶ Heteroseksuaalisuuden normatiivisuutta ylläpidettiin selkeästi edellä mainitun sitaatin kaltaisissa lausunnoissa. Onkin olennaista pohtia, miten toimijat suhtautuivat ihmisen seksuaaliseen suuntautumiseen valistuksessaan.

Euroopassa alkoi 1800-luvun lopussa esiintyä pelkotiloja sopimattomasta rakkaudesta, joksi homoseksuaalisuus koettiin. Tieteen avulla epänormaaleiksi määritellyt seksisuhteet kriminalisoitiin Suomessa vuodesta 1894 aina vuoteen 1971 asti. Homoseksuaalisuus leimattiin myös lääketieteessä sairaudeksi tai kehityshäiriöksi. Homoseksuaalisuuden tautiluokittelu päättyi vasta vuonna 1981.¹⁰⁷ Sekä kirkon että Väestöliiton valistuksessa ja oppaissa onkin nähtävillä tarkoituksenmukaista heteronormatiivisuuden ylläpitämistä niin ohjeissa kuin sanamuodoissakin. Homoseksuaalisuuden ja ”normaalista” eli heteroseksuaaleista suhteista poikkeavan seksuaalisuuden ilmaisemisen käsittelemättömyys ei tarkoittanut sitä, etteikö näitä ollut olemassa tai ettei niiden olemassaoloa haluttu tiedostaa. Yksinomaan heteroseksuaalisuuden painottaminen oppaiden ja suunnitelmien ohjeissa kertoo halusta ylläpitää ihannetta, jonka mukaan vain naisten ja miesten väliset seksuaaliset suhteet katsottiin normaaleiksi.

Väestöliitto ei oppaissaan ja valistustoiminnassaan suoranaisesti nostanut esille samaa sukupuolta olevien suhteita. Ihanne heteronormatiivisista pareista oli kuitenkin vahvasti esillä, sillä nuorten seksuaalista kehitystä ja kiinnostuksen heräämistä kuvattiin toistuvasti tyttöjen ja poikien, naisten ja miesten välisenä. Esimerkiksi murrosiän kuvattiin aiheuttavan muutoksia nuorten kehoissa samalla kun uudet ajatukset valtaisivat mielen. Öisin poikien mielen valtaisivat seksuaalissävytteiset unet: ”Unimaailmassasi saavat tytöistä ja naisista kertovat unet niin ikään näihin aikoihin jalansijaa.”¹⁰⁸

Oppaissa kuvattiin vetovoimaa vastakkaiseen sukupuoleen sekä annettiin vinkkejä, missä tytöt ja pojat voisivat helpoiten tutustua toisiinsa.¹⁰⁹ Tämän tyyppiset mallitarinat muokkaavat olennaisesti sitä, miten ihminen kokee, muistaa ja tarkastelee sekä omaa että toisten toimintaa. Sukupuolta tuotetaan ja ylläpidetään jatkuvasti samalla toistaen kulttuurisia ideaaleja sukupuoli-identiteettejä. Sukupuolen kielelliseen tuottamiseen sisältyy oletus heteroseksuaalisuuden normatiivisuudesta. Erityisesti länsimaissa ihmisyyden on totuttu ymmärtämään sukupuolisidonnaisesti samalla jakaen

¹⁰⁶ Nikolainen 1984, s. 23.

¹⁰⁷ Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, s. 191–192.

¹⁰⁸ Väestöliitto 1979.

¹⁰⁹ Väestöliitto 1979.

ihmiset kahteen vastakkaiseen tiettyjä ominaisuuksia omaavaan ryhmään, jotka kokevat seksuaalista halua toisiaan kohtaan. Tuotettaessa sukupuolta esimerkiksi oppaiden kertomuksissa toistetaan myös kulttuurisia ideoita sukupuolista ja heidän käyttäytymisestään. Kun valmiit mallitarinat tarjoavat heteroseksuaalisuuden itseäänselvyyttä, muokkaavat nämä ihmisen omaa kokemusta seksuaalisuudestaan.¹¹⁰ Oppaissa käytetyillä sanavalinnoilla haluttiinkin ilmentää yhteiskunnassa vallinneita seksuaalisuuden ihanteita.

”Kaikkien kristillisten kirkkojen yksimielinen ajattelutapa näyttää olevan, että avioliitto on miehen ja naisen välinen elämänikäinen liitto.”¹¹¹ Seksuaalisuudesta ja sukupuolisesta kanssakäymisestä puhuttaessa korostettiin miehen ja naisen välistä yhteyttä. Rippikoulukirjoissa haluttiin painottaa, että uskonnon suhtautuminen seksuaalisuuteen ei ole yleisestä käsityksestä huolimatta ollut kielteistä. Tällaiselle asenteelle ei katsottu Raamatussa olevan perusteita. Ehjä ja tasapainoinen sukupuolielämä oli Jumalan lahja, josta ei tulisi kokea häpeää tai syyllisyyttä. Jumala oli luonut ihmisen mieheksi ja naiseksi, mikä tarkoitti halua rakastaa vastakkaista sukupuolta. Kristillisen käsityksen mukaan kuitenkin vain avioliitto loi ”*turvatus edellytykset sukupuolisuhteelle*”, sillä vain avioliitossa puoliset muodostaisivat seksuaalisen yhteyden lisäksi henkisen yhteyden.¹¹² Myös avioliiton määrittely oli viittaus heteroseksuaalisuuden normiin, sillä samaa sukupuolta olevien rekisteröidyt parisuhteet laillistettiin Suomessa vasta vuonna 2001 ja vuodesta 2015 avioliittolaki on koskenut yhtäläisesti kaikkia pareja. Koska samaa sukupuolta olevat eivät voineet 1970–1980-luvuilla mennä keskenään naimisiin, voitiin tälläkin perusteella rajata homoseksuaalit hyväksyttävän seksuaalisuuden ulkopuolelle.

Kirkon suoraa kantaa homoseksuaalisuutta kohtaan pohdittiin piispojen puheenvuorossa kirkon perhe- ja seksuaalietiikasta vuonna 1984. Tutkittu tieto homoseksuaalisuuden synnystä koettiin merkittäväksi tekijäksi pohdittaessa homoseksuaaleihin suhtautumista. Uuden tiedon valossa homoseksuaalien ei katsottu olevan itse vastuussa oman seksuaalisen taipumuksensa syntymisestä, vaan ”hän on saanut sen tahdostaan riippumatta”. *Homoseksualistien* eli homoseksuaalien painotettiin olevan vastuussa käyttäytymisestään heteroseksuaalien tavoin, mutta heitä ei voitaisi vastuuttaa taipumuksensa olemassaolosta. Kristillisen suhtautumisen kerrottiin olleen historiassa kielteinen, jonka perustana olivat Raamatun kuvaukset homoseksuaalisen käyttäytymisen selkeästä torjumisesta. Näissä kuitenkin arvioitiin pelkästään käyttäytymismuotoja, ei seksuaaliseen taipumukseen vaikuttaneita seikkoja. Homoseksuaalista käyttäytymistä pidettiin Raamatussa luonnonvastaisena

¹¹⁰ Charpentier 2001, s. 22–25.

¹¹¹ Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö 1972.

¹¹² Hietanen et al. 1977, s. 44–48; Vuorinen 1980, s. 27.

sekä ennen kaikkea osana pakanuutta. Tämä ei kuitenkaan saanut oikeuttaa ihmisarvon riistämistä tai lähimmäisen rakkauden vaatimuksesta tinkimistä. Kirkon homoseksuaalisuutta koskevassa opetuksessa haluttiin 1980-luvun puolivälissä korostaa, että homoseksuaalisuus ”joitain poikkeuksia lukuun ottamatta” oli synnynnäistä. Tämän takia se ei ollut peruste pitää ketään moraalisesti epäilyttävänä henkilönä.¹¹³

Läheisten tuli hyväksyä heidät täysivaltaisina jäseninä kirkon ja yhteiskunnan toimintaan, mutta kirkolla olisi oikeus edellyttää, etteivät homot toimiessaan kirkon viroissa opeta tai toimi vastoin kirkon opetusta homoseksuaalisuudesta. Tätä vahvisti myös Suomen lainsäädäntö, jonka mukaan julkinen kehottaminen ”samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisen haureuden harjoittamiseen” oli rangaistava teko, kuten myös homoseksuaalinen suhde alaikäisen kanssa. Ihmisten tulisi tukea homoseksuaaleja hyväksymään oma erilaisuutensa ja ”näkemään siitä aiheutuvat sekä elämisen rajoitukset että myönteiset mahdollisuudet”. Esimerkiksi naimattomuutta ja yksinelämistä haluttiin korostaa mahdollisuuksina, joiden hyödyistä oli hyvä heitä muistuttaa.¹¹⁴ Vaikka homoseksuaalisuus synnynnäisenä ominaisuutena tuli hyväksyä, ei tämä koskenut homoseksuaalisuuden ilmaisemista tai samaa sukupuolta olevien suhteita.

Homoseksuaalisuuden syntyyn nähtiin olevan myös vaikuttavia ympäristötekijöitä, joita tuli pyrkiä ennaltaehkäisemään. Homoseksuaalisen käyttäytymisen nähtiin jonkin verran lisääntyneen Suomessa 1980-luvun alussa, minkä vuoksi kirkko halusi erityisesti tukea sellaista perhe-elämää, jossa molemmat vanhemmat olivat lapselle läheisiä. Myös suhteita kumpaakin sukupuolta oleviin ikätovereihin haluttiin tukea ja seksuaalisesti epävarmojen nuorten identiteettiä tulisi vahvistaa suhtautumalla myönteisesti ja sallivasti nuorten heteroseksuaaliseen kiinnostukseen.¹¹⁵ Vaikka 1980-luvun alkupuolella Raamatun tulkinta homoseksuaaleista ”luonnonvastaisina” nähtiin puutteellisena, eivät kirkon toimijat silti pitäneet homoseksuaalisuutta normaalina. Tämä seksuaalisuuden poikkeama tuli pyrkiä hyväksymään, mutta siihen ei pitänyt kannustaa. Päinvastoin heteroseksuaalisuutta ja perinteisiä perhearvoja tuli korostaa, jotta nuorten seksuaalisuus ohjautuisi oikeaan suuntaan. Homoseksuaalisuuden ”lisääntymisellä” ei kerrottu olevan yhteyttä lainsäädännön muutoksiin, joiden myötä homoseksuaalit eivät enää olleet rikollisia saati sairaita.

¹¹³ Nikolainen 1984, s. 60–64.

¹¹⁴ Nikolainen 1984, s. 60–64.

¹¹⁵ Nikolainen 1984, s. 60–64.

3 Rakkauden siviilisäät

3.1 Avioliitto on yhtä kuin perhe

Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa oli talonpoikaisyhteiskunnan aikana varsin yleistä, että omaisten hyväksymä kihlapari muutti asumaan saman katon alle ennen virallista avioliiton solmimista. Vähitellen kirkollisesta vihkimisestä tuli kuitenkin välttämätön ehto avioliitolle, ja 1900-luvun alkupuolella yhdessä asuminen ilman avioliittoa oli harvinaista.¹¹⁶

Vielä 1900-luvun alussa avioliittoperhe oli Suomessa ainoa hyväksyttävä perhe. Avosuhteessa eläviä kutsuttiin susipareiksi, joihin suhtauduttiin jopa kontrolloivasti. Avioliittolain uudistusta valmisteltiin perusteellisesti läpi 1970-luvun ja uusi laki astui voimaan 1986.¹¹⁷ Sotien jälkeen ihmisten elinpiiri, arki ja tarpeet olivat olleet jo pitkään muutoksessa. Julkinen keskustelu avioliitosta instituutiona alkoikin tänä aikana muuttaa suuntaansa avoliittojen ja avioerojen yleistyessä. Yhteiskunnalliset toimijat pyrkivät kuitenkin säilyttämään avioliiton ihanteen tavoiteltuna parisuhdemuotona ja sekä kirkko että Väestöliitto tekivät oman osansa turvatakseen avioliiton ihanne aseman pysyvyyden.

Tultaessa 1970-luvulle sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat saavuttivat avioitumisiään, mikä hetkellisesti nosti avioituvien määrää. Aalto ei kuitenkaan jatkunut pitkään, vaan uusien avioliittojen määrä kääntyi pysyvästi laskuun. Myös avioerojen yleistyminen kuvasti muutoksia ajatus- ja arvomaailmoissa.¹¹⁸ Perhekasvatuksellisen toiminnan tarkoitus oli tuoda näkyväksi perheiden oikeus saada tarvittaessa ulkopuolista apua, joka tukisi perinteiseksi katsottua perheiden yksityistä ja omaan arvomaailmaan pohjaavaa kotikasvatusta. Perhekasvatuksen pääsisältöalueiksi määriteltiin lasten hoito ja kasvatusta, ihmissuhde- ja sukupuolikasvatusta sekä kotitalous ja kodissa tarvittavat käytännön taidot. Myös yhteiskunnan palvelut, tukitoimet ja oikeudelliset kysymykset olivat olennaisia. Sotien jälkeen perhekasvatus oli pitkälti käsitetty eräänlaiseksi sukupuolikasvatuksen peitenimeksi. Lähestyttäessä 1980-lukua painopiste kallistui lasten hoitoon ja kasvatukseen sekä perheenjäsenten suhteisiin liittyviin kysymyksiin: ”Taustalla on tietoisuus perheen aseman ja ympäröivien olosuhteiden huomattavasta muuttumisesta ja tutkimuksenkin avulla toteen näytetty tieto siitä, että vanhemmat kaipaavat kipeästi ulkopuolista tukea.”¹¹⁹

¹¹⁶ Lindgren & Ritamies 1994, s. 112.

¹¹⁷ Pylkkänen 2012, 58–59.

¹¹⁸ Lindgren & Ritamies 1994, s. 108, 115.

¹¹⁹ Perhekasvatusta selvittelevän työryhmän muistio, 1981.

Väestöliiton neuvoloissa oli huomattu, että nuorten käsitykset ja odotukset sekä avioliitosta että perhe-elämästä eivät olleet realistisia. Liitto pyrki 1970-luvun alkupuolella keskittämään enemmän voimavarojaan perhetietouden jakamiseen sekä perheneuvontaan liiton kansanterveystoimiston ja sen alaisisten neuvoloiden toiminnassa. Väestöliiton huolen kohteena olivat erityisesti nuoret, sillä lasten hankinnan ja perheen perustamisen katsottiin siirtyneen lähes kokonaan nuorten avioparien harteille. Erityisesti nuorten taloudellisen toimeentulon ja yhteiskunnan tarjoamien tukien katsottiin olevan ristiriidassa samalla kun kiihtyvän kaupungistumisen nähtiin vaikeuttavan perheen perustamista.¹²⁰

Avioliittojen onnistumiseksi Väestöliitto otti ennaltaehkäisevän otteen neuvoessaan nuoria. Väestöliitossa nuorten seurustelemisen perimmäisenä tarkoituksena katsottiin olevan pyrkimys avioliittoon. Oppaissa seurustelua kuvattiin tutustumisen, punnitsemisen ja vakavan harkitsemisen ajaksi, jolloin oli hyvä selvittää täsmäävätkö arvot ja odotukset mahdollisen aviokumppanin kanssa.¹²¹ Seurustelu nähtiin välivaiheena ennen avioliittoa, joka olisi yksi elämän tärkeimmistä päätöksistä. Väestöliitto painotti oppaissaan kumppanin valinnan tärkeyttä, ja liitto rohkaisikin panostamaan seurustelusuhteeseen ajan kanssa. Nuoria kehoitettiin tunnistamaan mahdollisia ristiriitoja ja kiinnittämään huomiota mahdollisten tulevien ongelmien ennaltaehkäisemiseen. Seurustelun tarkoitus oli tunnustella, olisiko seurustelukumppani mahdollisesti hyvä aviopuoliso.

Väestöliitossa tuettiin ajatusta aviopuolisosta kumppanina. Oppaissa avioliittoa kuvailtiin yhdeksi elämän tärkeimmistä päätöksistä, jonka vaikutukset tuntuisivat läpi elämän. Vaikka rakastuminen ja rakkaus olivat selkein peruste puolison valintaan, ei tämän katsottu olevan yksin riittävä perusta onnelliselle avioliitolle. Puoliso tulisi valita harkiten omien arvojen, asenteiden ja tapojen pohjalta. Myös koti- ja koulutustaustan samankaltaisuus saattoivat olla yhteiseloä helpottava tekijä. Vaikka kaikin puolin ei tarvitsisi olla samanlaisia, olisi tärkeä näistä etukäteen keskustella. Avioliitossa puolisoiden olisi myös hyvä elää itsenäisinä ihmisinä, mutta samalla yhdessä ja rinnakkain. Tärkeänä nähtiin pyrkimys elää tasavertaisina ja toisiaan kunnioittavina kumppaneina.¹²² Väestöliitto näki onnellisen avioliiton perustuvan harkittuun päätökseen erityisesti puolison suhteen. Samalla oli tärkeää tarkastella omia odotuksia tulevasta liitosta, jotta ne olisivat saman suuntaisia tulevan puolison haaveiden kanssa. Sopivan puolison löytäminen ei näin ollen yksin taannut onnistumista.

Väestöliitto otti kuitenkin huomioon avioliitoissa usein ilmenevät kompastuskivet. Vaikeuksista ja erityisesti puhumisen tärkeydestä kertovassa *Puhuminen – avioliiton punainen lanka* (1981) oppaassa pyrittiin antamaan neuvoja, joiden avulla parit pystyisivät selvittämään yhteiselämässä

¹²⁰ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1973.

¹²¹ Väestöliitto 1981b.

¹²² Väestöliitto 1981b.

muodostuneita haasteita. Nimensä mukaisesti puhumisen tärkeyden lisäksi aviopareja kehoitettiin kääntymään myös ulkopuolisen avun puoleen, kuten avioliittoneuvoloiden ja kirkon perheasiain neuvottelukeskusten perheneuvojien avun piiriin.¹²³ Luovuttamisen sijaan oli tärkeää turvautua myös ulkopuoliseen apuun.

Myös oppaissa käytetyt sanavalinnat ilmensivät avioliiton asemaa ihanteena. Puhumisen tärkeyttä painottanut opas sai uudessa painoksessa nimekseen *Puhuminen – parisuhteen punainen lanka* (1988). Vaikka avioliitto poistui oppaan nimestä, sitä ei täysin korvattu kansien sisäpuolelta. Suhteessa olevista miehistä ja naisista käytettiin uudessa versiossa termejä ”puoliso” ja ”kumppani”, mutta neuvoissa ja vinkeissä esiintyi näiden rinnalla edelleen synonyymien omaisesti sana ”aviopuoliso”. Ohjeissa myös keskityttiin neuvomaan ratkaisuja avioliitossa esiintyviin ongelmiin mainitsematta muita suhdemuotoja. ”Joskus puoliset välttävät kertomasta mieltään painavia asioita tai toisen ärtymystä herättävistä tottumuksista, koska he pelkäävät niiden käsittelemisen tuhoavan avioliiton onnen”.¹²⁴ Vaikka seurusteleminen oli tärkeä osa aviopuolison löytämistä, ei tätä vielä laskettu viralliseksi parisuhteeksi.

Väestöliiton oppaissa naimisiinmenon korostettiin olevan yksi elämän tärkeimmistä päätöksistä.¹²⁵ Perhesiteiden lujittamiseksi Väestöliitossa haluttiin tehostaa avioliiton ristiriitojen sovittelupalveluita. Avioliitto näyttäytyi siis tärkeänä perheen hyvinvointia kuvaavana tekijänä. Liiton neuvoloissa tehtävä työ aviopuolisoiden välien sovittelun sekä perhesuunnitteluneuvonnan parissa nähtiin keskeisinä kansanterveydellisinä työmuotoina.¹²⁶

Vaikka avioliitto oli valtion määrittelemä instituutio, kirkko vihki pariskuntia ja monet papit kokivat perheiden oikeudet tärkeäksi osaksi seurakuntatyötä.¹²⁷ Kristillisen vakaumuksen mukaan avioliitto olikin tarkoitettu elämänmittaiseksi ja tätä painotettiin rippikouluopetuksessa.¹²⁸ Kirkko koki avioliittojen aseman tukemisen tärkeäksi, mikä näkyi myös sen monissa työn muodoissa:

”Oleellisena osana kirkon julistukseen avioliiton pyhydestä kuuluu se, että kirkko mahdollisimman tehokkaasti, monipuolisesti perustellen ja todellisiin elämäntilanteisiin liittyen, opettaa nuoria seurustelussa, aviopuolison valinnassa ja kaikessa siinä, mitä he avioelämässään kohtaavat ja miten he voisivat olla asiallisella tavalla lapsiaan rakastavia vanhempia ja siten auttaa näitä kasvamaan uudeksi

¹²³ Väestöliitto 1981c.

¹²⁴ Väestöliitto 1988.

¹²⁵ Väestöliitto 1981b; 1981c; 1985a.

¹²⁶ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1975.

¹²⁷ Markkola 2014, s. 66.

¹²⁸ Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö 1972; Hietanen et al. 1977, s. 49.

rakastamaan kykeneväksi sukupolveksi, jolla vuorostaan on mahdollisuuksia muodostaa pysyviä ja tyydyttäviä avioliittoja. Henkilökohtainen perheneuvontatyö, joka auttaa vaikeuksiin joutuneita aviopuolisoita ja heidän lapsiaan selviytymään eteenpäin ja jälleen rakastamaan toisiaan, kuuluu yhtä luonnollisesti ja kiinteästi osana kirkon julistukseen avioliiton pyhyydestä.”¹²⁹

Kirkon perheasiaintoimikunta oli 1970-luvulla kirkon toimesta koko maassa suoritettavan perheneuvonta- ja perhekasvatustyön johtava elin. Luonteeltaan neuvoa-antavana asiantuntijaelimenä se työskenteli yhteistyössä tuomiokapitulien, seurakuntien ja paikallisten perheasiain neuvottelukeskusten johtokuntien kanssa. Perheneuvontatyöntekijät ottivat kantaa lakien valmisteluihin ja toteuttivat koulutus- ja valistustoimintaa. Tuen piiriin hakeutuneiden avioparien kanssa käytiin neuvotteluja. Vuonna 1970 paikallisia neuvottelukeskuksia oli 11 paikkakunnalla, joissa oli tuona vuonna yhteensä 6414 asiakasta ja heidän kanssaan käytiin 21031 neuvottelua. Perheasiaintoimiston ja paikallisten keskusten työntekijät hoitivat esitelmä- ja valistustoimintaa. Esitelmiä ja luentoja työntekijät pitivät yhteensä 1181, joista suurin osa sijoittua seurakuntiin tai kristillisiin järjestöihin, eri asteisiin oppilaitoksiin sekä työntekijäkuntiin. Selkeästi eniten esityksiä pidettiin aiheesta avioliitto ja perhe, yhteensä 378 esitelmää. ”Luonteenomaista perhekasvatuksellisessa toiminnassa tällä hetkellä on jyrkkiä vastakohtia sisältävä julkinen keskustelu erityisesti sukupuolielämään ja avioliittoon liittyvissä eettisissä kysymyksissä.”¹³⁰ Perheneuvontatyön tarpeen koettiin kasvaneen erityisesti 1970-luvun taitteessa ja perheasiain neuvottelukeskusten määrä kasvoi vuoteen 1973 mennessä 15 keskukseen. Myös neuvottelujen määrä kasvoi lähes 30 000:n. Kirkolliselta pohjalta perheasiain neuvottelukeskusten toiminnan katsottiin olleen toimivaa, vaikka avioerot ja avioliitto-ongelmat saivatkin kasvavaa huomiota 1970-luvun alkuun tultaessa.¹³¹

Rippikouluopetukseen kuului olennaisesti kristillisen avioliittokäsityksen tarkastelu. Rippikoulun yksilöllisissä tavoitteissa vuoden 1973 suunnitelmassa edellytettiin, että nuori oppii ”tajuamaan kristillinen näkemys avioliitosta ja yksinelämisestä” sekä ”tajuamaan perheen merkitys yhteiskunnassa ja lapsen kehityksessä”.¹³² Vaikka yksilöllisistä tavoitteista luovuttiin vuoden 1980 rippikoulusuunnitelmassa selkeyden vuoksi,¹³³ näkyivät nämä arvot rippikoulukirjoissa

¹²⁹ Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö 1972.

¹³⁰ Kirkon perheasiaintoimikunnan toimintakertomus 1970.

¹³¹ Huotari 1977, s. 231.

¹³² Rippikoulu-uudistuksen kokonaissuunnitelma 1973.

¹³³ Rippikoulusuunnitelma 1980.

vuosikymmenen vaihteen molemmin puolin. Perhe liitettiin olennaisesti käsitykseen avioliitosta. ”Pysyvä aviosuhde takaa parhaiten perheen kaikkien jäsenten turvan ja perusoikeudet”.¹³⁴

Huoli yhteiskunnallisen keskustelun ja avioerojen yleistymisen vaikutuksista nuorten käsityksiin vaikutti niin ikään rippikouluopetuksen suunnitteluun 1970-luvulla. Muuttuneiden olosuhteiden katsottiin vaikuttaneen myös siihen, että avioliitosta ihmiset hakivat itselleen ensisijaisesti kumppanuutta. Rakkaus motivoi ihmisiä menemään ja pysymään naimisissa. Nuorille haluttiin kuitenkin painottaa, että tasapuolinen ja tasapainoinen avioliitto vaatisi kompromisseja. Merkittävimpinä vaikeuksien aiheuttajina nähtiin lapsiperheiden taloudelliset kysymykset, sillä lapset olennaisesti vaikuttaisivat avioparin elintasoon. Kristillisten avioliittokäsitysten ohella tärkeä tavoite oli, että nuoret näkisivät avioliiton jatkuvana kasvutapahtumana ja tehtävänä muuttuvissa elämäntilanteissa. ”Kristillisen käsityksen mukaan rakkaus ei ole ensisijaisesti tunne, vaan se on tahdon suunta. Yhdessä yrittämisessä, opettelemisessa ja yhteyden rakentamisessa merkitsevät seurakunta ja muut samaan suuntaan pyrkivät ihmiset tärkeää tukea”.¹³⁵ Avioliiton merkitys kirkon mukaan oli monitahoinen. Rakkauden siivittämä avioliitto tarvitsi onnistuakseen panostamista, jotta ihmisten toiveet ja odotukset liittoa kohtaan voisivat täytyä. Opetusta suunnittelevat kirkon toimijat kokivat tärkeäksi painottaa, etteivät haaveet onnellisesta ja tyydyttävästä avioliitosta toteutuisi automaattisesti. Avioliiton onnistumisen edellytyksenä nähtiin liittoon panostaminen, ei yksin rakkaus.

Avioliitto ei kirkon mukaan perustunut vain tunteisiin, vaan se oli rationaalinen päätös, joka opetti uskollisuutta ja asetti rajat itsekkyydelle. Rippikoulunuorille painotettiin seurustelun ja kihlauksen merkitystä ”koeaikana”, sillä avioliitto ei olisi vain kokeilemistä varten. Koska avioliittoon liitettiin olennaisesti perheenperustaminen neuvottiin tulevaa puolisoa valittaessa rippikoululaisia miettimään, sopsisiko seurustelukumppani lastensa äidiksi tai isäksi.¹³⁶

Rippikoulun oppikirjoissa kuvattiin miehen ja naisen välisen suhteen etenemistä kolmion tai teltan avulla. Kolmion vasemmassa alakulmassa oli rakkaus, josta käsin ihmisen tuli lähestyä avioliittoa. Rakkauden kasvaessa edettäisiin kumpaakin kolmion sivua, jotka edustivat uskollisuutta ja hellyyttä. Uskollisuuden -sivu huipentui teltan kattona toimivaksi vihkimiseksi, ja hellyys oikean alakulman sukupuolielämäksi. Vihkiminen ja sukupuoliyhteys siis saavutettaisiin saman aikaisesti. ”Teltassa ihminen on turvassa. Jos yläkulma puuttuu, sataa sisään!”¹³⁷

¹³⁴ Vuorinen 1984, s. 34.

¹³⁵ Rippikoulun kokonaisohjelman liite 1, 1973.

¹³⁶ Junkkaala 1978, s. 36–37.

¹³⁷ Junkkaala 1978, s. 36–37; Korpinen 1984, s. 36.

Piispojien puheenvuorossa vuonna 1984 korostettiin, ettei avioliitossa ollut kyse individualistisen käsityksen mukaisesti puolisoiden oikeuksista ja velvollisuuksista, vaan miehen ja naisen yhdessä luomasta yhteisöstä. Yksi keskeinen tarkoitus avioliitossa oli lasten synnyttäminen, hoivaaminen ja kasvattaminen. Puolisoiden välinen tasa-arvoisuus arvioitaisiin perheessä syntyneen yhteisön sisällä. Avioliitto palveli monia päämääriä, eikä tässä onnistumisen kannalta saisi keskittyä vain yhteen osaluueeseen. Puutteet ja pettymykset eivät olleet syitä pitää avioliitto epäonnistuneena. Avioliitto olisi avioliitto esimerkiksi ilman lapsia tai seksuaalista tyydytystäkin.¹³⁸

Myös viihteen nähtiin vaikuttavan 1980-luvun ”mielipideilmastoon”, jossa kirkon mukaan maalattiin ylimitoitettuja onnenodotuksia miesten ja naisten yhteydestä. Naistenlehdet romantisoivat julkisuuden henkilöiden parisuhteita, avosuhteita, avioeroja ja uusia rakastumisia. Uskottomuudesta annettiin yksinkertaistettu ja ongelmaton kuva. Miestenlehdissä taas seksuaalisuus oli ”irrotettu miesten persoonista”. ”Sukupuoliseen kanssakäymiseen ryhtyvillä henkilöillä on tuskin muita ominaisuuksia kuin seksuaalinen vetovoima, ja toisen sukupuolen edustaja on pelkästään seksuaaliobjekti, nautintojen välikappale”. Kaupallisen viihteen maalaama kuva seksuaalisuudesta nähtiin avioliittojen haasteena sekä valistustoiminnassa annetun seksuaaliopetuksen epäonnistumisena.¹³⁹

Vasta avioliitto nähtiin vakaana ja merkityksellisenä parisuhteena, jossa ihmiset kohtasivat ongelmia. Miellettäessä esimerkiksi seurustelun olevan avioliittoon tähtäävä harjoitteluvaihe, ei näissä suhteissa kohdattuja ongelmia välttämättä koettu yhtä vakavina ja ihmisiin vaikuttavina, kuin aviosuhteessa kohdatut haasteet. Avioliitoista ei haluttu maalata taetta onnelliselle yhteiselolle. Ongelmiin ja haasteisiin keskittyvällä neuvontatyöllä ja oppaiden tuottamisella pyrittiin luomaan ihmisille realistisia odotuksia ja apuvälineitä, jotta ongelmien ilmetessä ei päädyttäisi näistä yllättyneinä luovuttamaan eli eroamaan. Kirkon huoli avioliiton asemasta vakiintui 1970-luvulla, sillä kirkon oppien kanssa ristiriidassa olleiden uusien normien katsottiin olevan uhka tasa-painoiselle perhe-elämälle ja lasten kasvuympäristölle. Erityisenä uhkana avioliitoille nähtiin avioerojen ja avoliittojen yleistyminen. Sekä kirkko että Väestöliitto painottivat avioliittoon panostamista ja halua ratkaista yleensä syntyviä ongelmia. Neuvontatyössä keskistyiinkin pitkälti antamaan elvytysohjeita kriisiytyneille pariskunnille, jotta avioliittojen pysyvyyteen ja elinikäisyyteen pohjaavaa ihannetta pidettäisiin yllä. Yhteistä toimijoiden valistukselle oli myös se, että avioparien keskinäisen suhteen tasapainoisuutta pidettiin tärkeänä ja parien haluttiin näkevän vaivaa pitääkseen suhteensa

¹³⁸ Nikolainen 1984, s. 25–26.

¹³⁹ Nikolainen 1984, s. 86–87.

elinvoimaisena ja tyydyttävänä. Avioliiton kestävyyttä pidettiin tärkeänä, koska sen nähtiin takaavan lapsille ja koko perheelle parhaan kasvuympäristön.

3.2 Uhkaavat avoliitot

Kirkon ihanteellisten oppien mukaan avoliitot olivat vastoin yhteiskunnassa vallitsevaa normia 1900-luvun Suomessa. Pääsääntöisesti avioliiton ulkopuolella olivat asuneet yhdessä ne, jotka eivät olleet virallisesti eronneet puolisoistaan tai eivät voineet solmia avioliittoa kesken jääneen rippikoulun takia. Nykymuotoiset avoliitot alkoivatkin yleistyä vasta 1970-luvun loppupuolella.¹⁴⁰ Huoli yleistyvien avoliittojen vaikutuksesta avioliiton asemaan nousikin vahvasti esille erityisesti kirkollisten toimijoiden keskuudessa.

Kirkko esitti huolensa valtioneuvostolle vuonna 1980 avoliittojen yleistymisestä. ”Avosuhteongelman” ratkaisemiseksi kirkolliskokous esitti, että valtiovalta ryhtyisi selvittämään ongelman taustatekijöitä sekä korjaamaan lainsäädäntöä ja niitä taloudellisia tekijöitä, jotka näyttävät esteinä avioliiton solmimiselle. Kirkko ei nähnyt avosuhteeksi nimittämäänsä avoliittoa vaihtoehtoisena yhteiselämän muotona, vaan uhkana avioliiton asemalle. Valtioneuvostolle osoittamassaan kirjeessä kirkolliskokous kuvaili avioliittoa perheen ja uuden sukupolven kasvuympäristönä, jonka aseman säilyttäminen olisi erittäin tärkeää kansan terveen elämän kannalta. ”Sekä asianomaisten itsensä kannalta että yhteiskunnan säilymisen ja menestymisen vuoksi on pysyväksi tarkoitettu avioliitto parhain terveen, elinvoimaisen yhteiselämän muoto.” Avioliitto nähtiin myös lasten terveen kehityksen sekä oikeudellisen, taloudellisen, sosiaalisen sekä henkilökohtaisten oikeuksien toteutumisen takeena. Avioliiton aseman vahvistaminen myös vahvistaisi perheiden hyvinvointia, jota kirkolliskokous tyytyväisenä totesi valtiovallan edistäneen perhepoliittisilla toimilla.¹⁴¹ Kirkolliskokous ei siis katsonut avoliittojen olevan uhka vain avioliitolle, vaan myös avioliittoon yhdistämälleen perheelle ja perheiden asemalle.

Kirkolliskokous katsoi, että avoliittoihin voitaisiin kannustaa järjestelemällä yhteiskunnan tukia uudelleen. Avioliitossa elävien sosiaaliturvien tulisi olla avoliitossa asuvia suurempia. Myös leskeneläke kaipasi uudelleenjärjestelyä, sillä uuden liiton solmiva leski menetti leskeneläkkeensä. Tämä olennaisesti nähtiin houkuttimena yhteiselämälle ilman avioliittoa. Erityisesti huolta nostatti myös avoliittojen purkautuessa naisen ja lasten asema, sillä avoliitto ei tarjonnut samanlaista

¹⁴⁰ Lindgren & Ritamies 1994, s. 112–115.

¹⁴¹ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen kirje Valtioneuvostolle avosuhteongelmasta 1980.

taloudellista suojaa kuin avioliitto. Kirkko korosti erityisesti lain suomaa turvaa tärkeänä syynä pyrkiä valtion taholta vähentämään ”laillistamattomassa yhdyselämässä olevien parien määrää”.¹⁴²

Evangelisluterilainen kirkko ei kuitenkaan ollut yksin huolensa kanssa. Myös muut Suomessa toimineet kristilliset kirkkokunnat ja yhteisöt olivat huomanneet avoliittoisuuden yleistymisen ja kokivat tämän heikentävän avioliiton asemaa ja merkitystä. Kirjeenvaihtoa yhteisen linjauksen aikaansaamiseksi kävivät erityisesti Suomen katolisen kirkon Helsingin piispa Paul Verschuren ja luterilaisen kirkon arkkipiispa Mikko Juva.

Kristilliset kirkot päättivätkin yhdessä ottaa kantaa avoliittolainsäädännössä otettuun suuntaan, jonka he katsoivat edistävän ajatusta avoliitosta hyväksyttävänä vaihtoehtona. Valtioneuvostolle osoitetussa kirjelmässä viitattiin aiemmin vuoden 1980 marraskuussa evangelisluterilaisen kirkon kirjelmään, jossa vedottiin avioliiton aseman parantamiseen tarkastamalla lainsäädäntöä ja sosiaalitukia. Kirjelmässä painotettiin sosiaali- ja eläkelainsäädännön sekä opintotukien asettavan esteitä monien parien avioitumiselle, sillä nämä eivät asettaneet avoliitossa eläviä edullisempaan asemaan kuin vihkimättömät yhdessä asuvat parit. Tukien suuruuden mukaan avioituneet olivat jopa hieman huonommassa asemassa kuin yksin asuvat. ”Varsinkin nuorten ihmisten keskuudessa syntyy näin helposti käsitys, että avoliittokin olisi avioliiton tapaan yhteiskunnan hyväksymä elämänmuoto ja että sen avulla voisi lisäksi välttää elinikäisen avioliiton mukanaan tuoman sitoutumisen.” Kristillisen perheinstituution katsottiin hyödyttävän koko yhteiskunnan hyvinvointia, ei vain uskonnollisten yhteisöjen ja niiden seurakuntien. Kirjeessä korostettiin selkeästi, että kristinuskon näkökulmasta avioliitto ja avoliitto eivät olleet keskenään vaihtoehtoja. Kirjelmän allekirjoitti 13 Suomessa toiminutta kirkkoa ja kristillistä yhteisöä, jotka pyysivät valtiovaltaa ryhtymään toimiin ”avioliiton saattamiseksi sille kuuluvaan arvoon ja asemaan Jumalan säätämänä yhteiselämän muotona naisen ja miehen välillä.”¹⁴³

Kristilliset yhteisöt olivat hyvin yksimielisiä avoliiton aiheuttamasta ongelmasta 1980-luvulle tultaessa. Kaikki kirjelmän allekirjoittaneet yhteisöt halusivat puolustaa avioliiton pysyvyyttä ainoana hyväksyttävänä yhteiselön muotona. Avioliiton merkitystä kuitenkin heikensi puolisoiden asuminen yhteisessä osoitteessa ja perheen perustaminen ennen avioon vihkimistä, sillä avioliitto ei tarjonnut maallista hyötyä avoliittoon nähden. Valtioneuvostolle osoitetussa kirjelmässä annettiin painoarvoa erityisesti sosiaalipoliittisille etuuksille, joiden kehittäminen avoliittoa suosivaan suuntaan nähtiin ratkaisevaksi tekijäksi kilpailtaessa avoliittoja vastaan. Vaikka kirjelmässä tuotiin

¹⁴² Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen kirje Valtioneuvostolle avosuhdeongelmasta 1980.

¹⁴³ Suomen kristillisten yhteisöjen ja kirkkojen kirje Valtioneuvostolle avioliiton aseman parantamiseksi 1981.

esille avioliiton merkitys kristillisenä perheinstituutiona, ei siinä korostettu yhtä paljon moraalisia tai kristinuskon oppien mukaisia syitä kannustaa ihmisiä menemään naimisiin ennen yhteen muuttamista.

Kirkon suhtautuminen avoliittoihin ei näkynyt yhtä selkeästi rippikoulun oppikirjoissa. Tämän tutkielman otannasta vain *Tunnetko tien?* (1978) ja *Tälle perustalle* (1984) käsittelivät suoranaisesti avoliittoja. Oppikirjoissa suhtauduttiin jyrkän tuomitsevasti avoliittoihin, jotka olivat vastoin Jumalan tahtoa. Avoliitot eivät toisi avioliiton tapaista suojaa perheelle, ja erityisesti naisten ja lasten asema olisi epävarma ja turvaton.¹⁴⁴ Vaikka avioliiton asemaa rippikoulun oppikirjoissa korostettiin ihanteellisena elämisen muotona aikuisiällä, oli tälle myös toinen sallittu vaihtoehto. Jumalan säättämän elämänmuodon lisäksi naimattomuus oli yhtä lailla hyväksyttävä tapa elää. Joidenkin osaksi tuleva yksineläminen voisi myös mahdollistaa rikkaan ja onnellisen elämän kuten perheellisillekin. Naimattomuus oli Raamatun mukaan arvokas kutsumus ja Tunnustuskirjoissa neitsyys asetettiin jopa avoliittoa korkeampaan asemaan Jumalan valtakunnan työn edistämisen kannalta.¹⁴⁵ Avoliittojen puuttuminen rippikoulun oppikirjoista jopa korosti tämän paheksuttavuutta. Perheen haluaville ihmisille ainoaksi vaihtoehdoksi esitettiin turvaa tuovaa avoliittoa, mutta perheettömänäkin ihmisenä voisi elää avioliiton ulkopuolella. Yksineläminen kuitenkin tarkoitti, että naimaton eläisi elämänsä selibaatissa romanttisten suhteiden ulkopuolella.

Tilastollisesti avoliittojen määrä käytännössä kaksinkertaistui 1980-luvulla 15–64-vuotiaiden keskuudessa. Se ei suoranaisesti syrjäyttänyt avoliittoa vaihtoehtona, sillä monet parit solmivat avioliiton myöhemmin. Syytä avoliittojen yleistymiseen tutkijat ovat perustelleet kansainvälisten tutkimusten avulla. Toisaalta taloudellinen kasvu mahdollisti nuorille vanhempien luota pois muuttamisen, mutta samalla sosiaalinen ja ideologinen kehitys kohti individualistisia arvoja ja suvaitsevaisuutta mahdollistivat uusia yhdessä elämisen muotoja. Avoliittojen luonne Suomessa vaihteli näin ollen esiavioliiton tapaisesta liitosta, perinteisen kihlausajan viimeisestä vaiheesta aina avoliittoa muistuttavaan parisuhteeseen. Avoliittojen määrän kasvaessa kasvoi myös aviottomana syntyneiden lasten osuus.¹⁴⁶

Väestöliiton näkemys avoliitoista ei ollut yhtä suorasanainen kuin evankelisluterilaisen kirkon. Vuosikymmenen vaihteessa julkaistuissa oppaissa, kuten *Nuoripari* (1981), syitä päätyä avoliittoon kuvailtiin moninaisiksi, mutta päätöstä ei kuitenkaan pidetty harkittuna tai selkeänä. Yhtä saattoi pelottaa sitoutua elinikäisenä pidettyyn liittoon tai hän ei muuten ollut varma suhteen kestävyydestä.

¹⁴⁴ Junkkaala 1978, s. 37; Korpinen 1984, s. 38.

¹⁴⁵ Hietanen et al. 1977, s. 50; Junkkaala 1978, s. 37; Korpinen 1984, s. 38.

¹⁴⁶ Lindgren & Ritamies 1994, 112–115; Notkola 1994, s. 86.

Joskus avoliittoon oli vain ajauduttu, jolloin harkitsemattomassa suhteessa eteen tulisi lopulta erilaisia esteitä. Ongelmiksi muodostuivat kysymykset naimisiin menosta, lasten hankinnasta ja tulevien lasten asemasta sekä yhteisestä omaisuudesta. Avoliiton myös kuvailtiin olevan turvattomuutta ja epävarmuutta kokeville kumppaneille ahdistava suhdemuoto. Avoliittoa pidettiin ikään kuin koeaikana ennen avioliiton solmimista, minkä tilastollisesti monet lopulta tekisivätkin.¹⁴⁷ Väestöliitto keskittyi oppaassaan vahvasti avoliiton ongelmakohtiin ja painotti ratkaisun väliaikaisuutta elinikäiseen avioliittoon verrattuna. Arkipäiväisiä ongelmia koskevat neuvot eivät koskeneet avoliittoja, vaan oppaissa painotettiin aviopuolisoiden välisiä suhteita ja avioliiton merkitystä nuorten elämään.

3.3 Kun rakkaus ei enää riitä

Vielä 1970-luvulla yli 90 % suomalaisista kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon, mutta samaan aikaan kristilliset arvot ja kirkko kohtasivat laskusuhdanteen. Avioerot olivat yleistyneet erityisesti kaupungistuvan kansan keskuudessa, eivätkä sunnuntaiset jumalanpalvelukset vetäneet ihmisiä puoleensa entiseen tapaan. Moniin muihin maihin verrattuna luterilainen kirkko kuitenkin menetti Suomessa yhteiskunnallista merkitystään hyvin hitaasti.¹⁴⁸ Avoliittoihin suhtauduttiin entistä enemmän tunteisiin perustuvana instituutiona, mikä näkyi myös avioerojen määrän lisääntymisenä 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Ilmiö oli tunnistettavissa myös muissa Euroopan maissa. Muutosta tapahtui ajatus- ja arvomaailmassa, sillä avioeroa alettiin pitää aikaisempaa oikeutetumpana. Erityisesti naisten taloudellista vapautumista on aiemmissa tutkimuksissa pidetty merkittävänä tekijänä avioerojen lisääntymiseen, sillä naisten vakiintuneempi työssäkäynti vähensi heidän taloudellista riippuvaisuuttaan avioliitosta ja aviopuolisosta. Ennen vuotta 1988 avioero myönnettiin vain, jos eroa hakenut puoliso pystyi osoittamaan tuomioistuimelle lain mukaan pätevän syyn avioerolle, kuten uskottomuus, juoppous tai toisen puolison pitkäaikainen mielisairaus.¹⁴⁹ Avioerojen kasvu näkyi myös yksinhuoltaja- ja uusperheiden määrän kasvuna 1970-luvun kuluessa.¹⁵⁰

Kirkon perheasiaintoimikunta valmisteli vuonna 1972 mietinnön, jonka tarkoituksena oli selvittää keinoja tehostaa ja selventää kirkon opetusta ja neuvontaa avioliitosta sekä harkita mahdollista kirkkolain muuttamista niin, että pappeja voitaisiin vapauttaa velvollisuudesta vihkiä eronneita

¹⁴⁷ Väestöliitto 1981b.

¹⁴⁸ Markkola 2014, s. 66.

¹⁴⁹ Lindgren & Ritamies 1994, s. 115–121.

¹⁵⁰ Ritamies 2006, s. 2018.

henkilöitä, jos papin omantunnon syyt tämän estävät. Vuoden 1968 kirkolliskokouksessa aloitteen tehneiden hiippakuntien mukaan vallinnut tilanne oli Raamatun vastainen ja oikeustajuntaa loukkaava, sillä papeilla ei ollut lainmukaista oikeutta kieltäytyä vihkimästä eronneita henkilöitä. Eronneiden vihkimisen ongelmallisuus nähtiin olennaisena osana kirkon suhtautumista avioliittoon ja avioliitossa eläneisiin ihmisiin.¹⁵¹ Eronneiden vihkimisestä oli kiistelty jo aiemmin. Vuonna 1948 kirkolliskokous oli esittänyt muutosta kirkkolakiin, jonka mukaan entisen puolison ollessa vielä elossa pappi vihkisi uudelleen vain erittäin hyvästä syystä. Kuitenkaan muutosta kirkkolakiin ei saatu kirjattua, sillä tasavallan presidentti kieltäytyi esittämästä ehdotusta eduskunnalle. Näin ollen läheinen suhde valtioon rajoitti kirkon asemaa moraalisenä johtajana.¹⁵²

Länsi-Saksan vuoden 1961 avioerotilastoihin peilaten perheasiaintoimikunta näki nuorena avioituneiden suurten eronneisuuslukujen johtuvan persoonallisen kypsyyden puutteellisuudesta, jota aviosuhteen sekä muiden perhesuhteiden rakentaminen olennaisesti edellyttää. Nuorten avioliittojen riskiryhmän katsottiin suurenevan, sillä Suomessa solmittujen avioliittojen solmimisikä oli jatkuvasti ollut laskussa. Nuorten perheiden paineita lisäsivät myös taloudelliset rasitteet, sillä alle 25-vuotiaista miehistä ¾ tienasi alle 1000 markkaa kuukaudessa.¹⁵³

Mietinnössä nostettiin esille huoli siitä, miten julkinen keskustelu vaikuttaa käsityksiin avioliitosta ja sen merkityksestä. Tiedotusvälineiden avulla ihmisiä kannustettiin kokeilemaan yhteiselämää ilman virallista avioliittoa.

”Esimerkiksi korostetaan seksuaaliyhteyden oikeutusta ilman, että yhteiskunta saisi sitä säännellä. Tätä perustellaan syntyvyyden säännöstelytekniikan nykyaikaisella kehityksellä, josta vedetään myös sellainen johtopäätös, että uskollisuusvaatimus avioliitossa olisi käynyt vanhanaikaiseksi. Siksi esitetään muun muassa, että uskottomuudesta avioeroperusteenä olisi kokonaan luovuttava. Vaaditaan, että avioliiton pysyvyyttä ei saisi yhteiskunnan taholta korostaa. On myös esitetty, ettei eronneen puolison ja lasten toimeentuloa tule rakentaa perheoikeudellisen elatusvelvollisuuden, vaan kummankin puolison työansion ja yhteiskunnan antaman toimeentuloturvan varaan.”¹⁵⁴

Kirkon toimijat näkivät, että yksilöiden vapaus päättää asumismuodostaan ja seksuaalisten suhteiden ajoittamisestaan heikentäisi avioliiton asemaa yhteiskunnassa. Samalla ehkäisyvalmisteiden käytön

¹⁵¹ Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö, 1972.

¹⁵² Markkola 2014, s. 68.

¹⁵³ Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö 1972.

¹⁵⁴ Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö 1972.

ajateltiin lisäävän uskottomuutta, jonka todistamisen vaatimus haluttiin samaan aikaan poistaa avioeron perusteista. Yhteiskunnan kontrollin väheneminen ja yksilön vastuun korostuminen tämän omista valinnoista ei ollut kirkon näkökulmasta positiivinen kehityssuunta. Näiden uusien yhteiskunnassa kyteneiden ajatusten pelättiin myös vaikuttavan uuden avioliittolain valmisteluun. Kirkon toimijat näkivät voimakkaiden ja erityisesti nuoria kiehtovien kannanottojen olleen selkeässä ristiriidassa kristillisiin perusarvoihin nojautuvien avioliittokäsitysten kanssa.

Kirkon perheasiaintoimikunta katsoi, ettei pappien tulisi vakaumustaan vastoin joutua vihkimään eronneita, joiden aiempi puoliso on vielä elossa. Tätä päätöstä tukivat myös muiden Euroopassa toimineiden kirkkojen käsitykset ja toimintatavat eronneiden suhteen. Kuitenkin toimikunta totesi, että papin käytyä sielunhoidollisen keskustelun jo eronneen henkilön kanssa ja asianosaisen pyytäessä Jumalan armoa ja mahdollisuutta uuteen alkuun samalla varustauduttuaan kantamaan edellisen avioliiton jättämät velvoitteet, voi pappi hyvällä omallatunnolla vihkiä tai siunata siviiliavioliiton.¹⁵⁵

Kirkon opetusta kehitettäessä seurakuntien toimintakulttuurin koettiin olevan ristiriidassa lähimmäisen rakkautta korostavan evankeliumin sanoman kanssa. Seurakuntayhteisöllä oli todettu olevan tapana sulkea piirinsä ulkopuolelle eronneet ja uudelleen avioituneet ihmiset, minkä vuoksi nämä seurakunnan jäsenet päätyivät etäännyttämään seurakunnasta. Kirkon opetus avioliitoista ei näin ollen ollut ajan tasalla ihmisten käytännön ongelmien kanssa. Keskustelu eronneiden vihkimisestä kirkon piirissä heijasteli samaa asennetta, joka seurakunnissa oli ilmennyt. Tästä syystä perheasiaintoimikunta esitti vuoden 1972 mietinnössään, että kirkon piirissä pyrittäisiin tukemaan ja tehostamaan perhekasvatuksellista ja perheneuvontaan liittyvää toimintaa, samalla selvittäen kristillisen perhe-elämän perusteita muuttuvissa olosuhteissa. Kirkko pyrki vaikuttamaan onnellisen perhe-elämän toteutumiseen kouluttamalla eri tehtävissä työskenteleviä työntekijöitä, jotka tukevat perhekasvatuksellista ja perheneuvontaan liittyvää toimintaa.¹⁵⁶ Näin ollen, vaikka avioeron katsottiin olevan kristillisten arvojen vastaista, sama koski myös eronneiden ja uudelleen avioituneiden sulkemista seurakuntayhteisöjen ulkopuolelle.

Tämä näkyi myös rippikouluopetuksessa. Vaikka avioliitto oli tarkoitettu pyhäksi ja Raamatun teksteissä Jeesuksen sanoin erottamattomaksi, tunnustettiin joidenkin liittojen epäonnistuminen. Elämänmittaisuuden ei kuitenkaan katsottu olevan ainoa kristillisen avioliiton päämäärä. Keskeisenä tavoitteena nähtiin rakkauden ja toisen kunnioittamisen sekä huomioonottamisen opetteleminen.

¹⁵⁵ Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö 1972.

¹⁵⁶ Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö 1972.

Nämä ominaisuudet vaikuttaisivat avioliiton sisältöön, suhteen laatuun ja perheen sisäiseen ilmapiiriin. Avioliitto näin ollen olisi lahja, joka vaatisi puolisoilta alituista vaivannäköä. ”Uusi testamentti ottaa toki huomioon sen, että tätä ihannetta ei aina voida saavuttaa, vaan on tilanteita, joissa ero on pienempi paha (1 Kor.7:10–16). Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että ihanne tarvitsisi hyljätä.”¹⁵⁷ Myös kristitty voisi joskus joutua tilanteeseen, jossa avioero olisi huonoista vaihtoehdoista paras. Eron päätyviä ei saisi tuomita, kuten ei Jeesukseen tuominnut.¹⁵⁸ Kirkon toimijat myönsivät, ettei ihanne elämänmittaisesta avioliitosta ollut aina mahdollinen.

Tiukkasanaisimmissa oppikirjoissa ei kuitenkaan mainittu armahdusta eron päätyville. Esimerkiksi *Tunnetko tien?* (1978) oppikirjassa haluttiin painottaa anteeksiantamuksen voimaa puolison virheiden korjaamiseksi. Avioero repisi Jumalan luoman erottamattoman turvan, jonka avioliitto perhe-elämälle mahdollisti.¹⁵⁹ Myös *Uskomme* (1977) oppikirjan kirjoittajat painottivat Jeesuksen opetuksen tinkimättömyyttä. Avioero itsessään oli tuomittavaa, mutta Jeesus ei tuominnut yksilöä, joka ”heikkoudessaan” jäi kauas ihanteesta, eli sortui avioeroon.¹⁶⁰ Avioero ei näin ollen ollut ihanteellinen, mutta pyrkiessään seuraamaan muuttuvaa yhteiskuntaa yrittivät kirkon toimijat lieventää ristiriitaa lähimmäisen rakkauden ja avioeron täydellisen tuomitsemisen väliltä.

Myös Väestöliitto oli huolissaan avioerojen lisääntyneestä määrästä. Liitto koki tärkeäksi selvittää, mistä aviolliset ristiriidat saivat alkunsa, miten ne kehittyivät ja missä tilanteissa ne johtivat lopulta avioparien eroamiseen.¹⁶¹ Väestöliitto oli vielä sotien jälkeen uskonut vahvasti ammattilaistensa suorittaman avioliittoneuvonnan auttavan avioparien kriisitilanteissa, eikä avioeroa hakevalle eron myöntäminen olisi ollut ainoa oikea tai välttämätön ratkaisu.¹⁶² Suhtautuminen avioeroihin ei enää 1980-luvulle tultaessa ollut ehdottoman kielteinen. Avioeroa kuvailtiin nuorten *Avioero* (1981) oppaassa perheen kriisitilanteena, joka perheen hajotessa aiheuttaisi tunne-elämään pelkoa ja ahdistusta. Samalla avioero kuitenkin merkitsisi mahdollisuutta rakentaa elämää eteenpäin ja kasvaa henkisesti yksilöinä. Oletus elinikäisestä aviosuhteesta ei välttämättä täyty, sillä ajan myötä niin ihmiset kuin heidän välinen suhteensakin kokevat muutoksia. Kummankin suhteessa olevan puolison hyvinvointi nähtiin tärkeänä ja tämä edellytti avointa ja rehellistä keskusteluyhteyttä puolisoitten välillä. Kriisitilanteissa neuvottiin kääntymään ulkopuolisen asiantuntija-avun puoleen, jos ongelmia ei keskenään saada ratkaistuksi. Eroa pidettiin kuitenkin vakavana ja vastuullisena ratkaisuna, johon ei sopisi päätyä kostotoimenpiteenä, ohimenevien ihastusten tai ensimmäisten ”tutustumisvuosien”

¹⁵⁷ Rippikoulun kokonaisohjelman liite 1, 1973.

¹⁵⁸ Vuorinen 1980, s. 28–29; Vuorinen 1984, s. 32–35.

¹⁵⁹ Junkkaala 1978, s. 36–37.

¹⁶⁰ Hietanen et al. 1977, s. 49.

¹⁶¹ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1976.

¹⁶² Auvinen 1991, s. 221.

pettymysten seurauksena. Joissain tilanteissa avioeron kuitenkin katsottiin olevan ainoa mahdollinen ratkaisu, kun muut yritykset keskinäisen suhteen selvittämiseksi olivat epäonnistuneet.¹⁶³

Puuttumista perhe-elämään oli perusteltu yhteiskuntaa hyödyttävillä tavoitteilla, kuten kansanterveydellä, syntyvyyden nousulla ja koko kansan taloudellisella aktivoitumisella. Kuitenkin 1960-luvulta alkaen avioliiton ja lasten aseman oikeudellinen säätely pyrittiin voimakkaasti erottamaan toisistaan, mikä korosti lapsista huolehtimisen ja elättämisen ensisijaisuutta vanhempien yhdessä asumisesta tai parisuhteesta riippumatta.¹⁶⁴

Väestöliiton *Avioero* -oppaassa epätydyttävään avioliittoon oli kolme ratkaisuvaihtoehtoa: puolisoiden tulisi kehittää keskinäistä suhdettaan molempien toiveita vastaavaksi, jatkaa epämieluisaa avioliittoa tai erota. Myös epätydyttävässä avioliitossa nähtiin olevan ”tydyttävät” puolensa, sillä puolisoita pitäisi yhdessä tunneperäinen riippuvuus. Samalla eroratkaisu vaatisi ylimääräistä ponnistusta totuttujen elämäntapojen muuttamiseksi. Siinä missä kirkon toimijat näkivät avioliiton takaavan parhaat mahdollisuudet tasapainoiselle perhe-elämälle, tiedostettiin Väestöliitossa vanhempien avioliitto-ongelmien vaikutukset lapsiin. ”Kodin turvattomuus, jatkuva pelko ja jännittyneisyys sekä henkinen ja ruumiillinen väkivaltaisuus vaurioittavat lasta. Tällaisissa olosuhteissa eivät vanhemmatkaan jaksa olla lapsilleen sellaisia vanhempia, joita lapset terveeseen kasvuunsa ja kehityksensä tueksi tarvitsisivat”. Vastuunsa tuntevat vanhemmat ajattelisivat aina lastensa hyvinvointia, jonka takaa turvallinen kodin ilmapiiri, vanhempien hyvinvointi ja perheenjäsenten keskinäinen kiintymys. Avioeron käsitettiin kuitenkin tarkoittavan, että se erottaisi lapset toisesta vanhemmastaan. Erotessa toinen vanhemmista muuttaa pois yhteisestä kodista, eikä enää kuulu perheeseen.¹⁶⁵

Väestöliiton oppaan mukaan vanhempien on erotessa tavoiteltavaa irtautua toisistaan selkeästi, jotta riidat eivät jatkuisi ja ilmapiiri vapautuisi jännityksestä. Vanhempia kuitenkin yhdistää esimerkiksi taloudellisista asioista sopiminen ja lastensa tulevaisuuden turvaaminen. Lapsella on oikeus rakastaa ja nähdä molempia vanhempiaan, vaikka välit poismuuttavaan vanhempaan muuttuvatkin pysyvästi. Lasten kanssa kotiin jäävästä vanhemmasta tulee erotilanteessa yksinhuoltaja, jonka vastuu lapsista ja taloudesta kasvaa. Kotoa poismuuttava vanhempi kohtaisi erilaisia huolia, sillä hänen osaltaan perhe-elämä on ohi. Tämä aiheuttaa tavallisesti yksinäisyyttä, masennusta, tarpeettomuutta ja hylätyksi tulemisen tunteita. ”Avioeron yhteydessä lapset jäävät useimmiten äidille ja isä muuttaa pois perheen yhteisestä kodista. Kotoa poismuuttaneeseen äitiin saatetaan suhtautua vieläkin

¹⁶³ Väestöliitto 1981a.

¹⁶⁴ Pulkkinen 2012, s. 57–62.

¹⁶⁵ Väestöliitto 1981a.

ennakkoluuloisesti ja ihmetellen, vaikka perheen olosuhteita ei tunnettaisikaan”. Erotilanteessa apua ja tukea saisi eri yhteiskunnallisilta toimijoilta, kuten Väestöliiton neuvoloista, Kirkon perheasiain neuvottelukeskuksesta, Mielenterveystoimistoilta ja terveyskeskusten psykologeilta. Oikeudellisten asioiden suhteen neuvottiin kääntymään kunnan sosiaalitoimiston, kunnallisen oikeusaputoimiston tai kunnan yleisen oikeusavustajan puoleen.¹⁶⁶

Perhelainsäädännön uudistuksen myötä avioeroneuvonnan ja -terapian tehtävämäärän katsottiin kasvavan Väestöliiton neuvoloissa. Lakimuutoksessa korostettiin kummankin vanhemman roolia ja puolisoiden yhteistyötä lasten kasvatuksessa eron jälkeenkin, minkä katsottiin muuttavan suhtautumista avioeroon enemmän ihmissuhdekysymyksenä juridisen ”syyllisyydenkysymyksen” sijaan.¹⁶⁷

Käsiteltäessä avioeroja kulkivat lapset ja heidän oikeutensa hyvin tiiviisti osana myös eroprosessia. Väestöliiton oppaat ja kirkon toimijat perustelivat näkemyksiään avioerosta pitkälti sen pohjalta, millaisia vaikutuksia erolla olisi lapsiin. Väestöliitto suhtautui eroaviin puolisoihin pääasiassa vanhempina, joista toinen jatkaisi perhe-elämää yksinhuoltajana samalla kun, yleensä mies, jatkaisi elämäänsä yksin. Vaikka avioliitto lähtökohtaisesti solmittiin elämän mittaiseksi, joissain tilanteissa avioero olisi oikea ratkaisu. Tällöin oli kuitenkin valmistauduttava jälkipyykkiin, joka ainakin aluksi vaikeuttaisi kaikkien osapuolien elämää. Avioero nähtiin pääosin riitaisana kriisitilanteena, joka aiheuttaisi lapsille huolta, surua ja syyllisyyttäkin. Vanhempien osana oli vastuun kasaantuminen tai yksinäisyys ja entisen perhe-elämän ulkopuolelle sulkeminen.

4 Perhe syntyy suunnitteleamalla

4.1 Lapsia oikeaan aikaan

”Lapsia? Tottakai! Mutta silloin kun itse toivomme!” Näin Väestöliitto julisti vuonna 1975 julkaistussa ehkäisyoppaassaan. Perhesuunnittelu oli yksi liiton tärkeimmistä työn kohteista, sillä kaikilla tulisi olla oikeus päättää milloin ja kenen kanssa he haluaisivat lapsia.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Väestöliitto 1981a.

¹⁶⁷ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1983–1985.

¹⁶⁸ Väestöliitto 1975.

Suhtautuminen syntyvyyden sääntelyyn koki 1900-luvun alussa murroksen. Kirkon virallinen kanta lapsiluvun rajoittamiseen oli ollut jyrkän kielteinen, mutta maallistuvat ihanteet heikensivät kirkon auktoriteettia.¹⁶⁹ Tultaessa 1970-luvulle ihmiset olivat tietoisia perhesuunnittelun tarpeellisuudesta ja halusivat pitää perheensä lapsiluvun pienenä. Erityisesti yksilöiden omien päämäärien saavuttaminen oli noussut tärkeäksi, mikä painotti perheenisäyksen suunnittelua. Parien pyrkiessä rajoittamaan lapsilukuaan nousi saatavilla olevan ehkäisytietyden merkitys entisestään.¹⁷⁰ Perheisiin kuitenkin kohdistettiin paljon odotuksia ja toiveita, sillä syntyvyys oli kääntynyt alle uusiutumistason. Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat tulivat perheenperustamisikään, mikä myös lisäsi syntyvyyteen kohdistettuja odotuksia.

Yhdeksi syntyvyyteen merkittävästi vaikuttaneista tekijöistä perhepolitiikan kannalta on katsottu olleen sukupuolten välinen tasa-arvo. Tasa-arvoa korostavassa mallissa palkallisen ja palkattoman työn eli hoivatyön tulisi jakautua mahdollisimman tasapuolisesti ja yhdenmukaisesti perheen sisällä. Erityisesti 1950-luvun jälkeisen syntyvyyden laskujakson ytimessä oli suhtautuminen naisten työssäkäyntiin. Suomalaiset naiset olivat kuitenkin aina osallistuneet maataloustöihin, ja kaupunkien huonot palkat olivat vaatineet molemmilta puolisoilta työntekoa. Tästä syystä poliitikot eivät suhtautuneet naisten kokemaan työn ja perheen ristiriitaan vakavasti. Naisten työssäkäynnin odotettiin vähenevän 1950–1960-luvuilla ja kotiäiti-ideologia oli vallitsevaa. Vuonna 1962 lapsilisien suuruus porrastettiin, minkä tarkoituksena oli jälleen houkuttaa perheitä lastentekoon.¹⁷¹

Käsitykset perhe-elämästä olivat kuitenkin murroksessa jo 1960-luvulla. Radikaali nuoriso halusi muuttaa äitiyden käytäntöjä ja sukupuolimoraalia tasa-arvoisemmaksi. Miesten haluttiin ottavan enemmän osaa vanhemmuuteen ja keskusteluun sukupuolimoraalista. Äitiyden ja työn yhteensovittamista alettiin edistää 1960-luvulla Suomessa poliittisin ja sosiaaliturvan keinoin edistää esimerkiksi äitiyslomajärjestelmällä, mikä mahdollisti äitien aseman normalisoitumisen palkkatyöläisinä.¹⁷² Suomalaista hyvinvointivaltiota oli alettu rakentaa sotien jälkeen ja 1970-luvulle tultaessa se kehittyi universalismia ja tasa-arvoa pohjaavaksi ”Pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi”. Tärkeitä uudistuksia tehtiin muun muassa eläkejärjestelmään, perhepolitiikkaan ja sosiaalipalveluihin.¹⁷³

Lähestyttäessä 1960-luvun loppua asenteet kirkossa muuttuivat myönteisemmäksi hyvinvointipolitiikkaa kohtaan. Aiemmin kirkko oli kokenut yhteiskunnan kehittämien tukitoimien

¹⁶⁹ Häggman 1996, s. 90.

¹⁷⁰ Ritamies 2006, s. 231, 241.

¹⁷¹ Hiilamo 2021, s. 119–123.

¹⁷² Nätkin 1997, s. 121–122.

¹⁷³ Markkola 2014, s. 74.

rappeuttavan perheen merkitystä, sillä uudet sosiaalipalvelut horjuttivat perinteisiä sukupuolirooleja erityisesti kodin ja perheen piirissä. Kirkon toimijoita pyydettiin kommentoimaan valtion vuonna 1967 perustaman komitean raporttia, jossa määriteltiin sosiaalisen hyvinvoinnin periaatteita. Kirkon diakoniamokitea tunnusti valtion vastuuksi huolehtia kansalaisten sosiaalisesta perusturvallisuudesta, mikä mahdollisti kirkolle keskittymisen varsinaiseen rooliinsa saarnaajana ja opettajana.¹⁷⁴

Avioliitto tarkoitti kirkon toimijoille perheen pohjaa ja kasvualustaa. Perheen onnen ei katsottu kuitenkaan riippuvan perheen koosta. Kirkko ei määritellyt perheille suositeltavaa lapsilukua ja antoi arvoa myös yksinhuoltajaperheille. *Uskomme* (1977) rippikoulun oppikirjassa kuitenkin painotettiin äitiyden ja isyyden tuovan aviopuolisoiden elämään uuden rikkaan tehtävän, vanhemmuuden. Vastuullinen perhesuunnittelu takaisi vanhemmille parhaan tavan valmistautua vastaanottamaan toivottu perhe-elämä.¹⁷⁵ Molempien aviopuolisoiden tuli näin ollen haluta lapsia, mikä heijasti ydinperheen ihannetta.

Kirkon huoli perheistä näkyi vielä 1980-luvulla vahvasti. Kaupungistumisen myötä nuoret siirtyivät kauas lapsuudenperheiden ja sukulaisten verkostoista, mikä korosti ydinperheen merkitystä. Naisten työssäkäynti koettiin positiivisena, koska se takasi naisille riippumattomuutta. Samalla sen pelättiin kuitenkin johtavan perhettä yhdessä pitävien siteiden heikkenemiseen. Perheiden yhdessäoloaika oli vähentynyt, kun perheessä ei enää työskennelty yhdessä, kuten maaseudulla aiemmin oli ollut tapana. Piispat katsoivat vuoden 1984 puheenvuorossaan, että vanhempien työnteko kodin ulkopuolella oli heikentänyt perheiden hyvinvointia ja vaikuttanut lapsiluvun vähenemiseen. Yhteiskunnan tuli kirkon toimijoiden mukaan tukea perheiden asemaa, mikä tarkoitti avioliiton aseman vahvistamista. Aviointuneiden opiskelijoiden asumisesta haluttiin tehdä tukitoimien avulla edullisempaa, kuin avoliitossa asuneiden. Asuntoja kuitenkin tarvittiin lisää, sillä näiden puute esti nuoria avioitumasta. Yksinhuoltajien auttaminen koettiin mutkikkaaksi. Heidän katsottiin tarvitsevan erityistä tukea, mutta ei parempaa taloudellista tukea kuin avoliitossa elävät perheet. Taloudellinen hyöty voisi kannustaa avoliittoihin. Kuitenkin yksinhuoltajista oli huolehdittava, sillä ”yhteiskunta, joka ei ole valmis turvaamaan myös yksinhuoltajien asemaa, on osasyllinen aborttien suureen lukumäärään”.¹⁷⁶

Piispat näkivät erittäin tärkeäksi tukea työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamista. Puheenvuorossaan he ehdottivat, että miehen ja naisen tasaveroisen kumppanuuden toteutumisen ohella pitäisi tukea ratkaisua, jossa pienten lasten vanhemmista toinen voisi halutessaan jäädä kotiin hoitamaan lapsia. Tähän ei usein päädytty, sillä kotiin jäävä puoliso pelkäsi työpaikan ja

¹⁷⁴ Markkola 2014, s. 79.

¹⁷⁵ Hietanen et al. 1977, s. 50.

¹⁷⁶ Nikolainen 1984, s.76–78.

ammattitaitonsa menettämistä. Jos työnantajat ottaisivat työntekijöiden perhesuhteet paremmin huomioon, työpanos paranisi, työntekijät olisivat lojaaleja, ihmiset omistautuisivat perheilleen ja haitalliset vaikutukset avioelämään vähenisivät. Tällaiseksi haittavaikutukseksi mainittiin esimerkiksi matkustamista vaativa työpaikkojen kurssi- ja seminaaritoiminta, joiden yhteydessä ilmeni ”avioliittoa horjuttavaa käyttäytymistä”. Myös työttömyys nähtiin haasteena perhe-elämälle, sillä vastuullinen työtön nuori ei voisi edes ajatella avioitumista. Ratkaisuna tähän ehdotettiin työn oikeudenmukaisempaa uusjakoa tai jonkinlaista ”kansalaispalkkakäytäntöä”, joka takaisi automaattisesti tietyt minimitulot kaikille.¹⁷⁷ Käytännössä piispat ehdottivat perustuloa, jonka toteuttamisesta keskustellaan edelleen 2020-luvulla.

Väestöliitto seurasi aktiivisesti väestönkehitystä. Liitto tarjosi kirkon tavoin perheneuvontaa ja käytti resurssejaan lapsiperheiden edun ajamiseen. Koska syntyvyys aleni tasaisen jatkuvasti 1970-luvulla samalla kun ihmisten eliniän odote piteni, koettiin tämän siirtävän painetta lapsiperheiden harteille. Perheiden lapsiluvulla nähtiin olevan myös kansantaloudellisia ja sosiaalipoliittisia seuraamuksia. Väestöliitossa pidettiin tärkeänä, että syntyvyys kasvaisi tulevalla vuosikymmenellä, jotta seuraavassa ikäpolvessa riittäisi tarpeeksi työkäisiä.¹⁷⁸

Sotien jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien katsottiin 1970-luvulla saavuttaneen perinteisen perheenperustamisiän, mutta tämä ei näkynyt syntyvyystilastoissa selkeänä kasvuna. Syntyvyyden alenemista pidettiin Väestöliitossa negatiivisena kehityssuuntana, johon haluttiin löytää sekä aikalaisille että yhteiskunnalle toimivia ratkaisuja.¹⁷⁹ Ehkäisyvälineiden ja -neuvonnan yleistyminen olivat mahdollistaneet perheen perustamisen lykkäämistä myöhempään ajankohtaan. Siirtyminen individualistisempaan yhteiskuntaan oli näin ollen tarjonnut yksilöille laajemmat mahdollisuudet päättää omasta lastenhankinnastaan. Tiukka väestöpolitiikka oli lähestymässä tiensä päätä.¹⁸⁰ Tämä ei kuitenkaan ollut Väestöliiton tavoittelema kehityssuunta.

Väestöliitto pyrki selvittämään, miten syntyneisyyden lasku ja alueellinen tasapainottomuuden lisääntyminen saataisiin estetyksi. Tilanteeseen ensisijaiseksi ratkaisuksi nähtiin syntyvyyttä elvyttävien toimenpiteiden suunnitteleminen, ei niinkään syntyvyyden selkeä kasvattaminen. Naisten asema oli sotien jälkeen ollut muutoksessa naisten siirtyessä kodin ulkopuolelle osaksi työelämää. Vaikka tällä nähtiin olevan yhteys syntyvyydessä tapahtuneisiin muutoksiin, eivät Väestöliiton toimijat nähneet ratkaisuksi kannustaa naisia takaisin kodin piiriin lasten tekoon. Naisten

¹⁷⁷ Nikolainen 1984, s. 81–83.

¹⁷⁸ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1979.

¹⁷⁹ Väestöliiton väestöpoliittisen työryhmän raportti, 1973.

¹⁸⁰ Keski-Petäjä 2022, s.8.

työssäkäynnin ja perhe-elämän yhdistämisen helpottaminen sitä vastoin koettiin positiiviseksi kannustimeksi esimerkiksi osa-aikatyön mahdollisuuksia lisäämällä ja lastenhoidon järjestämisestä huolehtimalla: ”Tällöin taattaisiin naisille mahdollisuudet hankkia lapsia siinäkin tapauksessa, että heidän on taloudellisista syistä tai he ammatin kiinnostavuuden vuoksi haluavat olla työmarkkinoilla.”¹⁸¹ Väestöliitto koulutti kotisisaria, jotka avustivat perheitä kodin askareissa. Kotisisartoiminnan merkityksen ja avuntarpeen katsottiin kasvavan 1970-luvun kuluessa samalla kun naimisissa olevien naisten määrä kasvoi nopeasti työelämässä. Naisten ansiotyön yleistymisellä nähtiinkin olevan yhteys lasten lukumäärän kehitykseen perheissä. Väestöliitto pyrki tutkimustoiminnassaan selvittämään naisten tulevia ansiotyössäolonäkymiä ja sitä, miten tämä kehitys vaikuttaisi suomalaisperheiden lapsilukuun tulevaisuudessa.¹⁸²

Väestöliitto kannatti perhepoliittisia toimia ja piti esimerkiksi nuorten perheiden vaikeaa asuntotilannetta esteenä perhe-elämän aloittamiselle. Liiton tavoitteena olikin taata jokaiselle nuorelle parille perusoikeutena kuuluva oma perheasunto. Taloudellisen ja sosiaalisen tukemisen lisäksi Väestöliitossa nähtiin perheiden henkisen tukemisen eli perhekasvatuksen ja perheneuvonnan kehittämisen olevan tarpeellista syntyvyyden kohottamisessa. Liitto järjestikin varainkeruukampanjoita liiton neuvolatoiminnan tehostamiseksi. Varoja kerättiin esimerkiksi myymällä ”*Perhe oikean kokoiseksi*” -aiheisia kirjeensulkijamerkkejä.¹⁸³ Tavoitteena oli helpottaa ihmisten kasvamista vastuullisiksi vanhemmiksi ja yleistää ”väestöpoliittista ajattelua” kansan keskuudessa.¹⁸⁴ Kansakunnan yhteinen etu heijastettiin myös yksityishenkilöiden ja heidän perheidensä eduksi. Liitto pyrki toimillaan muuttamaan ihmisten asennoitumista, jotta perheisiin syntyisi aiempaa enemmän lapsia.

1970-luvulle tultaessa parit eivät suunnitelleet elämäänsä aiempaan tapaan lasten ehdoilla. Yksilölliset syyt perhesuunnittelulle korostuivat ja ajan mentaliteettiin kuului pieni lapsiluku perheissä. Suomalaisten parien lapsilukutavoitteet alkoivatkin selkiytyä, mutta tutkimuksissa suomalaisten lapsilukuihanteista oli suurella osalla nuorista juuri avioituneista pareista vaikeuksia ilmoittaa omaa ihannettaan. Parit, joilla oli jo lapsia, pystyivät varmemmin ilmaisemaan oman ihanteensa, mutta myös heille sopivaksi katsomansa lapsiluvun. Ihanteelliseksi ajateltu lukema oli usein suurempi, kuin luku, jonka parit kokivat itselleen sopivaksi. Sopiva lapsiluku perustuikin omiin taloudellisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin. Suomalaisten toivomat tai yhteiskunnan luomat ihanteet lapsiluvusta eivät näin ollen luotettavasti ennakoineet parien lopullista lapsilukua. Ihmiset myös usein

¹⁸¹ Väestöliiton väestöpoliittisen työryhmän raportti, 1973.

¹⁸² Väestöliiton toimintasuunnitelma 1975.

¹⁸³ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1974.

¹⁸⁴ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1975; Väestöliiton toimintasuunnitelma 1981–1983.

halusivat itselleen vähemmän lapsia kuin mitä he ajattelivat ihanteellisessa suomalaisessa perheessä olevan.¹⁸⁵

Väestöliitto selvitti, että vuonna 1976 nuorten perheiden toivomaksi lapsiluvuksi oli 2,5. Tämän katsottiin myös riittävän takaamaan väestön uusiutuminen ja liitto halusikin varmistaa, että harjoitettu perhe- ja asuntopolitiikka mahdollistaisi nuorten avioparien toivoman perhekoon toteutumisen. Vuosittain syntyneiden lasten lukumäärä oli Suomessa ollut vuodesta 1975 noin 65 000 lasta, mikä ei riittänyt väestön uusiutumiseen.¹⁸⁶ Tasapainoisen väestönkehityksen turvaamiseksi arvioitiin tarvittavan lapsiluvun olevan 1980-luvulla noin 80 000 lasta vuodessa.¹⁸⁷ Vakuuttuneena väestönrakenteen korjaamisen mahdollisuuksista, liitossa pidettiin perusteltuna ja ajankohtaisena ei vain parantaa nuorten parien asunnon hankintaa, korottaa lapsilisiä, parantaa päivähoitopalveluita ja rinnastaa alaikäisten lasten hoito ansiotyöhön, vaan myös muuttaa ilmapiiriä lapsi- ja perheystävällisemmäksi. Väestöliitto ei ollut tyytyväinen Suomessa 1970-luvulla harjoitettuun perhepolitiikkaan, jonka katsottiin olevan esimerkiksi lapsilisien suuruuden ja päivähoitojärjestelmän osalta vaatimatonta verrattuna muun muassa Ruotsiin, Ranskaan ja Belgiaan.¹⁸⁸ Tavoite muuttaa aikuisväestön ja kasvavan nuorison arvomaailmaa lapsia arvostavammaksi säilyi Väestöliiton toimintasuunnitelmissa läpi tarkasteltavan ajanjakson. Jo olemassa olleiden lapsiperheiden arkea pyrittiin helpottamaan samalla kun nuoria pareja kannustettiin haluamaan lapsia.

1980-luvulle tultaessa lasten synnyttämisen katsottiin siirtyneen aiempaa enemmän nuoriin ikäluokkiin, lasten syntymien väli oli lyhentynyt ja lapsien lukumäärä perheissä oli pienentynyt. Samalla ensimmäisen avioliiton solmimisikä sekä ensisynnyttäjien ikä oli kääntynyt nousuun.¹⁸⁹ Väestöliitossa alettiin kannustaa perhesuunnitteluun, joka mahdollistaisi lapsien syntyvän toivottuina ja sopivaan aikaan. Perheen perustamisen myös odotettiin tapahtuvan nuorena, sillä oppaissa tähän ajanjaksoon kuvailtiin kasaantuvan muitakin tärkeitä merkkipaaluja elämässä, kuten opiskelu, ammattiin valmistuminen, työelämään sitoutuminen, avioliiton solmiminen ja asunnon hankinta. Tasapainoisen perhe-elämän kannalta olisi toivottavaa, että esimerkiksi asevelvollisuuden suorittamisen ajoitus ei osuisi lapsen odotusaikaan tai lapsen ensimmäisiin vuosiin.¹⁹⁰ Ruuhkautuvan nuoruuden katsottiin korostavan perhesuunnittelun tärkeyttä.

¹⁸⁵ Ritamies 2006, s. 231–234.

¹⁸⁶ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1976.

¹⁸⁷ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1981–1983.

¹⁸⁸ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1976.

¹⁸⁹ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1980.

¹⁹⁰ Väestöliitto 1982b.

Perhesuunnittelussa oli käytännössä kyse syntyvyyden säännöstelystä. Tavoitteena olisi joko edistää tai estää raskauden alkaminen. Ehkäisymenetelmät toimivat apuna, kun tavoitteena ei ollut vielä saada lapsia.¹⁹¹ Huoli väestönrakenteen kehityksestä motivoi Väestöliiton toimijoita kehittämään perheneuvontaa ja ajamaan lapsiperheiden oikeuksia. Syntyvyyden elvyttäminen vaikutti ihanteeseen, jonka mukaan perheisiin haluttiin syntyvän aikaisempaa enemmän lapsia.

Ihmisten tullessa tietoisemmiksi omista lapsilukutavoitteistaan, korostui myös sukupuolikysymyksiin ja ehkäisymenetelmiin liittyvän tiedon saaminen. Kodeissa sukupuoliasioista oltiin suhteellisen salailevia läpi 1970–1980-lukujen, vaikka vanhemmilta saadun sukupuolivalistuksen on katsottu hieman lisääntyneen tuona aikana. Koko kansan tavoittava koulu ei ollut sen parempi seksuaalikasvattaja, vaikka vuoden 1970 opetussuunnitelmassa ensimmäistä kertaa edellytettiin, että peruskoulun täytyy antaa seksuaalista kehitystä ja sukupuolisuutta koskevaa opetusta. Sen sijaan muualta saadun valistus- ja opaskirjallisuuden painoarvo oli suuri, ja näitä olikin hyvin saatavilla. Suomalaisen aikuisväestön ehkäisymenetelmien tuntemuksen onkin katsottu olleen varsin hyvä 1970-luvun lopulla.¹⁹²

Lapsiperheen ihanne näkyi myös huolena lapsettomuudesta. Väestöliitossa haluttiin tarjota apua lapsettomuuteen muun muassa aloittamalla lapsettomuusneuvonta ja -tutkimusprojekti vuosina 1981–1982. Keskusneuvolan yhteyteen haluttiinkin perustaa lapsettomuuskliniikka, sillä erityisesti ”infertiliteetin” psyykkistä hoitoa ei Suomessa vielä järjestetty.¹⁹³

Lapsettomuuden ongelmaa käsiteltiin myös Väestöliiton omassa oppaassa. ”Useimmiten molemmat puoliset toivovat lasta. Lasten katsotaan kuuluvan luonnostaan osaksi parisuhdetta ja tekevän perheestä kokonaisen. Lasten uskotaan myös antavan merkitystä, sisältöä ja jatkuvuutta omalle elämälle.”¹⁹⁴ Lapsettomuuden kokemusta kuvattiin erilaisten tunnetilojen kautta. Raskauden alkamattomuus aiheuttaisi pettymystä, joka tuntuu pudottavan elämältä pohjan. Puolisot kokevat tahoillaan epäonnistuneensa miehenä tai naisena. ”Elämä tuntuu valuvan käsistä”, kun hakeudutaan pitkäkestoisiin lapsettomuushoitoihin, joiden aikana ”biologinen kello tikittää”. Lapsettomuuden syy saattaa aiheuttaa syyllisyyden tunnetta ja pelkoa siitä, että kykenemättömyys lisääntymiseen on kumppanille syy etsiä uusi puoliso. Avuttomuus tuntuu lannistavalta samalla luoden paineita seksielämään.¹⁹⁵ Lapsettomuudella nähtiin näin ollen olevan vaikutuksia myös puolisoitten

¹⁹¹ Turpeinen 1972.

¹⁹² Ritamies 2006, s. 242–250; 260–262.

¹⁹³ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1981–1983.

¹⁹⁴ Väestöliitto 1986.

¹⁹⁵ Väestöliitto 1986.

keskinäiseen suhteeseen, jolloin lasten saamisen katsottiin olevan merkittävä syy avioitumiselle ja kumppanin valinnalle.

Lapsettoman parin voi myös olla vaikea olla onnellinen muiden perheiden puolesta samalla kun muiden kiinnostus ja kysymykset tuntuvat lapsettomista kiusallisilta ja epämukavilta. Myös sääli saa vaivautuneet parit keksimään verukkeita lapsettomuudelleen. Lapset voisivat silti tuoda iloa lapsettomienkin elämään: ”Monet lapsettomat parit ratkaisevat tilanteen ottamalla kotiinsa adoptiolapsen tai sijaisvanhempia tarvitsevan lapsen.” Lapsettomuuden tuoma suru on käytävä läpi ja edellä mainitut monet tunnetilat on pyrittävä hyväksymään. Vaikka puolisoiden välinen avioliittokin alkaisi tuntumaan merkityksettömältä on lapseton liitto monesti kuitenkin hyvin onnellinen ja kestävä. Elämään sisältöä toisivat uudet harrastukset, opiskelu ja matkustelu. ”Elämisenarvoinen elämä jatkuu.”¹⁹⁶ Lapsettomuus kuvattiin elämää järjestyttävänä tunteiden myllerryksenä. Lapsettomuus voisi viedä elämänhalun ja saada kyseenalaistamaan sekä oman avioliiton merkitystä että minuutta naisena tai miehenä. Yleisenä ratkaisuna biologisten lasten saamattomuuteen kerrottiin mahdollisuudesta adoptoida ja tarjota koti sijaislapselle, mutta ensisijaisena normina nähtiin biologisten lapsen yrittäminen. Lapsettomuuteen yhdistetty kokemus epäonnistumisesta niin aviopuolisona kuin naisena/miehenä voidaan liittää normiin ja ihanteeseen, jonka mukaan heteroparien perheeseen kuului biologisia lapsia.

Lapsettomuutta käsiteltiin myös eräässä rippikoulun oppikirjassa. Ihanne lapsista osana avioliittoa ilmaistiin vahvasti vuoden 1977 *Uskomme* oppikirjan kuvauksissa erilaisista perheistä. Vaikka lapsetonkin perhe olisi yhtäläillä *perhe*, saattoi tämä joissakin tapauksissa olla ”seurausta puolisoiden itsekkästä mukavuudenhalusta.” Lapsen ei tulisi kilpailla elintaso nostavien hankintojen kanssa, sillä vanhemmuus antaisi aviopuolisoille uuden rikkaan tehtävän.¹⁹⁷ Lasta ei haluttu ajatella taloudellisena sijoituksena. Ihannetta lapsista osana avioliittoa korosti vapaaehtoisesti lapsettomien kuvaaminen itsekkäinä. Avioliitto merkitsi turvallista ympäristöä aloittaa sukupuolielämä, sillä avioituminen oli merkki perheen perustamisesta. Seurustelusuhhteissa seksiin liitettiin ei-toivotun raskauden pelko, mutta avioliitossa kyse oli vastuullisesta perhesuunnittelusta eli siitä, milloin puoliset lapsia haluaisivat.

¹⁹⁶ Väestöliitto 1986.

¹⁹⁷ Hietanen et al. 1977, s. 49–50.

4.2 Yleistyvät ehkäisyvälineet

Väestöliitto hallitsi ehkäisyasioita ja näiden tietotaidon leviämistä jo 1950–1960-luvuilla. Avioliittoneuvoloissa ehkäisyntuntemusta ja -menetelmien käyttöä opastettiin naimissa oleville tai avioliittoon aikoville naisille. Tiedon leviämistä sääteli aviollisuuden normi. Nuorten valistaminen koettiin kuuluvan perhekasvatukseen.¹⁹⁸ Naimattomille nuorille tarjottiinkin tiedon sijasta yleistä sukupuolimoraalivalistusta, sillä järjestön mukaan esimerkiksi ehkäisyvälineiden yleinen, kontrolloimaton saatavuus heikentäisi nuorison itsehillintää ja rohkaisisi ”tilapäisiin” sukupuolisuhteisiin.¹⁹⁹ Väestöliiton ja kirkon avioliittoneuvolat olivat toimineet sodan jälkeen rinnakkain. Suhtautuminen ehkäisyneuvontaan ei ollut pelkästään myönteinen, sillä kristillisestä näkökulmasta pelättiin ”seksuaaliturin höltyvän”. Ehkäisyä ei haluttukaan jakaa kaikille, vaan pitää ”älykkäiden ja sivistyneiden ihmisten käytössä”. Väestöliiton tuottamissa lehdissä oli kuitenkin 1960-luvulle tultaessa nähtävissä myös kristillistä kantaa painottavissa puheenvuoroissa tietoisuus kurjuudesta, jota suuret lapsiluvut saattoivat aiheuttaa äideille.²⁰⁰

Aiemmat tutkimukset ovatkin osoittaneet, että Väestöliitto tarjosi ehkäisyvalistusta vain naimisissa oleville naisille. Kuitenkin 1970- ja 1980-luvuilla tämän voidaan katsoa muuttuneen. Väestöliiton 50-vuotis juhlijulkaisussa Riitta Auvinen kuvaa liiton suhtautuneen vielä 1960-luvulla kielteisesti julkisille paikoille pystytettäviin ehkäisyvälineautomaatteihin, sillä alaikäisiä ei pystytty rajoittamaan käyttämästä näitä. Kuitenkin Väestöliitossa alettiin tiedostaa vapaampi suhtautuminen seksiin, minkä vuoksi liitossa haluttiin panostaa erityisesti nuorison valistustoimintaan. Nuorille haluttiin kertoa luotettavista ja asiallisista raskauden ehkäisymahdollisuuksista, mutta samalla painottaa uusiin vapauksiin kuuluvaa vastuuta. Väestöliitto aloittikin 1970-luvun alussa reseptivapaiden ehkäisyvälineiden, erityisesti kondomin, postimyynnin. Väestöliitto pyrki myös tuomaan muuttuneen kantansa selkeästi esille mainoskampanjojen muodossa. Auvisen mukaan 1970-luvun loppuun mennessä neljä viidestä Suomessa myydyistä kondomista oli peräisin Väestöliitosta, joka myös tarkkaili kondomien laatua. Väestöliitto saikin toimintansa kautta leiman ”kondomikauppiana”.²⁰¹

Sotien aikana perheiden lapsilukutavoitteeksi oli erityisesti Väestöliiton taholta haluttu asettaa 4–6 lasta. Syntyvyyden säännöstelylle nähtiin kuitenkin olevan tarve, sillä liian suuret lapsimäärät ajoivat äitejä loppuun ja erityisesti maaseudulla äidit rukoilivat äitiysneuvoloissa neuvoja ja välineitä

¹⁹⁸ Helén 2003, s. 242.

¹⁹⁹ Helén 1997, 249–250.

²⁰⁰ Nätkin 1997, s. 133–134.

²⁰¹ Auvinen 1990, s. 223–233.

rajoittamaan liian tiheään alkavia raskauksia.²⁰² Ehkäisyvälineet ja niihin liittyvä tietous yleistyivät tultaessa 1970-luvulle, minkä oli arvioitu vähentävän syntyvyyttä. Liiton toimijat eivät kuitenkaan nähneet tämän pitävän paikkaansa, sillä ehkäisyvälineet mahdollistivat jokaiselle perheelle oman lapsilukunsa suunnittelun. Valistustoiminnan sekä ehkäisyvälineiden jatkuvalla kehittämisellä ja saannin helpottamisella katsottiin olevan vaikutusta myös aborttien määrään, sillä ehkäisyvälineet vähentäisivät ei-toivottujen raskauksien alkamista. Väestöliiton toimijat arvioivatkin, että yhteiskuntapolitiikassa tulisi taata jokaiselle perheelle realistiset mahdollisuudet päättää omasta lapsiluvustaan. ”Leimaamista tulisi välttää ja siksi tietyn perhekoon korostaminen ei ole aiheellista”.²⁰³ Väestöliitto ei enää asettanut selkeää lapsilukutavoitetta perheille, vaikka väestön uusiutumiseen tarvittavaa lapsilukua seurattiinkin tarkasti.

Väestöliitto tuotti 1970-luvun alkupuolella aktiivisesti ehkäisyneuvontamateriaalia. Tämän lisäksi liitto neuvoi perhekasvatuskurssien pitäjiä ja luennoi eri yhteyksissä. Väestöliiton tavoitteena oli ehkäisyvälineiden saatavuuden helppous samalla motivoiden ihmisiä käyttämään ehkäisyä aina raskauden ollessa ei-toivottu. Väestöliitto pyrki myös valvomaan ehkäisyvälinemarkkinoita Suomessa. Väestöliiton neuvoloissa, joita vuonna 1975 oli Helsingissä, Tampereella ja Seinäjoella, oli tarjolla ehkäisyneuvontaa ja kierukoiden asentamista.²⁰⁴ Väestöliitto pyrki ehkäisyvälineiden laadun varmistamiseen suorittamalla esimerkiksi tutkimuksia hormonikierukan ja hormonirenkaan toimivuudesta.²⁰⁵ Vuonna 1980 tutkimustoiminta keskittyi ehkäisyrenkaiden ja uusien kahden kuukauden välein annettavien ehkäisyinjektioiden tutkimiseen.²⁰⁶ Vuosikymmenen taitteessa Väestöliiton mukaan noin 30% suomalaisista naisista käytti ehkäisyyn kierukkaa ja 12% ”ehkäisytabletteja”. Kierukan käytön määrän epäiltiin kuitenkin laskevan kun taas erityisesti alle 25-vuotiaiden synnyttämättömien naisten keskuudessa ehkäisytablettien käytön arvioitiin lisääntyvän.²⁰⁷

Väestöliiton valistuksessa ehkäisyä pidettiin tiiviinä osana perhesuunnittelua. Ehkäisyä tuli käyttää, jotta lapset syntyisivät, kun molemmat puoliset lapsia halusivat: ”Perustavanlaatuisiksi onnellisen perhe-elämän edellytyksesi on osoittautunut puolisoitten yhteisymmärrys ja toveruus.” Tämän saavuttaakseen puolisoitten tulisi yhdessä tehdä tärkeät päätökset, kuten lasten saaminen. Puolisot tarvitsisivat suunnittelunsa tueksi asiallista tietoa, jota tarjottiin esimerkiksi Väestöliiton Keskusneuvolan johtavana lääkärinä ja liiton tiedotustoiminnan kuulakuvana 1960-luvulla toimineen

²⁰² Nätkin 1997, s. 134.

²⁰³ Väestöliiton väestöpoliittisen työryhmän raportti, 1973.

²⁰⁴ Väestöliitto 1975.

²⁰⁵ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1979.

²⁰⁶ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1980.

²⁰⁷ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1980.

Kaisa Turpeisen²⁰⁸ kirjoittamassa oppaassa *Syntyvyyden säännöstely* (1972). Säännösteltäessä syntyvyyttä oli olemassa kaksi selkeää tavoitetta: joko edistää tai estää raskauden alkaminen. Ehkäisymenetelmiksi kutsuttiin niitä tapoja, joilla pyrittiin estämään raskauden alkaminen.²⁰⁹ Myös Väestöliiton opas *Useimmat meistä syntyvät sattumalta* (1975) tarjosi tietoa ehkäisystä. Useimpien ihmisten kuvailtiin haluavan lapsia, mutta jokaisen tulisi itse saada päättää milloin ja kenen kanssa lapsia haluaisi. Kieltäytyminen ”sukupuolisesta yhdyselämästä” olisi varmin tapa estää ei toivotun raskauden alkaminen, mutta siltä varalta ettei tätä tapaa halua valita on olemassa sopivia ja luotettavia ehkäisymenetelmiä.²¹⁰ Ehkäisymenetelmät ja -valistus olivat näin ollen tunnustus muuttuneelle ilmapiirille, jossa ihmiset eivät aina odottaneet avioliittoon. Samalla oppaan jo nimi viittasi siihen, että odottamatonkin raskaus yleensä muuttuisi toivotuksi.

Oppaissa esiteltiin kattavasti erilaisia ehkäisyyn tarkoitettuja välineitä ja metodeja. Naiset voisivat valita pessarin, ehkäisytablettien, kierukoiden sekä kemiallisten aineiden, kuten erilaisten tablettien, vaahtojen ja voiteiden, väliltä. Rytmimenetelmällä nainen laskee kuukautiskierrostaan varmimmat päivät, jolloin seksistä ei todennäköisimmin seuraisi raskautta. Miehet vaihtoehtoina olivat kondomin käyttö tai keskeytetty yhdyntä. Edellä mainittujen oppaiden ohjeissa suurin ero olikin keskeytetyn yhdynnän kohdalla. Siinä missä vuoden 1975 oppaassa keskeytetty yhdyntä rytmimenetelmän ohella määriteltiin erittäin vanhaksi, menetelmistä epäluotettavimmaksi ja ei-suositeltavaksi, kuvattiin aiemmassa vuoden 1972 oppaassa menetelmällä olevan jopa etuja. ”Se ei vaadi etukäteisjärjestelyjä, eikä se maksa mitään”. Samassa yhteydessä kuitenkin todettiin, että metodi saattaisi aiheuttaa tarpeetonta jännitystä molemmille osapuolille eikä nainen usein ehtisi saamaan tyydyttävää orgasmia. Ehkäisymenetelmiin liittyvät ohjeet saattoivat näin ollen muuttua nopeastikin. Myös sterilointi esitettiin ehkäisymenetelmä, johon sterilointilain mukaan voitiin ryhtyä, mikäli voitiin olettaa syntyvien lasten olevan ”vajaamielisiä” tai alttiita vakavalle sairaudelle tai ruumiinvialle. Myös henkilön sairauden, ”häiriintyneen sieluntoiminnan” tai muun verrattavan syyn aiheuttama kykenemättömyys hoitaa lapsia, huonot elinolosuhteet tai muuten epätavallisen huonot mahdollisuudet hoitaa lasta lueteltiin päteviksi syiksi steriloinnille.²¹¹

Ehkäisyä tuli miettiä hyvissä ajoin ennen seksiä ja seksielämän aloittamista. Tämä koski myös naimisissa olevia nuoria, joita *Nuoripari* (1981) oppaassa kehoitettiin sopimaan yhteisesti ehkäisystä. Tällöin tietenkin kyse oli perhesuunnittelusta, jolloin lasten saaminen pyrittäisiin ajoittamaan

²⁰⁸ Auvinen 1990, s. 225.

²⁰⁹ Turpeinen 1972.

²¹⁰ Väestöliitto 1975.

²¹¹ Väestöliitto 1975; Väestöliitto 1972.

molemmille puolisoille sopivaan ajankohtaan.²¹² Ehkäisyn käyttö oli kuitenkin erityisesti seurustelusuhteissa oli Väestöliiton oppaiden mukaan vastuullinen teko.

”[...]raskaus on aina mahdollinen, ellei ehkäisystä ole huolehdittu. Jos tästä asiasta ei voi keskustella, on paras unohtaa kaikki muukin”. Ehkäisyvälineiden tehosta huolimatta nuoria muistutettiin, että myös ehkäisyvälineiden käyttäjän varmuudella oli merkitystä.²¹³ Väestöliitto pyrki turvaamaan tutkimuksillaan ehkäisyvälineiden luotettavuuden, mutta toimivuuden takaamiseksi näitä välineitä tulisi myös osata ja ylipäätään käyttää.

Perhesuunnittelun tärkeyttä parisuhteessa korostettiin myös armeijasta kotiutuville nuorille miehille oppaassa *Ohi on* (1985). Siviiliin palaaville miehille annettiin ohjeita elämän monilla eri osa-alueilla, kuten työelämästä, koulutuksesta, asunnon hankinnasta, rahankäytöstä, seurustelusta ja perhe-elämästä. Nuoren miehen tuli olla tietoinen erilaisista ehkäisymenetelmistä, sillä ”nykyisellä pillereiden aikakaudellakaan ehkäisy ei ole yksin naisen asia”. Seksissä oli jaetun ilon lisäksi kysymys myös jaetusta vastuusta. Tässä 1980-luvun puolivälissä julkaistussa oppaassa tärkeimmiksi ehkäisykeinoiksi lueteltiin kierukka, ehkäisytabletit ja kondomit, joista vain jälkimmäinen olisi varsinaisesti miehen käyttämä menetelmä. Naisen käyttäessä kierukkaa tai ehkäisytabletteja ei kuitenkaan vastuu siirtyisi yksin naiselle, sillä miehen tuli olla tietoinen näiden toiminnasta ja käytöstä.²¹⁴ Tässä oppaassa ei aiempien oppaiden tapaan kerrottu epäluotettavista menetelmistä kuten keskeytetystä yhdynnästä tai rytmimenetelmästä, vaan keskityttiin nimenomaan luotettaviksi kerrottuihin menetelmiin.

Ehkäisystä tiedottaminen oli tärkeää myös seksitautien leviämisen ehkäisemiseksi. Varmoja tapoja välttää tartunnalta oli Väestöliiton *Sinun on hyvä tietää sukupuolitaudeista!* (1973) pamfletin mukaan kolme: epärealistisena pidetty täydellinen pidättäytyminen seksistä, luonnollisesti hyvä ja yleinen vaihtoehto eli pitäytyminen yhteen kumppaniin sekä sitä oikeaa etsittäessä kondomin käyttäminen. Pamfletissa viimeisen tilanteen kuvailtiinkin olevan varsin yleinen, sillä vaikka suurin osa ihmisistä pitäytyykin yhdessä kumppanissa joutuvat monet etsimään loppuelämänsä kumppania melko kauan.²¹⁵ Vuonna 1973 julkaistussa nuorille jaetussa esitteessä kondomia suositeltiin käytettäväksi jo kumppanin etsintävaiheessa.

Tässä suhteessa yhteiskunnallisten toimijoiden asenteet erosivat selkeästi toisistaan, sillä Väestöliiton aktiivisesti tuottama ehkäisyvalistuksella ei kirkon mukaan ollut vain positiivisia vaikutuksia. Kirkko

²¹² Väestöliitto 1981b.

²¹³ Väestöliitto 1979.

²¹⁴ Väestöliitto 1985a.

²¹⁵ Väestöliitto, 1973.

ei suoranaisesti tiedottanut ehkäisystä. Edelleen ehkäisyvälineiden yleistymisellä nähtiin olevan seurauksia, jotka vaikuttivat kirkon näkemyksiin esimerkiksi nuorten seurustelusuhteista. Positiivinen suhtautuminen ehkäisyvälineisiin 1980-luvulla yhdistettiin nuorten sallivampaan suhtautumiseen seksiin erityisesti avioliiton ulkopuolella. Ehkäisyvälineet poistivat pelkoa ei-toivotuista raskauksista, minkä kirkon toimijat uskoivat johtavan esiaviollisten sukupuolisuhteiden hyväksymiseen.²¹⁶ Seksielämä kuului kirkon mukaan avioliittoon. Avioliitossa kirkko kuitenkin neuvoi vastuullisen perhesuunnittelun käyttämiseen, sillä lasten haluttiin syntyvän aina toivottuina.²¹⁷ Käytännössä paras kirkon suosittama ehkäisymenetelmä ennen avioliittoa olikin seksistä pidättäytyminen. Vaikka naimisissa oleville ehkäisyvälineet takasivat lasten ajoittamisen haluttuun ajankohtaan, koettiin ehkäisyvälineiden heikentävän avioliiton asemaa naimattomien silmissä. Ehkäisyä ei myöskään tullut käyttää mahdollistamaan täysi lapsettomuus. Tuomittaessa irralliset seksisuhteet sekä yleisesti seksi avioliiton ulkopuolella käytännössä tarkoitti, ettei kirkko myöskään hyväksynyt ehkäisyvälineitä nuorison käytössä ennen avioliittoa.

Yhteiskunnalliset arvot vaikuttivat erityisesti Väestöliiton toimintaan 1970-luvulle tultaessa. Ehkäisyvalistusta alettiin jakaa myös nuorille ja ehkäisyvälineiden käyttöön kannustettiin. Kirkko ei ollut yhtä mukautuva. Ehkäisyvälineiden yleistymisen kyllä tunnustettiin ja näillä nähtiin olevan hyväksyttävä paikka suunniteltaessa avioparin lasten saannin ajoittamista. Kuitenkin ehkäisyvälineiden käytön nähtiin vaikuttavan negatiivisesti ihmisten arvoihin ja heikentävän avioliiton asemaa.

4.3 Paheksuttu abortti

Abortintorjuntaa käytännössä harjoittaneet toimijat joutuivat myöntämään epäonnistumisensa, sillä kurinpidolliset toimet eivät olleet johtaneet toivottuihin tuloksiin. 1960-luvulla pääasiallinen abortintorjuntatyötä oli toteutettu Väestöliitossa, joka valtion rahoituksella järjesti perhekasvatusta, ehkäisyvalistusta sekä erityisesti avioliittoneuvolatoimintaa.²¹⁸

Erityisesti koulutetut nuoret, hyvinvointivaltion ammattilaiset ja sivistyneistönaiset vaativat 1960-luvun tasa-arvoliikehähdinnän hengessä aborttioikeuden laajentamista. Lakiuudistus ei näin ollen ollut Suomessa feministisen taistelun tulos kuten muissa maissa. Tärkeiksi perusteluiksi uudelle laille

²¹⁶ Nikolainen 1984, s. 43–44.

²¹⁷ Hietanen et al. 1977, s. 50.

²¹⁸ Helén 1997, s. 223–224.

nostettiin kansanterveydellisiä ja alueellisia näkökohtia sekä äidin ja tulevan lapsen sosiaalisia olosuhteita. Myös naisten henkilökohtainen elämäntilanne otettiin huomioon, mutta tämän määrittelijänä eivät olleet itse naiset vaan lääkärit ja sosiaaliviranomaiset.²¹⁹ Voimassa olleen aborttilain katsottiin loukkaavan yksilön vapautta, sillä naisilla ei ollut oikeutta päättää lisääntymisestään. Tämä pakotti naisia turvautumaan laittomiin keinoihin raskauden keskeyttämiseksi, mikä teki heistä rikollisia.²²⁰

Aborttilaki uudistettiin vuonna 1970, jolloin oikeutta keskeyttää raskaus päivitettiin liberaalimmaksi. Laki salli raskauden keskeytykset sosiaalisin perustein, mutta lakiin ei lailliseksi perusteeksi kirjattu naisten omaa tahtoa. Äidin ja lapsen sosiaalisten olosuhteiden vakavuudesta tuli kahden viranomaisen, lääkärin ja sosiaaliviranomaisen, antaa lausunto. Syyksi ei näin ollen riittänyt naisen oma tulkinta olosuhteistaan, vaan lääkintäviranomaisilla oli valta tulkita, täytyivätkö lainmukaiset edellytykset raskauden keskeytykselle.²²¹ Lääkintöhallituksen ohjeet kuitenkin mahdollistivat monenlaiset perusteet, joilla lääkäreiden oli mahdollisuus myöntää abortti.²²²

Uudessa aborttilaissa huomioitiin monenlaiset lähtökohdat, elämänvaiheet ja tavoitteet, joihin ei-toivottu raskaus naisten elämässä vaikuttaisi. Yleinen asenneilmapiirin muutos toi esille laittomiin raskauden keskeytyksiin liittyviä luokka- ja sukupuolikonfliktit. Erityisesti nuoret kouluttautuneet naiset toivat esille vallitsevia käsityksiä ja niiden muutoksia avioliitosta, äitiydestä ja aborteista, mutta todellisuudessa kyse oli suhtautumisesta naiseuteen. Suomen lainsäädäntö herätti jopa kansainvälistä keskustelua, sillä se oli selkeästi jäänyt jälkeen muista Pohjoismaista. Poliittisia päätöksiä tarvittiin auttamaan äitiyden ja työn yhteensovittamista ja 1960-luvulla sosiaaliturvaa kehitettiin muun muassa äitiyslomajärjestelmällä. Samalla äitiys kuitenkin haluttiin turvata ja lakiuudistuksen toivottiin vähentävän naisten tarvetta turvautua puoskareihin eli laittomiin sikiönlähdettäjiin.²²³

Kansanterveyslaki edellytti valistustyötä, josta Väestöliitto koki vastuualueekseen abortintorjuntatyön sekä perhesuunnittelusta tiedottamisen.²²⁴ Vuoden 1972 kansanterveyslaki edellytti kunnilta terveysneuvonnan ylläpitämistä, johon luettiin kansanterveydellinen valistustyö ja raskauden ehkäisyneuvonta siihen sisältyen.²²⁵ Laissa ei eritelty valistustyötä koskien raskauden

²¹⁹ Nätkin 1997, s. 117.

²²⁰ Helén 2003, s. 245.

²²¹ Nätkin 1997, s. 117–118.

²²² Helén 2003, s. 246.

²²³ Nätkin 1997, s. 117–122.

²²⁴ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1973.

²²⁵ Finlex, 66/1972.

keskeytyksiä, mutta Väestöliitossa abortintorjuntatyön katsottiin kuuluvan kansanterveydelliseen valistustyöhön.

Opiskelijat olivat vaatineet Ylioppilaslehden ja Medisiinarin seksuaaliluvuissa sukupuolivalistusta kouluihin, perhesuunnittelutoiminnan edistämistä sekä aborttilakia koskevan lainsäädännön uudistamista. Näistä keskusteluista raportoitiin muun muassa Iltasanomissa ja Apulehdessä.²²⁶

Erityisesti sosiaalisten ongelmien ja sukupuolten välisten suhteiden jännitteet olivat kasvattaneet laittomien raskauden keskeytysten määrää. Neuvoloista apua pyytäneitä naisia holhottiin ja esimerkiksi miesten alkoholinkäytön perheelle aiheuttamia ongelmia yritettiin vierittää naisten käyttäytymisen syyksi. Väestöliiton julkaisemassa *Avoliitto ja lääkäri* -lehdessä²²⁷ käytiinkin 1960-luvulla kiihvasta keskustelua naisten sosiaalisesta ja alueellisesta epätasa-arvoisuudesta, jota aiheuttivat niin väestöpoliittisten tavoitteiden ja uuden työssäkävyn naisen yhteensopimattomuus sekä tähän liittyvä naisten valinnanvapaus.²²⁸

Väestöliitto ei kannattanut 1960-luvulla aborttiin oikeuttavien syiden lieventämistä, mutta liitossa nähtiin tarve yhtenäistää lakia muiden Pohjoismaiden mukaiseksi. Kantaa perusteltiin kannattamalla ehkäisyvälineiden saatavuuden parantamista, mikä vähentäisi tarvetta aborteille. Lopulta Väestöliitto kuitenkin puolsi aborttilakikomitean mietintöä uudesta laista vain kolmea poikkeusta lukuun ottamatta. Aborttiin oikeuttavan 40 vuoden yläikärajan sijaan liitossa olisi toivottu aborttioikeuden koskevan naisia, jotka olivat jo synnyttäneet viisi lasta. Tämän lisäksi abortinmyöntämisen määräajaksi oli asetettu 16 viikkoa olisi laskettu 12 raskausviikkoon, kuten muissakin maissa. Toive toteutui vuoden 1978 lakiuudistuksessa. Lopuksi Väestöliitto toivoi raskaudenkeskeyttämistä koskevan lain sijoitettavan terveyden- ja sairaanhoitolakien joukkoon eikä rikosoikeuden piiriin. Myös tämä ehdotus toteutettiin seuraavalla vuosikymmenellä.²²⁹

Lakiuudistuksen jälkeen raskauden keskeytyksien määrä nousi odotetusti. Vaikka Väestöliitossa aborttien määrän arveltiin laskevan korkeimmista luvuistaan, koettiin määrän olevan kuitenkin elävänä syntyneiden lasten määrään nähden niin korkea, että määrää tulisi pyrkiä laskemaan myös sosiaalipoliittisilla keinoilla. Äitien ja kansanterveyden kannalta olisi pyrittävä ehkäisemään, ettei aborttia käytettäisi ehkäisykeinona. Lisäksi väestötilanteeseen vaikuttaviksi tekijöiksi mainittiin muuttoliikenteen aiheuttamat asutuskeskusten ruuhkautuminen ja työpaikkojen puute, eli

²²⁶ Ritamies 2006, s. 228.

²²⁷ Vuodesta 1966 vuoteen 1972 Lääkäri ja yhteiskunta -lehti.

²²⁸ Nätkin 1997, s. 132–133.

²²⁹ Auvinen 1991, s. 230–231.

elinkeinoelämän keskittyminen Uudellemaalle ja sen mukanaan tuomat ongelmat. Vuoden 1970 lakimuutos mahdollisti abortille laajat perusteet, mikä lisäsi voimakkaasti laillisten aborttien määrää. Ehkäisymenetelmien odotettiin kuitenkin ennalta ehkäisevän tarvetta ei-toivotuille raskauksille. Väestöliitossa uskottiin, että takaamalla ensimmäisten lasten syntymisen toivottuina voitaisiin vaikuttaa myös perheiden lopulliseen lapsilukuun.²³⁰ Väestöliiton toimintasuunnitelmissa yhtenä merkittävänä toiminnan tavoitteena olikin keskittyä perhesuunnittelua ja abortintorjuntaa koskevien esitteiden, kirjasten ja opaslehtisten julkaisemiseen 1970-luvun alkupuolella. Tavoite säilyi suunnitelmissa aina vuoteen 1977 asti.²³¹ Abortintorjuntatyötä oli toteutettu Väestöliiton neuvoloissa esimerkiksi suostuttelemalla aborttia hakeneita naisia synnyttämään lapsi sekä käyttämään väestö- ja perhepoliittisia tukitoimia.²³² Tämä näkyi konkreettisesti pyrkimyksellä lisätä tietoa ehkäisyvälineistä, sillä ehkäisyvalistuksella pyrittiin vähentämään tarvetta raskauksien keskeyttämiselle.

Väestöliitto kuitenkin antoi tietoa myös raskauden keskeyttämisestä ehkäisyvalistuksen yhteydessä. Oppaassa *Useimmat meistä syntyvät sattumalta* (1975) kerrottiin aborttilainsäädännöstä sekä raskauden keskeyttämiseen kuuluvista toimenpiteistä. Raskauden keskeyttämisen kerrottiin maksavan hakijalle 100 markkaa, kun taas yhteiskunnalle maksettavaa tuli 1000 markkaa. Samassa yhteydessä muistutettiin sukupuoliyhdyntään ryhtyvien vastuusta, sillä ehkäisyvälineiden hyvän saatavuuden takia yhdenkään suomalaisen ei ole pakko turvautua aborttiin.²³³

Abortintorjuntatyön tehokkuutta sekä liiton suhtautumista raskauksien keskeytyksiin mietittiin vuoden 1978 toimintasuunnitelmassa. Abortintorjuntatyö poistuikin Väestöliiton toimintasuunnitelmista eikä liitto nimennyt tätä enää yhdeksi työnsä muodoksi.²³⁴ Väestöliiton perhesuunnittelua koskevana tavoitteena kuitenkin oli edelleen 1980-luvulla, että jokainen lapsi syntyisi toivottuna. Samalla raskauden keskeytysten määrä haluttiin pitää mahdollisimman pienenä.

*”Onnellisinta olisi, että lapsi syntyisi molempien vanhempien toivomana. Aina ei kuitenkaan kaikki suju suunnitelmien mukaan [...] On hyvä muistaa, että vaikka raskautta ei olisikaan vielä suunniteltu, on odotusaika niin pitkä, että sen kuluessa useimmiten kypsyy ajatukseen lapsesta ja alkaa odottaa ja toivoa hänen syntymäänsä”.*²³⁵

²³⁰ Väestöliiton väestöpoliittisen työryhmän raportti, 1973.

²³¹ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1974; Väestöliiton toimintasuunnitelma 1977.

²³² Nätkin 1997, s. 127.

²³³ Väestöliitto 1975.

²³⁴ Väestöliiton toimintasuunnitelma 1979.

²³⁵ Väestöliitto 1982b.

Edellä mainittu ote Väestöliiton oppaasta vuodelta 1982 heijasteli kuitenkin edelleen abortintorjuntatyöhön kuulunutta suostuttelua pitää lapsi. Suunnittelemattoman raskauden ensi alkuun aiheuttamia tunteita ja ajatuksia vähäteltiin yleisinä ja raskauden edetessä muuttuvina.

Kirkko otti vahvasti kantaa aborttilainsäädännön suuntauksiin 1970–1980-lukujen vaihteessa. Vuonna 1980 kirkolliskokous käsitteli laajasti suhtautumistaan aborttikysymykseen. Taustalla olivat Oulun hiippakuntakokouksen sekä Kuopion hiippakuntakokouksen aloitteet koskien raskauden keskeyttämistä. Oulun hiippakuntakokouksen aloitteessa n:o 2/1980 esitettiin, että kirkon tulisi kiinnittää huomiota opetuksessaan Jumalan sanan mukaiseen selkeyteen raskauden keskeytyksien suhteen. Samalla kirkon tulisi pyrkiä vaikuttamaan yhteiskunnassa selvittämällä ja korjaamalla aborttiin johtavia epäkohtia. Huomio näin ollen painottui kirkon yleisen kannan selkeyttämiseen. Oulun hiippakuntakokous oli huolissaan myös abortteja toteuttavasta henkilökunnasta, ja halusi kirkon pyrkivän muuttamaan aborttilakia niin, etteivät lääkärit ja muu sairaalahenkilökunta joutuisi toimimaan lain vaatimuksesta omaatuntoaan vastaan. Kuopion hiippakuntakokous lähestyi raskauden keskeytyksiä toisesta näkökulmasta. Aloitteessaan n:o 1/1980 esitettiin, että kirkolliskokous pyrki vaikuttamaan aborttilainsäädännön muuttamiseen osoittamalla valtiovallalle lain epäkohdat. Samalla perhepoliittisia toimenpiteitä tulisi tehostaa synnyttävien äitien aseman tukemiseksi ja monilapsisten perheiden toimeentulon parantamiseksi.²³⁶ Näiden aloitteiden pohjalta perustevaliokunta valmisteli kirkolliskokoukselle perustellun toimintasuunnitelman, jonka avulla kirkko pyrki vaikuttamaan aborttien myöntämiseen.

Perustevaliokunta tarkasteli mietinnössään aborttilakiuudistuksen merkityksiä monipuolisesti rakentaessaan kirkolliskokoukselle ehdotusta tarpeellisista toimista. Vuoden 1970 lakiuudistuksen nähtiin ilmentävän selkeää muutosta suhtautumisessa abortteihin. Uuden lain perimmäisen tarkoituksen nähtiin toteutuvan, sillä sosiaalisten perusteiden salliminen vähensi huomattavasti laittomien ja vaarallisten aborttien määrää. Samalla uudistus paransi yhtäläisten mahdollisuuksien luomista eri naisryhmille. Kuitenkin valiokunta peilasi aborttilain muotoutumista omien sanojensa mukaan laajempaa taustaa vasten, sillä 1960-lukua kuvailtiin Suomessa liberalisoitumisen ajaksi. Yhteiskunnassa ilmenneitä arvoja pyrittiin radikaalisti muuttamaan, ja aborttien saamisen helpottuminen yhdistettiin muihin problemaattisiksi kuvailtuihin ilmiöihin, kuten avioerojen lisääntymiseen, alkoholipolitiikan väljentymiseen sekä väkivaltaisuuden kasvuun. Lakimuutoksen myötä raskauden keskeytysten määrä kasvoi selkeästi 1970-luvun alussa ja suuri osa myönnettiin

²³⁶ Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

sosiaalisten syiden perusteella.²³⁷ Erityisesti sosiaalisten syiden korostuminen aborttien myöntämisperusteena pidettiin kirkossa negatiivisena kehityssuuntana.

Kirkon kanta heijasteli pelkoa seksuaalimoraalin höltymisestä sekä siveellisyyden arvostuksen katoamisesta. Naisasianaiset, erityisesti säätyläis- ja porvarinaiset, alkoivat 1900-luvun alussa hyödyntää siveellisyyden käsitettä taistellessaan naisten äänioikeudesta. Naiset pyrkivät teksteissään antamaan käsitteelle normatiivisen sisällön, joka otti vaikutteita naisten arvoja määrittäneistä kristinuskosta ja perinteisistä tavoista. Siveys pyrittiin pelkämään jo naisten keskuudessa yhdistämään oikeanlaiseen seksuaalimoraaliin, äitiyteen sekä yhteiskunnalliseen äitiyteen²³⁸. Siveellisyys termiä käytettiin myös määrittelemään hyvän naiskansalaisen rajoja. Termin käyttö sukupuolimoraalia ja seksuaalisuutta koskevassa merkityksessä toimi tehokkaana erottelujen ja hierarkioiden tekemisen välineenä.²³⁹ Naisasianaisten tekstejä analysoineen Anna Elomäen tulkinnoista voidaan päätellä, että naiset itse vaikuttivat siveellisyys-termin käyttöön ja määrittelyyn suomalaisessa yhteiskunnassa, jolloin siveys liitettiin vahvasti käsitykseen hyvästä naisesta, jota määritteli myös hänen seksuaalinen käyttäytymisensä. Vaikka kirkon toimijat eivät käyttäneet enää 1970–1980-luvuilla siveellisyyden käsitettä korostamaan ihanteellisena pitämäänsä seksuaalista käyttäytymistä, oli moraalikäsitöksissä havaittavissa siveellisyyden jälkeensä jättämä perintö.

Valta äidin ja tulevan lapsen sosiaalisten olosuhteiden määrittelystä säilyi lääkäreillä ja sosiaaliviranomaisilla. Uusi sosiaalinen peruste raskauden keskeyttämiselle kuitenkin mahdollisti aikaisempaa paremmin sosiaalisten ja psykologisten näkökohtien huomioimisen. Toimenpiteen anomiseen ja myöntämiseen liittyvät käytännöt säilytettiin samana, mutta lääketieteellisten syiden rinnalle lisättiin perheen olosuhteet, taloudellinen tilanne, lapsen vaikutukset työntekoon ja opiskeluun sekä lapsen isään ja puolisoon liittyvät seikat. Muita raskauden keskeyttämiseen oikeuttavia tekijöitä olivat ikä, kypsymättömyys, sairaus tai vamma sekä päihteiden väärinkäyttö, irtolaisuus, rikollisuus tai muu epäsosiaalisuus.²⁴⁰

Perustevaliokunta pyrki mietinnössään selkeästi määrittelemään kirkon suhtautumisen raskauden keskeytyksiin. Aborttien hyväksyminen tarkoittaisi valiokunnan mukaan aborttia hakevan henkilön tulevaisuudensuunnitelmien arvioimisen syntymättömän lapsen elämää arvokkaammaksi, mikä muun muassa heikensi elämän kunnioittamista.²⁴¹

²³⁷ Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

²³⁸ Kts. esim. Elomäki s. 145.

²³⁹ Elomäki 2011. s. 137–145.

²⁴⁰ Helén 1997, s. 224–225.

²⁴¹ Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

”Kristillinen kirkko on kautta aikojen katsonut, että syntymätöntä elämää on suojeltava. Kristilliseltä kannalta on selviö, ettei naisella tai pariskunnalla ole oikeutta yksin ratkaista syntymättömän elämän kohtaloa. Asianomaiset tarvitsevat toisten – myös kirkon ja koko yhteiskunnan – tukea näissä ongelmatilanteissaan. On perusteltua myös edellyttää, että sikiölläkin on lainsäädännössä huomioon otettava oikeusturva. Abortissahan väkivalta kohdistuu kaikkein heikoimpaan.”²⁴²

Huolimatta erilaisista näkökulmista - uskonnollisista, moraalisisista ja taloudellissosiaalisista – yleistettiin jokaisen abortin olevan ei-toivottu hätäratkaisu. Perustevaliokunta totesi aborttilainsäädännön ja sen soveltamiskäytännön olevan ristiriidassa kristillisen uskon ja ihmiskäsityksen sekä ”varsin laajan” kansalaismielipiteen kanssa. Vuoden 1978 lakimuutos, joka lyhensi aborttien myöntämisaikaa 12 raskausviikkoon nähtiin kirkon edustajien puolesta positiivisena kehityssuuntana.²⁴³ Lain nähtiin antavan liian paljon valtaa yksilölle sosiaalisten syiden muodossa. Valiokunta päätyi ehdottamaan neljänlaisia toimenpiteitä, joita kirkolliskokous voisi Oulun ja Kuopion hiippakuntien aloitteita koskevien asioiden parantamiseksi tehdä.

Kirkolliskokouksen eri tahoille lähettämistä kirjeistä käy ilmi, että valiokunnan ehdotukset myös toteutettiin. Ensimmäinen kehoitus lähetettiin tuomiokapituleille sekä kirkon kasvatus- ja sielunhoitotyötä tutkiville ja suunnitteleville toimikunnille, kuten perheasiaintoimikunnalle. Näiden tahojen tuli entistä enemmän tähdentää kirkon opetustoiminnassa ja sielunhoitotyössä ”ihmisen vastuuta läheisistään, elämäkunnioittamisesta ja niin äitiyden kuin jokaisen ihmisyksilön arvoa”. Näiden tuli koskea suhtautumista myös syntymättömään elämään. Erityisesti perheasiaintoimikunnan ja Palvelevan Puhelimen johtokunnan tehtäväksi osoitettiin jo olemassa olleiden toimintamuotojen lisäksi perustaa palvelupisteitä, joissa raskauden keskeyttämistä harkitsevat ihmiset voisivat keskustella ja neuvotella seurakuntien edustajien ja asiantuntijoiden kanssa eri näkökulmista. Joissain tapauksissa adoptio nähtiin hyvänä mahdollisuutena abortin välttämiseksi, mistä tulisi tiedottaa näissä uusissa palvelupisteissä sekä jo olemassa olleissa perheneuvonnan keskuksissa Perheasiaintoimikunta päätti sisällyttää aborttiongelmia koskevien auttamiskysymysten sijoittamisen Palvelevan Puhelimen koulutusohjelmaan muun muassa erityisseminaarein ja koulutusohjelmin, jotta kaikkien auttamistyöhön osallistuvien henkilöiden valmius kohdata aborttiongelmia pohtiva henkilö lisääntyisi. Samalla päätettiin perheasiaintoimikunnan koordinoimana toimittaa aborttiasiaa koskevaa kirjallista koulutusaineistoa, joka mahdollistaisi yleistietouden levittämisen.²⁴⁴

²⁴² Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

²⁴³ Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

²⁴⁴ Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

Toisena kirkolliskokous pyysi piispainkokousta jouduttamaan kristillistä avioliitto- ja seksuaalietiikkaa koskevan selvityksen valmistumista.²⁴⁵ Selvityksen pohjalta julkaistiin vuonna 1984 kirjanen nimeltä *Kasvamaan yhdessä, piispojen puheenvuoro perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä*, jonka tarkoitus oli auttaa kirkon työntekijöitä ja jäseniä etsimään vastauksia uskon pohjalta ajankohtaisiin kysymyksiin.²⁴⁶

Piispojen puheenvuorossaan perhe- ja seksuaalietiikasta kiteytettiin kirkon kanta raskauksien keskeyttämisestä. Koska inhimillisellä elämällä on aina oikeus kasvaa täyteen inhimillisyyteen, on sen kasvuun puuttuminen vakava rikos. Yhteiskunnalla nähtiin olevan suuri vastuu ja velvollisuus käyttää ratkaisuvalltaa, sillä vain yhteiskunnalla olisi oikeus päättää tai antaa lupa ”inhimillisen elämän tuhoamiselle”. Tämä oikeus koski kuitenkin vain pakkovalintatilanteita²⁴⁷, eikä yhteiskunta saisi asettua elämän yläpuolelle. Aborttiin perusteltuina syinä pidettiin esimerkiksi lapsen vajaamielisyyttä, vakavaa vammaa tai sairautta. Kuitenkaan kirkko ei hyväksynyt aborttia käytettävän ”rodunjalostusmenetelmänä”, jolla yhteiskunta pyrki vaikuttamaan väestön laatuun.²⁴⁸

*”Raskaudenkeskeytyksissä tapahtuva Jumalan luoman inhimillisen elämän tuhoaminen on niin vakava asia, ettei ketään, joka tällaisen tilanteen eteen joutuu, saa jättää yksin ilman tukea, ei harkintavaiheessa eikä sen jälkeen, oli sitten kysymys abortinteon jälkiseurauksista tai uuden ihmisen vastaanottamisesta ja kasvuun saattamisesta.”*²⁴⁹

Myös piispat halusivat painottaa yhteiskunnan vastuuta ja velvollisuutta osana naisten päätöstä raskauden keskeyttämisestä. Erityistä huolta kannettiin siitä, että aviomies tai kumppani, sukulaiset, työnantaja, lääkäri tai sosiaaliviranomainen painostaisivat naisia abortin tekemiseen. Tämä rikkoisi ”naisten ruumiissaan syntyneen elämän varjelemiseen ja omaan ruumiilliseen koskemattomuuteensa” liittyvää oikeutta vastaan. Naisen oikeus omaan ruumiilliseen koskemattomuuteensa kuvattiin ehdottomaksi, mutta raskauden keskeyttämisestä nainen voi päättää vain yhteiskunnan määrittämässä rajoissa. Naisten tulisikin saada kaikki mahdollinen tieto ja tuki päätöksensä turvaksi. Tällä tiedolla viitattiin esimerkiksi abortin jälkeisen pitkäaikaisen masennuksen mahdollisuuteen, josta ”ilmeisesti” joidenkin naisten kuvattiin selviävän kuitenkin yllättävän helposti. Myös adoption mahdollisuudesta olisi saatava tietoa. Kirkon tuli panostaan perheneuvontansa kriisivalmiuteen, jotta jokainen aborttia harkitseva pääsisi välittömästi keskusteluyhteyteen asiantuntijan kanssa. Suurimpina syinä raskauden

²⁴⁵ Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

²⁴⁶ Nikolainen 1984.

²⁴⁷ Elämän tuhoaminen olisi oikeutettua vain, jos joidenkin toisten elämä olisi uhattuna. Sama koski tilannetta, jossa aiheutuva kärsimys olisi täysin kohtuuton syntyvälle elämälle.

²⁴⁸ Nikolainen 1984, s. 64–71.

²⁴⁹ Nikolainen 1984, s. 71.

keskeytyksille kirkon toimijat näkivät 1980-luvun puolivälissä seksuaalikasvatuksen puutteen ja epävakaat kotiolot, jotka johtivat vastuuttomiin sukupuolisuhteisiin.²⁵⁰ Kirkon tarjoaman tuen ja keskusteluavun tarkoituksena olikin saada naiset pyörtämään päätöksensä keskeyttää alkanut raskaus.

Neuvolatoiminta ja lääkärien harjoittama kontrolli aborttien myöntämisessä olivat vakiintuneet jo ennen 1970-lukua. Terveystieteiden ammattilaiset eivät kuitenkaan olleet kyenneet määrittelemään ja käytännön työssään noudattamaan yhtenäisiä myöntämiskriteerejä raskauden keskeyttämiselle. Lääkärit antoivat henkilökohtaisten mielipiteidensä vaikuttaa lääketieteellisten ja sosiaalisten syiden tulkintaan, mikä oli tehnyt lääkärikurista hajanaisen. Naisten olosuhteiden tulkitseminen antoi lääkäreille vallan päättää, kenelle lupa raskauden keskeyttämiseen myönnettiin.²⁵¹ Lakiuudistus ei poistanut lääkäreiden ja sosiaalityöntekijöiden valtaa määrittellä, olivatko aborttia hakeneiden naisten olosuhteet riittävä peruste raskauden keskeyttämiselle lain mukaan.

Kirkolliskokous myös päätti, että aborttien myöntämiskäytäntöön voitaisiin vaikuttaa ilman lakimuutoksia. Lääkintöhallitukselle osoitetussa kirjeessä esitettiin, että lain säännöstä, jonka mukaan naisen tai hänen perheensä elämänolot ja olosuhteet huomioon ottaen lapsen synnyttäminen ja hoito olisivat huomattava rasitus, ei pitäisi soveltaa perusteena raskauden keskeyttämiselle vallitsevan käytännön mukaisesti. Kirkolliskokous pyysi lääkintöhallitusta painottamaan ohjeistuksessaan ja määräyksissään länsimaisen lääkärietiikan mukaista elämän säilyttämisen periaatetta entistä enemmän. Lääkintöhallitukselle osoitetussa kirjeessä pyydettiin myös rohkaisemaan naisia ottamaan vastaan alkaneen elämän ja ohjaamaan toimivaltansa puitteissa aborttien myöntämistä siten, että vain todella suuret vaikeudet lapsen synnyttämisestä ja hoidosta aiheutuvana huomattavana rasituksena otettaisiin huomioon. Samalla lääkintöhallituksen toivottiin vaikutusvallallaan mahdollistavan terveydenhoitohenkilöstölle mahdollisuuden kieltäytyä osallistumasta abortin suorittamiseen silloin, kun se on ristiriidassa asianomaisen henkilön vakaumuksen kanssa.²⁵²

Kirkolliskokous näin ollen pyysi lääkintöhallitusta ohjeistamaan hoitohenkilökuntaa niin, että aborttia harkitsevia ja hakevia naisia suostuteltaisiin luopumaan halustaan keskeyttää alkanut raskaus sekä abortteja myönnettäessä sivuuttamaan laissa määriteltyjä, erityisesti sosiaalisia, perusteita raskauden keskeyttämiselle. Tämän voidaan katsoa tarkoittaneen, että kirkon toimijat arvottivat kristilliseen uskoon nojaavan moraalikäsitteen olevan yksilön lailla turvattujen oikeuksien yläpuolella.

²⁵⁰ Nikolainen 1984, s. 64–71.

²⁵¹ Helén 1997, s. 224.

²⁵² Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

Aborttilaissa olisi perustevaliokunnan mukaan ollut edelleen tiukentamisen varaa eikä kirkolliskokous katsonut vuonna 1978 tehdyn lakimuutoksen kuitenkaan korjanneen aborttilanteessa näkemiään epäkohtia. Neljäs kirjeen saanut taho olikin valtioneuvosto, jolle kirkolliskokous kirjasi kolme pyyntöä. Kannustaakseen naisia ja perheitä luopumaan aikeista keskeyttää raskauksia, kirkko toivoi yhteiskunnan jatkavan tuen tarjoamista lapsiperheille ja yksinhuoltajille perhe- ja veropoliittisten uudistusten avulla. Kirkolliskokous esitti myös terveydenhoitohenkilökunnalle lain turvaamaa oikeutta kieltäytyä osallistumasta abortin suorittamiseen omaan henkilökohtaiseen vakaumukseen vedoten. Kolmanneksi kirkolliskokous esitti aborttilain muuttamista niin, että raskauden keskeytykset sallittaisiin vain ensisijaisesti naisen tai odotettavissa olevan lapsen terveyden ollessa vaarassa tai vain pakottavissa poikkeustapauksissa.²⁵³

Kaksi viimeksi mainittua kohtaa antaisivat toteutuessaan lainmukaisen suojan myös lääkintöhallitukselle suunnatuille toiveille. Kirkolliskokouksen valtioneuvostolle ja lääkintöhallitukselle osoittamat kirjeet sisälsivät hyvin samanlaisia toiveita. Tavoitteena oli saada lääkintöhallitus tukemaan kirkolliskokouksen kantaa, mutta samalla kirkko yllytti hoitohenkilökuntaa muuttamaan vallitsevaa käytäntöä huolimatta siitä, tehtäisiinkö toivottuja muutoksia aborttilakiin. Kirkolliskokouksen linjaukset olivat myös ristiriitaisia, sillä yhteiskunnan tuli rajoittaa yksilön lailla turvattua oikeutta ja tarvetta raskauden keskeyttämiseen, mutta toisille yksilöille kirkko olisi suonut lain tarjoaman suojan kieltäytyä aborttien suorittamisesta uskon puitteissa. Kirkko halusikin maallisten lakien turvaavan kristilliselle uskolle auktoriteetin aseman, joka olisi kuitenkin samalla eriarvoistanut yksilöitä.

Kirkolliskokous toimi perustevaliokunnan mietinnön pohjalta noudattaen valiokunnan ehdottamia toimenpiteitä. Kuitenkin valiokunnassa oli jäseniä, joiden mielestä ehdotus ei ollut tarpeeksi jyrkkä. Valiokunnan jäsen Erkki Reinikainen jätti mietinnöstä eriävän mielipiteen, sillä hänen mukaansa perustevaliokunnan mietintö ei ollut tarpeeksi perinpohjaisesti selvittänyt kristinuskon kantaa abortteihin eikä tuonut tarpeeksi painokkaasti esille ihmisoikeuksien uskonnollisia ja eettisiä perusteita. Reinikainen totesi hiippakuntien aloitteiden korostavan vuoden 1970 aborttilakia yksiselitteisesti Jumalan sanan vastaisena. Kirkko ei myöskään ollut vastustanut tai tuonut kantaansa esille kyseisen lain syntyvaiheessa, vaan sosiaalisia syitä abortille oli pidetty jopa oikeutettuna ”arvovaltaiselta taholta”. Reinikainen toi esille keinotekoisien raskauden keskeyttämisen olevan lääkärin etiikan vastainen Hippokrateen valaa sekä Geneven julistusta (Maailman lääkäriliiton julistuksen) siteeraten. Toinen aborttilain ristiriita koski kansainvälisiä sopimuksia, joissa oli

²⁵³ Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

sitouduttu kunnioittamaan uskonnon ja omantunnon vapautta. Aborttilain katsottiin velvoittavan kansalaisia, tässä yhteydessä hoitotyötä tekeviä, kristillisen vakaumuksen vastaiseen toimintaan. Reinikainen ehdotti kirkolliskokouksen valtioneuvostolle osoitettuun kirjeeseen muutosta, jotta ”raskauden keskeyttämisen perusteluiksi tulisivat vain äidin ja odotettavissa olevan lapsen elämää totaalaisesti kunnioittavat lääketieteelliset indikaattorit”.²⁵⁴ Reinikainen käytännössä ehdotti, että kirkko olisi pyrkinyt kokonaisuudessaan kumoamaan vuoden 1970 aborttilakiuudistuksen. Lopullisessa valtioneuvostolle osoitetussa kirjeessä kuitenkin mainittiin myös ”pakottavat poikkeustapaukset”.

Rippikoulun opetus noudatteli pitkälti perustevaliokunnan ja piispojen puheenvuoron mukaista kantaa raskauden keskeytyksistä. Rippikoulun oppikirjoissa tiedotettiin selväsanaisesti seurustelun säännöistä, jotta nuorista kasvaisi vastuullisia aikuisia. Seksi ennen avioliittoa voisi altistaa ei-toivotuille seuraamuksille, kuten raskaaksi tulemiselle. Abortin käsitteleminen painottui erityisesti siihen, ettei yksilöllä ollut oikeutta ”elämän tuhoamiseen”. Abortti yhdistettiin tappamiseen liittyvään problematiikkaan. *Tunnetko tien?* (1978) oppikirjassa keinotekoista raskauden keskeyttämistä kehoitettiin pohtimaan muun muassa sitaatin avulla, jossa abortti kuvattiin toisen ihmisen murhaamisena. Samalla tämä yhteiskunnan raakuutta kuvaava teko tekisi itse tekijästä raajarikon.²⁵⁵ Myös *Tälle perustalle* (1984) oppikirja sisälsi pohdintatehtävän liittyen kymmeneen käskyyn, jossa esimerkkinä käytettiin Raamatun tarinaa kuningas Herodeksesta, joka toteutti laajan lastenmurhan kuultuaan Jeesuksen syntymästä. Rippikoululaisten tuli miettiä ”miten tänään surmataa kaikkein avuttomimpia ihmisiä”.²⁵⁶ Vaikka raskauden keskeyttämistä ei oppikirjoissa käsitelty laajemmin, suunnattiin rippikoululaisia käsittelemään raskauksien keskeytystä jyrkän kielteiseen sävyyn. Abortti yhdistettiin Raamatun viidenteen käskyyn, joka kielsi toisen ihmisen tappamisen.

Rippikoulunuorille painotettiin, että kristittyjen tuli henkilökohtaisessa elämässään toimia kristillisen uskon mukaan. *Uskon aapiskirjassa* (1984) nuoria kehoitettiin pohtimaan, saako aborttiin turvautua välttääkseen hankaluuksia. Kyse oli valinnasta oikean ja väärän välillä. Kaikkien kristittyjen suhde ei ollut aborttikysymyksessä yhdenmukainen, sillä joskus erehtyessään ihminen ”eristi uskon yhteiselämää koskevien ratkaisujen ulkopuolelle”.²⁵⁷ Ihmisen tuli siis muistaa toimia korkeamman auktoriteetin eli uskon mukaan huolimatta siitä, että päätös voisi vaikeuttaa omaa elämää.

²⁵⁴ Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

²⁵⁵ Junkkaala 1978, s. 35.

²⁵⁶ Korpinen 1984, s. 56.

²⁵⁷ Vuorinen 1984, s. 87.

Rippikoulunuorille ei oppikirjojen sivuilla kerrottu aborteista paljoa, mutta viesti oli selkeä. Raskauden keskeyttäminen oli väärin, eikä yksilön tulisi tähän pyrkiä.

Sukupuolisuhteiden ihanteet

Neuvoessaan nuoria ja aikuisuuden kynnyksen jo yli astuneita suomalaisia pyrkivät Väestöliitto ja kirkko ylläpitämään ihanteita sukupuolista, seksuaalisuudesta, parisuhteista ja perheistä. Vaikka näiden toimijoiden valistustyössä oli nähtävillä selkeä jako omiin toiminnan painopisteisiin, oli molemmilla oma näkemyksensä kaikista tässä tutkimuksessa käsitellyistä teemoista. Valistustoiminnassa käytetty lähestymistapa oli myös hyvin samankaltainen, sillä sekä Väestöliiton että kirkon neuvontatyö oli 1970–1980-luvuilla selkeän ongelmalähtöinen. Elämän osa-alueita ja tilanteita käsiteltiin tarjoamalla ratkaisuja, rauhoittelua tai pelottelua yleisiksi todettuihin ongelmiin. Tarkoituksena oli joko normalisoida tai ”mustamaalata” tiettyjä aikakaudelle tyypillisiksi nousseita tapoja olla ja elää. Ongelmalähtöinen lähestymistapa nuorisoa kohtaan on noussut esille myös aiemmissa tutkimuksessa, kuten Sinikka Aapolan tulkinnoissa aikakauden nuorisosta.

Sekä Väestöliiton että kirkon yksi suurimmista tavoitteista oli parantaa suomalaisten keskustelutaitoja ja puheyhteyttä parisuhteissa ja perheen sisällä. Avoimen keskustelun nähtiin voivan ratkaista monet ongelmatilanteet ja siksi myös toiminnassa kehoitettiin panostamaan asioista keskustelemiseen. Keskustelemisellä ajateltiin olevan jopa ongelmia ennaltaehkäisevä voima, sillä jos kumppania valitessa keskusteltaisiin etukäteen avioliiton haaveista ja tavoitteista sekä perheen perustamisesta, ei ongelmia ehkä edes syntyisi. Seurusteleminen nousikin sekä Väestöliiton että kirkon neuvonnassa tärkeäksi avioliittoon tähtääväksi vaiheeksi, joka vaikuttaisi tulevan avioliiton onnistumiseen. Yksilöllä itsellään oli näin ollen vastuu ihanteellisten olosuhteiden toteutumisesta. Kuitenkin tilanteessa, jossa puoliset eivät keskenään löytäisi yhteisymmärrystä, olisi hyvä hakea apua Väestöliiton ja kirkon asiantuntijoilta tai muista yhteiskunnan tarjoamista palveluista. Yhteiskunnalla nähtiin viime kädessä olevan vastuu yksilöiden auttamisesta, jotta ihanteet säilyisivät. Heteroseksuaalisuus näyttäytyi sekä Väestöliiton että kirkon ohjeissa oletusarvoisena neuvottaessa seurustelun, avioliiton ja perhe-elämän normeista. Vaikka tällä ajanjaksolla homoseksuaalisuus poistui niin rikoslaista kuin sairausluokittelusta, olivat rakkaus, parisuhteet ja perhe tarkoitettu vain *normaaleina* pidetyille heteroille.

Kirkon keskeisimpänä ihanteena näyttäytyi avioliitto, jonka asema pyrittiin pelastamaan. Huomio kiinnittyi erityisesti seksuaalisuuden ja seksuaalisen käyttäytymisen kontrolloimiseen, sillä vapaampi suhtautuminen seksiin ennen avioliittoa nähtiin aiheuttavan avioliiton aseman heikkenemisen. Ehkäisyvälineiden tarjoama suoja raskaaksi tulemiselta ja nuorten parien mahdollisuudet muuttaa yhteiseen kotiin jo seurusteluvaiheessa muuttivat suhtautumista avioliittoon, sillä ihmiset eivät enää odottaneet aviollista siunausta toteuttaakseen näitä asioita. Kirkko ei ollut valmis luopumaan kristillisestä sakramentistaan, jonka painotettiin luovan turvallisen alustan perheen perustamiselle. Rippikoulun opetuksessa avioliitosta pyrittiin tekemään synonyymi perheelle. Ihanteen ylläpitäminen heijastui myös siihen, miten kirkko linjasi suhtautumistaan muihin teemoihin. Seksuaalisuuden kontrolloiminen avioliiton aseman korostamiseksi oli tärkeä teema kirkolle läpi tarkastellun ajanjakson. Ihanne seksistä vain avioliitossa olikin kirkolle merkittävä, sillä painotettaessa nuorille näitä seksuaalisuuteen ja seurusteluun liittyviä sääntöjä pyrki kirkko avioliiton avulla säilyttämään myös oman asemansa yhteiskunnallisen moraalin vartijana.

Väestöliiton hallitseva ihanne liittyi niin ikään tasa-painoiseen perhe-elämään ja erityisesti ydinperheideologiaan. Kirkon tavoin liitossa korostettiin avioliiton luovan *turvallisen* ja parhaan perustan perheelle. Avioituneen pariskunnan perheeseen kuului myös biologia lapsia, jotka toisivat elämään korvaamatonta sisältöä. Pelottelu avioliiton ongelmista ja perheen rikkovasta avioerosta korosti ydinperheen jäsenilleen tuomaa turvaa ja onnea. Ihanne heijastui myös vahvasti käsityksiin sukupuolista, sillä vanhemmuus näkyi vahvasti Väestöliiton oppaissa. Perinteinen ihanne naisten luonnollisesta äitiydestä ei kokonaan väistynyt, vaikka liitto halusikin tukea naisten palkkatyön ja äitiyden yhteensovittamista yhteiskunnan tukitoimilla.

Merkittävä ero kirkon ja Väestöliiton ihanteissa liittyi kuitenkin juuri sukupuolirooleihin. Kirkon korostaessa perinteisten sukupuoliroolien säilyttämisen tarvetta, Väestöliitto tuki aikakauden mukaista sukupuolten tasa-arvoistumista kodin piirissä. Erityisesti Väestöliitto kiinnitti huomiota miesten identiteetin rakentumiseen, jossa haluttiin nyt korostaa isyyttä. Väestöliiton oppaissa sukupuoliroolit yhdistettiin selkeästi työhön ja vanhemmuuteen 1980-luvun vaihteessa. Kuvaukset naisista ja miehistä liittyivät joko äidiksi tai isäksi tulemiseen, lasten kasvattamiseen tai kodin ulkopuolella tehtävään työhön. Vuosikymmenen puolivälissä oppaiden sanoma kehittyi sukupuoliroolien tasapuolisuutta korostavaksi ja miesten sekä isien asemaa kodin hoidossa normalisoiviksi. Naisten ansiotyö esitettiin miesten ansiotyöhön rinnastettavaksi. Myös koti-isyys nähtiin vaihtoehtona siinä missä kotiäitiyskin, eikä lasten saamista esitetty vaihtoehtona kummankaan puolison työuralle. Liitto seurasi muuttuvaa yhteiskuntaa ja opasti miehiä panostamaan työuransa lisäksi hyvänä puolisona ja isänä olemiseen. Kuitenkin äitiys näyttäytyi oppaissa naisille

luonnollisena ja dominoivana osana sukupuolista identiteettiä, eikä naisia miesten tavoin opastettu vanhemmuuteen. Edes naisten vakiintuminen kodin ulkopuoliseen työelämään ei näyttänyt horjuttavan äitiyden ihannetta naisten elämäntehtävänä. Myös sukupuolille ominaista käyttäytymistä kuvattiin vahvasti vanhemmuuden kautta. Äidit esitettiin pahoinvoivina, itkuisina ja väsyneinä. Miesten tuli yrittää voittaa hämmennyksensä muuttuvassa perheessä ja yrittää ymmärtää, auttaa ja ottaa aiempaa enemmän vastuuta kodin piiristä, jotta nainen ei jäisi yksin tunteidensa ja kodin askareiden kanssa. Nämä tulokset ovat hyvin samassa linjassa aiempien tutkimusten kanssa, jotka ovat perehtyneet 1970–1980-luvuilla tuotettuihin sukupuolirooleihin ja erityisesti äitiyden käsittämiseen. Muun muassa Ilpo Helénin ja Ritva Nätkinin käsitykset liittyen äitiyteen tukevat tässä esittämiäni tutkimustuloksia.

Tämän tutkielman merkittävin anti uuden tiedon kannalta on syntynyt Väestöliiton ja kirkon materiaalien vertailusta. Aiemmissa tutkimuksissa Väestöliitto on esitetty selkeästi kirkkoa vapaamielisempänä toimijana. Tutkimukseni avulla voidaan kuitenkin todeta, että esimerkiksi seurustelusuhteisiin ja avioliiton ihanteellisuuteen Väestöliitto suhtautui kristillisiä arvoja mukaillen. Vaikka Väestöliitto ohjeissaan tunnusti esiaviollisen seksin, oli ohjeissa havaittavissa perinteisen avioseksin ihanne. Samalla avioliitto näyttäytyi ainoana turvallisena ympäristönä perheen perustamiselle. Vertailemalla näiden toimijoiden valistustoimintaan tuottamaa materiaalia voidaan katsoa, että toimijoiden välinen yhteistyö näkyi myös tuotettujen materiaalien sisällössä. Tämä tutkimustulos tekee myös tarkastelemistani lähteistä merkittäviä.

Väestöliiton liberaali asennoituminen näkyi kuitenkin syntyvyyden suunnittelun suhteen. Vaikka toimintasuunnitelmien mukaan liitossa oltiin huolissaan väestönkehityksestä ja syntyvyyden laskusta, Väestöliitto neuvoi ehkäisyvälineiden käytössä ja kannusti erityisesti esiaviollisen seksin yhteydessä vastuulliseen ehkäisyvälineiden käyttöön. Myös suhtautuminen abortteihin hieman lieveni, vaikka edelleen Väestöliiton mukaan ehkäisyvälineet mahdollistivat jokaiselle lapsen syntymisen toivottuna ja aborttien määrän haluttiin pysyvän mahdollisimman alhaisena. Liitto ei kuitenkaan 1980-luvulle tultaessa puhunut enää abortintorjuntatyöstä. Kirkon suhtautuminen abortteihin ja syntyvyyden suunnitteluun oli selkeästi aggressiivisempi. Rippikoululaisia ohjattiin ajattelemaan raskauden keskeyttämistä heikoimmassa asemassa olevien tappamisena. Kirkon mukaan ihanteellisinta olisi noudattaa kristillisen uskon mukaista moraalialia, joka estäisi nuoria joutumasta tällaisen ratkaisun eteen. Myös ehkäisyn mahdollistaessa nuorille sukupuolimoraalin vastaista käyttäytymistä, ei ehkäisyvalistukselle ollut sijaa rippikoulun oppikirjoissa. Kirkko paheksui pyrkimystä täyteen lapsettomuuteen, mutta avioparien toteuttamaan perheen suunnittelemiseen suhtauduttiin kuitenkin myönteisemmin.

Tutkimukseni perusteella voidaan todeta, etteivät Väestöliitto ja kirkko itse tuottaneet ajanjaksolla uusia ihanteita. Erityisesti kirkko pyrki pitämään kiinni jo olemassa olleista omista ihanteistaan, joiden asema oli alkanut yhteiskunnassa rapistua. Kirkko tarkasteli uudelleen suhtautumistaan moniin tutkielmassa esitettyihin teemoihin, mutta suhtautui silti kielteisesti 1970 ja 1980-luvuilla yleistyneisiin elintapoihin ja ilmiöihin, kuten avoliittoihin, avioeroihin ja raskauden keskeyttämiseen sosiaalisin syin. Kristilliset arvot näkyivät vahvasti myös Väestöliiton toiminnassa. Kuitenkin liitossa oli nähtävillä halua mukautua muuttuvaan yhteiskuntaan, mikä näkyi erityisesti suhtautumisessa sukupuolirooleihin ja esiaviolliseen seksiin. Toimijoiden ihanteet eivät keskenään olleet suorassa ristiriidassa, mutta Väestöliiton suhde sukupuolirooleihin, seksuaalisuuteen ja sukupuolisuhteisiin näyttäytyi jossain määrin kirkkoa liberaalimpana. Tässä tutkielmassa tarkastellut toimijat pyrkivät molemmat joko säilyttämään vanhoja ihanteita tai mukautumaan uusiin jo yhteiskunnassa muovautuviin ihanteisiin. Tutkimustulosteni kautta voidaan nähdä, millaisia arvoja ja käyttäytymismalleja nuorisolta odotettiin 1970–1980-lukujen Suomessa.

Väestöliiton ja kirkon valistustoiminnan tutkiminen osoittaa, että nämä toimijat elivät vahvasti osana suomalaisten arkea ja nuorten kehitystä kohti aikuisuutta. Jatkotutkimusten kannalta voisi olla mielekästä selvittää esimerkiksi kyselytutkimuksella, kuinka vahvasti 1970–1980-luvuilla rippikoulunsa käyneet suomalaiset nuoret kokivat tässä tutkielmassa käytetyn aineiston vaikuttaneen heidän käsityksiinsä seksuaalisuudesta ja sukupuolisuhteista.

Lähteet ja kirjallisuus

I. Alkuperäislähteet

Rippikoulu-uudistuksen kokonaissuunnitelma 1973. Kirkon kasvatusasiainkeskus.

Rippikoulu-uudistuksen kokonaissuunnitelman liite 1. Kirkon kasvatusasiainkeskus, 1973

Rippikoulusuunnitelma 1980.

Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokouksen kirje Valtioneuvostolle avosuhteongelmasta. Turku, 1980. Aloite N:o 25.

Suomen kristillisten yhteisöjen ja kirkkojen kirje Valtioneuvostolle avioliiton aseman parantamiseksi, 1981.

II. Painetut lähteet

Avioliitto-opetusta ja eronneitten vihkimistä koskeva mietintö, Kirkon perheasiaintoimikunta. Helsinki 1972.

Hietanen, Pekka & Kuula, Pentti & Larkio, Mauri & Savolainen, Heli & Päivänsalo, Pentti, *Uskomme: Rippikoulun oppikirja*. Otava: Keuruu, 1977.

Junkkaala, Timo, *Tunnetko tien? Rippikoulun oppikirja*. Kirjaneliö, Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo: Pieksämäki, 1978.

Kirkon kasvatusasiainkeskus, *Tietoja uudesta rippikoulusuunnitelmasta*. 1980.

Kirkon perheasiaintoimikunnan toimintakertomus 1970.

Kirkon perustevaliokunnan mietintö n:o 5a/1980.

Korpinen, Sakari, *Tälle perustalle: Rippikoulun oppi- ja työkirja sekä Vähä katekismus*. WSOY: Juva, 1984.

Nikolainen, Aimo T., *Kasvamaan yhdessä: piispojen puheenvuoro perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä*. Kirjaneliö, Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo: Pieksämäki, 1984.

Sosiaali- ja terveysministeriö, *Perhekasvatustoimikunnan mietintö*. Komiteamietintö 42. Helsinki 1976.

Sosiaali- ja terveysministeriö, *Perhekasvatusta selvittelevän työryhmän muistio*. Työryhmämuistio 1981: 7. Helsinki, 1981.

Turpeinen, Kaisa, *Syntyvyyden säännöstely*. Väestöliitto, Vammalan Kirjapaino Oy, 1972.

Vuorinen, Ilpo, *Uskon aapiskirja rippikoululaiselle*. Kirjapaja; Jyväskylä, 1980. (5. painos.)

Vuorinen, Ilpo, *Uskon aapiskirja rippikoululaiselle*. Kirjapaja; Saarijärvi, 1984. (uudistettu laitos, 5. painos.)

Väestöliiton toimintasuunnitelma, Helsinki, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981–1983, 1982–1984, 1983–1985, 1984–1986.

Väestöliitto, *Avioero*, Väestöliiton perhekasvatussarja julkaisu N: O 4. Helsinki, 1981a. (1. painos)

Väestöliitto, *Kun kasvat mieheksi*. Vammalan kirjapaino Oy, 1979.

Väestöliitto, *Kun kasvat naiseksi*. Vammalan kirjapaino Oy, 1984.

Väestöliitto, *Lapsettomuus ongelmana*. Väestöliiton perhekasvatussarja julkaisu N: O 12. Helsinki, 1986. (1. painos)

Väestöliitto, *Murrosikäinen perheessä*. Väestöliiton perhekasvatussarja julkaisu N:O 7. Helsinki, 1982a. (1. painos)

Väestöliitto, *Nuoripari*. Väestöliiton perhekasvatussarja julkaisu N:O 1. Helsinki, 1981b. (3. painos)

Väestöliitto, *Ohi on*. Länsi-Savo Oy: Mikkeli, 1985a. (4.painos)

Väestöliitto, *Perhe ja työ*. Väestöliiton perhekasvatussarja julkaisu N:O 11. Helsinki, 1985b. (1. painos)

Väestöliitto, *Puhuminen – avioliiton punainen lanka*. Väestöliiton perhekasvatussarja julkaisu N:O 2. Helsinki, 1981c. (3. painos)

Väestöliitto, *Puhuminen – parisuhteen punainen lanka*. Väestöliiton perhekasvatussarja julkaisu N:O 2. Helsinki, 1988. (1. painos)

Väestöliitto, *Sinun on hyvä tietää sukupuolitaudeista!* Forssan Kirjapaino Oy, 1973.

Väestöliitto, *Useimmat meistä syntyvät sattumalta, Väestöliiton tietoa ehkäisystä*. Vammalan Kirjapaino Oy, 1975.

Väestöliitto, *Valmentautuminen vanhemmuuteen*. Väestöliiton perhekasvatussarja julkaisu N:O 3. Helsinki, 1982b. (3. painos)

III. Painamattomat lähteet

Tampereen seurakunta – perheneuvonnan historia

https://tamperenseurakunnat.fi/kirkko_tampereella/seurakuntayhtyma/organisaatio/perheasiain_neuvottelukeskus/perheneuvonnan_historiaa#82a57279

Vuoden 1972 kansanterveyslaki

Finlex, 66/1972.

IV. Kirjallisuus

Aapola, Sinikka, *Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt*. SKS: Helsinki, 1999.

Aapola, Sinikka, Murrosiän lyhyt historia Suomessa. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), *Nuoruuden vuosisata: Suomalaisen nuorison historia*. SKS: Helsinki, 2003.

Auvinen Riitta, Äitiyssuojelusta perhekasvatukseen. Teoksessa: Österlund, Kalle (toim.), *Perheen puolesta: Väestöliitto 1941–1991*. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset: Keuruu 1991.

Bergenheim, Sophy, From Pronatalism to Salvaging Relationships. The Finnish Population and Family Welfare League's conceptions of marriage and divorce, 1951–1988. *Scandinavian Journal History*. 2018, Vol. 43:1, 141–160.

Charpentier, Sari, *Sukupuoliuskko: Valta, sukupuoli ja pyhä avioliitto lesbo- ja homoliittokeskusteluissa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 69. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 2001.

Davis, Natalie Zemon, Sosiaalhistorian haasteet. Suom. Kokkonen, Jyri & Rahikainen, Marjatta. Teoksessa: Rahikainen, Marjatta (toim.), *Matkoja moderniin*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1996.

Elomäki, Anna, Poliitiikan siveellisyys ja siveellisyyden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä. Teoksessa Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. SKS: Helsinki, 2011. 131–152.

Foucault, Michel, *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Gaudeamus: Helsinki, 1998.

Haataja, Marika, *Ohjattuja seksuaalisia nautintoja*. Tampereen yliopisto: Tampere 2019.

Helen, Ilpo, *Äidin elämän politiikka: naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880- luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus: Helsinki, 1997.

Hiilamo, Heikki, *Syntymättömät lapset, Väestökysymys Suomen perhepolitiikassa*. Into Kustannus Oy: Helsinki 2021.

Huotari, Voitto, ”Kirkollinen toiminta toisen maailmansodan jälkeen”. Teoksessa: Heikkilä, Markku & Murtorinne, Eino (toim.), *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Kirjapaja: Helsinki, 1977.

Jarva, Seppo, Näkökulmia rippikoulun opetussuunnitelmaan. Teoksessa: Rissanen, Antero (toim.), *Kartalla, rippikoulutyön käsikirja*. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä, 1998.

Julkunen, Raija, Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa: Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.), *Naisten hyvinvointivaltio*. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä, 1994.

Kaihovirta, Matias & Lintunen, Tiina, Johdanto. Seksuaalisuuden aatteet, normit ja kokemukset työväentutkimuksessa. Teoksessa: Kaihovirta, Matias & Lintunen, Tiina (toim.), *Työväki ja seksi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*: Helsinki, 2021.

Kent, Susan Kingsley, *Gender and history*, Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2012.

Keski-Petäjä, Miina, Lapsia yhteiskunnan talkoisiin – Syntyvyyden ja syntyvyysshuolen historiaa Suomessa. *Tieto & trendit*, Tilastokeskus, 2022.

Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Notkola, Irma-Leena & Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari (toim.), *Suomen väestö*. Gaudeamus: Helsinki, 1994.

Kontula, Osmo, Suomalaisen sukupuolimoraali. Teoksessa: Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (toim.), *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. WSOY: Juva, 1993.

Kulhia, Ali, *Uutta, vanhaa ja lainattua. Tampereen Kaupunkilähetysten kristillissosiaalisen työn asemoitunimen hyvinvointivaltion rakentumisessa vuosina 1939–1973*. Helsingin yliopisto: Helsinki 2011.

Lindgren, Jarl & Ritamies, Marketta, Parisuhteet ja perhe, Teoksessa Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Notkola, Irma-Leena & Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari (toim.), *Suomen väestö*. Gaudeamus: Helsinki, 1994.

Malinen, Antti, Ristinkantajat – Maalaisemäntien sisäiset ristiriidat ja niiden sielunhoidollinen käsittely toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa. Teoksessa: Annola, Johanna & Kivimäki, Ville & Malinen, Antti, *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino: Tampere 2019.

Markkola, Pirjo, Focusing on the Family: The Lutheran Church and the Making of the Nordic Welfare State in Finland, 1940s to 1960s. *A journal of church and state*, 2014, Vol.56 (1), p.60–80.

Markkola, Pirjo, *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. SKS: Helsinki, 2002.

Moilanen, Pentti & Räihä, Pekka, Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus: Jyväskylä, 2010.

Männistö, Tiina, *Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972*. Historian laitoksen julkaisuja 63. Turun yliopisto: Turku, 2003.

Niemelä, Kati, *Hyvä rippikoulu; Rippikoulun laatu ja vaikuttavuus*. Kirkon tutkimuskeskus, Sarja A Nro 79. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä, 2002.

Notkola, Irma-Leena, Hedelmällisyys. Teoksessa Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Notkola, Irma-Leena & Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari (toim.), *Suomen väestö*. Gaudeamus: Helsinki, 1994.

Nätkin, Ritva, *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*. Gaudeamus: Helsinki 1997.

Offen, Karen & Roach Pierson, Ruth: Rendall, Jane, *Writing Women's History: International Perspectives*. The Macmillan Press LTD: Hong Kong, 1991.

Oksala, Johanna & Werner, Laura, *Feministinen filosofia*. Gaudeamus: Helsinki, 2005.

Poutiainen, Matti, Uudistuvan kristinopin merkitys rippikoulun kehittämiseksi. Teoksessa: Rissanen, Antero (toim.), *Kartalla, rippikoulutyön käsikirja*. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä, 1998.

Pyökkänen, Anu, *Vaihtoehto avioliitolle*. Vastapaino: Jyväskylä 2012.

Ritamies, Marketta, *Sinappikylyystä ehkäisy pilleriin – suomalaisen perhesuunnittelun historia*. Väestöliitto: Helsinki, 2006.

Seppälä, Jarkko, Rippikoulun ja konfirmaation kehitys. Teoksessa: Rissanen, Antero (toim.), *Kartalla, rippikoulutyön käsikirja*. Kirkkohallitus, kirkon kasvatustieteiden keskus: Helsinki, 1998.

Sulkunen, Irma, *Retki naishistoriaan*. Painokaari Oy: Helsinki, 1991.

Suominen, Riikka, *”Kansan naisilla on enimmäkseen paljon lapsia, joita he eivät tahtoisi”*: Naisten reproduktiotoiveet ja -pyrkimykset 1900-luvun alun Suomessa. Tampereen yliopisto: Tampere, 2019.

Taavetti, Riikka, Suomalaisuus ja seksi FINSEX-tutkimusten käsitteelliset rajat 1971–1999. Teoksessa: Kaihovirta, Matias & Lintunen, Tiina (toim.), *Työväki ja seksi*. Hansaprint: Turenki 2021.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi: Helsinki, 2018.

Vainio-Korhonen, Kirsi & Lahtinen, Anu, *Lemmen ilot ja sydämen salat*. Wsoy: Helsinki, 2015.

Vainio-Korhonen, Kirsi, *Ujostelemattomat. Kätilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*. Wsoy: Helsinki, 2012.

Ylivuori, Soile, Historiallinen alanyysi ja sukupuoli. Teoksessa Danielsbacka, Mirka & Hannikainen, Matti & Tepora, Tuomas (toim.), *Avaimia menneisyyteen: Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus: Helsinki, 2022.

Österlund, Kalle, Esipuhe. Teoksessa: *Perheen puolesta: Väestöliitto 1941–1991*. Kustannusyhtiö Otavan painolaitokset: Keuruu, 1991.